

International Research Institute of Stavanger

www.iris.no

**Stian Brosvik Bayer,
Atle Blomgren og Svein Ingve Nødland,**

Frivillig sektors økonomi og merverdiavgift

Rapport IRIS - 2008/272

Prosjektnummer: 7252219
Prosjektets tittel: Kartlegging av inntekter og utgifter i frivillige organisasjoner
Oppdragsgiver(e): Kultur- og kirkedepartementet
Forskningsprogram:
ISBN: 978-82-490-0616-8
Gradering: Åpen

Stavanger, 19.12.2008

Svein Ingve, Nødland
Prosjektleder

Nils Asle Bergsgard
Kvalitetssikrer

Gottfried Heinzerling
(Samfunns- og næringsutvikling)

Forord

IRIS fikk på forsommeren 2008 i oppdrag av Kultur- og kirke departementet å kartlegge inntekter og utgifter i frivillig sektor. Kartleggingen skulle bidra til å fremskaffe et bedre faktagrunnlag om hvordan merverdiavgift påvirker sektoren, med særlig vekt på utgiftssiden.

I løpet av høsten 2008 ble dette arbeidet gjennomført ved hjelp av en internettbasert undersøkelse av et utvalg virksomheter i frivillig sektor.

Vi vil takke alle virksomhetene som har tatt seg tid til å svare på undersøkelsen. Vi vil også takke departementet for oppdraget og for godt samarbeid underveis.

Stavanger, 19. desember 2008

Svein Ingve Nødland

FORORD	3
SAMMENDRAG	7
1 INNLEDNING	13
1.1 Formål	13
1.2 Oppbygning av rapporten.....	14
1.3 Hva menes med frivillig sektor?	14
1.4 Avgiftsområdet med hensyn på frivillige virksomheter.....	16
1.4.1 Merverdiavgiftsområdet - generelle trekk.....	17
1.4.2 Vare- og tjenesteområder med unntak for merverdiavgift.....	18
1.4.3 Regler av særskilt relevans for frivillig sektor	19
1.4.4 Momsrefusjonsordninger	20
1.5 Utdyping av sentrale tema.....	22
1.5.1 Variasjoner mellom frivillighetssektorer	22
1.5.2 Små og mellomstore lag og virksomheter.....	23
2 METODE.....	25
2.1 Gjennomføring av undersøkelsen.....	26
2.1.1 Hovedtrekk undersøkelsesopplegg.....	26
2.1.2 Undersøkelsens representativitet.....	27
2.2 Presentasjon av virksomhetene i undersøkelsen	31
2.2.1 Virksomhetstyper	31
2.2.2 Økonomisk størrelse.....	32
2.2.3 Ansatte, medlemskap og frivillighet.....	35
3 INNTEKTSSTRUKTURER	41
3.1 Inntektskategorier	41
3.2 Hovedtrekk	43
3.3 Inntektsstrukturer i ulike frivillighetskategorier	45
3.3.1 Nasjonalt/regionalt nivå	45
3.3.2 Lokalt nivå	48
3.3.3 Sammenfatning	51
3.4 Virksomhetstyper og variasjoner i inntektsstruktur	53
3.5 Merverdiavgiftsplikt og virksomhetsstørrelser	55

4	UTGIFTSSTRUKTURER.....	61
4.1	Utgiftskategorier.....	62
4.2	Hovedtrekk.....	63
4.3	Utgiftsstrukturer i ulike frivillighetskategorier	65
4.3.1	Nasjonalt/regionalt nivå	65
4.3.2	Lokalt nivå	67
4.3.3	Sammenfatning	70
4.4	Variasjoner på tvers av frivillighetskategorier	72
4.5	Tilknytning til ulike merverdiavgiftsordninger.....	74
5	SAMMENFATTENDE DRØFTING.....	79
5.1	Hovedtrekk ved inntekts- og utgiftsstrukturene	80
5.1.1	Hovedinntektskilder: egengenererte og offentlige midler.....	80
5.1.2	Moderat omfang av markedsrettet aktivitet	80
5.1.3	Hovedutgiftsposter: Personalkostnader og merverdiavgiftspliktige utgifter	81
5.1.4	Sterkest eksponering mot merverdiavgiftsområdet på utgiftssiden	81
5.2	Variasjoner i inntekts- og utgiftsstruktur	82
5.2.1	Sektorvariasjoner vedrørende inntekter fra kjernevirksomheten versus inntekter fra det offentlige.....	82
5.2.2	Sektorvariasjoner vedrørende personalkostnader versus merverdiavgiftspliktige utgifter	82
5.2.3	Variasjoner knyttet til driftsform	83
5.3	Merverdiavgiftsbelasting.....	83
5.3.1	I hovedsak større virksomheter nyter godt av momsrefusjoner	83
5.3.2	Merverdiavgiftsbelastningen er størst for små og mellomstore virksomheter.....	84
5.4	Eventuelle justeringer av merverdiavgiftssystemet.....	86
5.4.1	Målretting av mva-ordninger - inntektssiden.....	86
5.4.2	Målretting av kompensasjonsordninger - utgiftssiden	87
5.5	Tilkobling eller frikobling fra merverdiavgiftssystemet?	87
	LITTERATUR	89

VEDLEGG 1: FRIVILLIG SEKTOR I NORGE	90
VEDLEGG 2: BESKRIVELSE AV UNDERSØKELSESMETODIKKEN.....	91
1. Trekk av utvalg til undersøkelse	91
2. Fordeling av utvalg på ICNPO-kategorier ("Johns Hopkins kategorier")	92
3. Klassifisering av vårt utvalg med og uten e-mail adresser	93
4. Trekking av utvalg	96
4. Svarfordelinger og svarprosent	98
5. Treffsikkerhet forhåndskategorisering	99
7. Frafallsundersøkelse.....	101
SPØRRESKJEMA	107

Sammendrag

IRIS har gjennomført en kartlegging for Kultur- og kirke departementet av frivillig sektors inntekter og utgifter. Et viktig utgangspunkt var spørsmålet om hvordan merverdiavgift påvirker frivillig sektor.

Gjennom en nettbasert undersøkelse sendt ut til et utvalg av frivillige organisasjoner, lag og virksomheter, har vi fått svar fra 813 virksomheter. Dette ga en svarprosent på 23,5 prosent. Kartleggingen dekker i utgangspunktet hele spennvidden av virksomheter i frivillig sektor:

- Frivillig sektor er i undersøkelsen bredt forstått som alle former for virksomhet ”mellom markedet og det offentlige”, slik dette er definert i de internasjonale Johns Hopkins undersøkelsene. I kartleggingen er frivillig sektor delt inn i 14 frivillighetskategorier: Kunst og kultur, idrett, hobby og fritid, sosiale tjenester, utdanning og forskning med videre.
- Både virksomheter med et nasjonalt/regionalt virkefelt og lokale virksomheter er omfattet av undersøkelsen.
- Undersøkelsen dekker alle størrelseskategorier som finnes i frivillig sektor. De aller minste virksomhetene med inntekter under 50 tusen kroner, de aller største med inntekter på flere hundre millioner kroner, og virksomheter i størrelsesgrupper imellom disse ytterpunktene, er representert i undersøkelsen.
- Virksomhetenes driftsform i betydning bruk av lønna versus ulønna/frivillige ressurser varierer mellom virksomheter i frivillig sektor. De helt frivilligbaserte på den ene siden, de helt profesjonaliserte virksomheter med bare lønna ansatte på den andre siden, samt virksomheter med ulike kombinasjoner av lønna og ulønna innsats, er representert i undersøkelsen.

Kartleggingen viser at inntekts- og utgiftsstrukturer og merverdiavgiftens betydning varierer med følgende faktorer: (i) type frivillighet, (ii) nasjonale/regionale versus lokale virksomheter, (iii) virksomhetens størrelse målt ved omsetning (inntekt), (iv) driftsform i betydning bruk av lønna versus ulønna personer i virksomheten.

Vårt hovedfunn er at det er vesentlige forskjeller, som også går på tvers av frivillighetskategorier, knyttet til virksomhetens størrelse. Små og mellomstore virksomheter med inntekter inntil 2 millioner kroner, har en annerledes inntekts- og utgiftsstruktur og tilknytning til merverdiavgiftssystemet enn de store virksomhetene med mer enn 2 millioner kroner i inntekter:

- (i) *Inntektssiden.* Virksomheter i frivillig sektor henter hovedtyngden av sine inntekter fra to inntektskilder: For det første, inntekter fra kjernevirksomheten (i rapporten kalt for primære inntekter), for eksempel medlemskontingenter, leieinntekter, arrangementsinntekter, gaver, lotterier osv, og for det andre, inntekter fra det offentlige i form av ulike typer

tilskudd og betaling for definerte ytelser. I hovedsak er begge disse inntektskategoriene ikke merverdiavgiftspliktige inntekter.

De små og mellomstore virksomhetene henter hovedtyngden, fra nærmere halvparten til over 60 prosent, av sine inntekter fra kjernevirksomheten, mens de mottar moderat med inntekter fra det offentlige. De store derimot, har med i snitt over 40 prosent av inntektene, det offentlige som sin viktigste inntektskilde, mens de primære inntektene utgjør kun omtrent tredjeparten av deres totale inntekter.

Frivillig sektor består i hovedsak ikke av næringsvirksomhet og befinner seg utenfor den ”kommersielle markedøkonomien”. Inntekter fra forretningsvirksomhet eller støtte fra næringslivet er i hovedsak merverdiavgiftspliktig eller potensielt merverdiavgiftspliktig virksomhet. Disse inntektene, utgjør i gjennomsnitt omtrent ti prosent av virksomhetenes totale inntekter. Den faktiske momsbelastningen vil være enda lavere da særlig mange av de små og mellomstore virksomhetene faller under beløpsgrensene for momspåslag, og da deler av støtten fra næringslivet (for eksempel støtteannonser) kan være momsfri. Disse inntektene varierer ikke i vesentlig grad med virksomhetenes størrelse.

- (ii) *Utgiftssiden.* To utgiftsposter utgjør betydelige deler av driftskostnadene til virksomheter i frivillig sektor. Det er personalkostnader og vare- og tjenestekjøp (med momspåslag) over driften. For gjennomsnittet av alle virksomhetene utgjør disse to utgiftspostene hver for seg vel 30 prosent av totale driftskostnader.

Store virksomheter er mer profesjonaliserte og har betydelig større personalkostnadsandeler enn de små og mellomstore. Omvendt, og delvis som en følge av at de bruker mindre penger på personell, bruker de små og mellomstore virksomhetene forholdsvis mer av sine driftskostnader til kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester. De små og mellomstore virksomhetene bruker i underkant av tredjeparten av driftsbudsjettet, til momsbelagte vare- og tjenestekjøp, mot ca. fjerdeparten for de store virksomhetene.

- (iii) *Koblinger til merverdiavgiftsregimet.* Frivillige virksomheter kan være relatert til merverdiavgiftssystemet på følgende måter:

- (a) Ved kjøp av varer og tjenester som er merverdiavgiftspliktige.
- (b) Ved at virksomheten er næringsdrivende og merverdiavgiftspliktig i lovens forstand.
- (c) Ved at en mottar refusjon av betalt moms gjennom ordningen for refusjon av tjenestemoms som gjelder for deler av frivillig sektor.
- (d) Ved at en mottar refusjon av betalt moms gjennom ordning for kommunal momsrefusjon som også gjelder for private/ideelle

virksomheter som utfører kommunalt lovpålagte oppgaver innenfor områdene utdanning, helse og sosiale tjenester.

I prinsippet er alle frivillige virksomheter koblet til merverdiavgiftssystemet gjennom kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester. Det gjør at de må betale inngående merverdiavgift. Når det gjelder tilknytning på de andre måtene, som gir muligheter til å få refundert deler av den inngående avgiften, er det i hovedsak store virksomheter med omsetning over 2 millioner kroner som nyter godt av det. Av disse hadde 42 prosent eget merverdiavgiftsregnskap. Videre fikk 36 prosent refundert tjenestemoms. Endelig fikk 12 prosent av de store virksomhetene refundert moms via refusjonsordningen til kommuner og fylkeskommuner. Av de små og mellomstore virksomhetene fikk bare få refundert moms gjennom disse ordningene. Bare 5 prosent av disse virksomhetene hadde eget merverdiavgiftsregnskap. Det var videre bare 6 prosent som meldte å ha fått tjenestemomskompensasjon, og det var under en prosent som fikk refusjon via den kommunale refusjonsordningen.

- (iv) *Merverdiavgiftsbelastning.* Den merverdiavgiftsbelastning (før eventuelle refusjoner) som påføres frivillige virksomheter skjer gjennom kjøp av varer og tjenester over driften, samt ved merverdiavgiftspliktige investeringer. I gjennomsnitt for alle virksomheter utgjør merverdiavgiftspliktige utgifter omtrent 35 prosent av samlede driftskostnader. Merverdiavgiftsbelastningen er relativt sett størst for de små og mellomstore virksomhetene. Deres kjøp av merverdiavgiftbelagte varer og tjenester utgjør ca. 35-45 prosent av driftskostnadene. Andelen er størst for de små virksomhetene. For store virksomheter utgjør de merverdiavgiftspliktige utgiftene om lag 30 prosent av driftsbudsjettene.

Momsbelastningen er relativt sett klart større for de små og mellomstore virksomhetene enn for de store. Det kan illustreres ved et eksempel der det forutsettes en gjennomsnittlig momssats på 20 prosent for virksomhetenes kjøp av momsbelagte varer og tjenester. En virksomhet med 80.000 kroner i inntekter og utgifter og som bruker 45 prosent av sitt budsjett til avgiftspliktige varer og tjenester, betaler 36.000 kroner for dette. Herav er 6.000 kroner merverdiavgift (36.000 kroner multiplisert med 0,2/1,2). Den inngående merverdiavgiften utgjør for denne virksomheten 7,5 prosent av totalbudsjettet. En annen virksomhet med inntekter og utgifter på 4 millioner kroner og som bruker 30 prosent av sitt budsjett til momsbelagte varer og tjenester, bruker 1,2 millioner kroner på dette. Herav er 200.000 kroner merverdiavgift (1,2 millioner kroner multiplisert med 0,2/1,2). Den inngående merverdiavgiften utgjør for denne virksomheten 5 prosent av totalbudsjettet.

- (v) *Refusjoner av inngående avgift.* De aller fleste av de små og mellomstore virksomhetene får ikke refundert noe av sine momsutgifter. Mange av de store virksomhetene får refundert vesentlige deler, men ikke alt, av sine momsutgifter ettersom de er momspliktige og/eller mottar momsrefusjon.

Inntekts- og utgiftsstrukturer varierer også med andre faktorer enn størrelse:

- I tillegg til at mange virksomheter er små og mellomstore, finnes det også andre typiske kjennetegn ved virksomheter som har en sterk merverdiavgiftsbelastning, og som må skaffe seg det meste av sine inntekter i tilknytning til kjerneaktiviteten. Mange baserer seg utelukkende på frivillig innsats; av de som benytter seg av lønna innsats er det stor bruk av deltidsarbeid. Mange av disse virksomhetene befinner seg videre på lokalt nivå. Deler av kultur- og fritidssektoren og andre frivillighetssektorer som er sterkt forankret i medlemskap og frivillig innsats, utgjør viktige deler av denne gruppen.
- I tillegg til at mange er store virksomheter, finnes det også andre typiske kjennetegn ved virksomhetene med en relativt lavere merverdiavgiftsbelastning og mer inntekter fra det offentlige. Mange har heltidsansatte og er organisasjoner og virksomheter knyttet til nasjonalt/regionalt nivå. Velferdstjenester og andre områder med relativt mange institusjoner eller sentrale, nasjonale organisasjoner utgjør viktige deler av denne gruppen.

Som hovedkonklusjon kan man si at den tradisjonelle, småskala og i stor grad lokalt baserte frivilligheten har en større merverdiavgiftsbelastning enn den profesjonaliserte, storskala og i stor grad nasjonalt/regionalt forankrede frivilligheten. Det skyldes både forskjeller i inntekts- og utgiftsstrukturene, og at mange av de større virksomhetene har muligheter for å få refundert deler av sine momsutgifter.

Hvordan kan myndighetene lette situasjonen for de små og mellomstore virksomhetene som i størst grad har momsutgifter, og som i størst grad må betale disse gjennom inntekter fra egen kjernevirksomhet og med relativt lite inntekter fra det offentlige? Vi har gjort noen vurderinger av dette spørsmålet:

- Kulturmomsutvalget har som ett av sine forslag å utvide merverdiavgiftsgrunnlaget for arrangementsinntekter mv., samtidig som en øker grensen for merverdiavgiftsplikt fra 140.000 kroner til 300.000 kroner. Våre beregninger tyder på at et slik system ville være rimelig robust når det gjelder å skjerme de mindre virksomhetene med omsetning under en halv million kroner, og når det gjelder de primært frivillig baserte virksomhetene. Når det gjelder de mellomstore virksomhetene med omsetning mellom en halv og to millioner kroner, ville antagelig et betydelig større antall bli avgiftspliktige. De ville komme over grensen for momsplikt. Det ville kunne gi dem den fordel at de får trekke fra deler av sin inngående moms. Det vil også medføre ulemper i form av administrasjon og eventuelt høyere priser på billetter mv.
- Ideen har også vært lansert om at man indirekte kan lette de frivillige virksomhetenes situasjon ved å redusere personalutgiftene. Det kan gjøres både gjennom skattelovgivningen og arbeidsgiveravgiften. Sett på bakgrunn av at merverdiavgiftsbelastningen er særlig høy for virksomheter som bruker mye frivillig innsats og lite eller ingenting av lønna personell, vil et slik tiltak være relativt lite treffsikkert.

- Et alternativt tiltak for indirekte å kompensere høye momsutlegg, ville være å gi tilskudd rettet mot små og mellomstore virksomheter som rammes spesielt mye. En slik tilskuddsordning ville kunne gjøres rimelig treffsikker dersom den rettes mot virksomheter med høye momsutgifter og som finansierer det meste av sine aktiviteter gjennom kjernevirksomheten.
- Vi har ikke vurdert generelt momsfritak for frivillig virksomhet eller utvidet momsrefusjon for små og mellomstore virksomheter. Det vil sette krav til administrative systemer og regelverk som går utenfor rammen av dette prosjektet å vurdere.

Dersom myndighetene ønsker å rette kompenserende tiltak inn mot de større virksomhetene innen frivillig sektor som har vesentlige og ikke refunderte momsutgifter, vil det selvsagt også være mulig. Men da vil det antagelig være mer hensiktsmessig å gå inn på de særegne rammebetingelser for enkeltsektorene, og gjøre justeringer av regelverket på bakgrunn av lovverk, kostnadsnivå og -strukturer, inntekts- og finansieringsordninger og konkurranseforhold som gjelder. Slike mer inngående analyser av enkeltsektorer har ikke vært tema i denne studien.

1 Innledning

I dette kapitlet redegjør vi for formål, bakgrunn og problemstillinger i undersøkelsen. Formålet har vært å kartlegge frivillig sektors inntekter og utgifter. Det skulle gjøres med særlig vekt på å se de økonomiske strukturene i forhold til regelverket for merverdiavgift.

Kapitlet er delt i tre hoveddeler:

I første del gjøres det rede for hva vi i kartleggingen legger i begrepet frivillig sektor. Sektoren er delt inn i 14 frivillighetskategorier. Definisjonene som brukes i de internasjonale Johns Hopkins undersøkelsene er lagt til grunn. Her brukes en bred forståelse av begrepet som i prinsippet omfatter alle virksomheter i "rommet" mellom markedet (næringslivet) og offentlig sektor.

I andre del er det gjort rede for regelverket for merverdiavgift. Det er gjort summarisk og med særlig vekt på forhold av relevans for frivillig sektor.

I tredje del er hovedproblemstillingene i kartleggingen utdypet. Det gjelder for det første hvordan merverdiavgiftens betydning varierer mellom de ulike frivillighetskategoriene som frivillig sektor er delt inn i. Det gjelder for det andre hvordan mindre virksomheter påvirkes gjennom merverdiavgiftsregimet.

1.1 Formål

Kultur- og kirkedepartementet ønsket å få gjennomført en kartlegging av inntekter og utgifter i frivillige organisasjoner fordelt på ulike kategorier og størrelser. Kartleggingen skulle bidra til å få frem et bedre faktagrunnlag om hvordan utgifter til merverdiavgift fordeler seg på ulike typer frivillige organisasjoner og hvor stor andel dette utgjør av det totale regnskapet.

Departementet understreket at en i kartleggingsarbeidet skulle benytte kategoriseringsmalen fra The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, en komparativ internasjonal studie av frivillig sektor i mange land (Salamon et. al., 2004). Videre ble det fra departementets side pekt på viktigheten av å få frem mer data særskilt om små virksomheter i frivillig sektor.

Utredningsarbeidet må ses på bakgrunn av regjeringens signaler om å styrke rammebetingelsene for frivillig virksomhet (St. meld. nr 39 (2006-2007)), eventuelt gjennom endringer i merverdiavgiftsloven. Kulturmomsutvalgets utredning (NOU 2008:7) danner derfor en del av bakgrunnen for dette arbeidet.

Gjennom kartleggingen vil følgende hovedspørsmål bli belyst og kartlagt:

- Hvordan er inntekts- og utgiftsstrukturer i de ulike frivillighetssektorene?
- Hvor stor andel av de samlede utgifter er merverdiavgiftspliktig?

- Hvordan varierer inntekts- og utgiftsstrukturene i organisasjoner og lag fra ulike frivillighetssektorer og av ulik størrelse sett i relasjon til merverdiavgiftsregimet?

1.2 Oppbygning av rapporten

Rapporten er bygd opp som følger. I kapittel 2 gjøres det rede for metodikk og gjennomføring av en web-basert kartlegging. Kapitlet omfatter også beskrivelser av kjennetegn ved de frivillige virksomheter, lag og organisasjoner som har svart på undersøkelsen, og som er sentrale for analysen. Kapittel 3 omhandler inntektsstrukturene og viser hvordan disse varierer mellom frivillighetssektorer og virksomhetstyper. Kapittel 4 omhandler utgiftsstrukturene og hvordan disse varierer mellom frivillighetssektorer og virksomhetstyper. I kapittel 5 gjør vi en sammenfatning av kartleggingens resultater. Her drøftes også implikasjoner i relasjon til spørsmål om endring av merverdiavgiftsregimet for frivillig sektor.

1.3 Hva menes med frivillig sektor?

Det er i norsk sammenheng vanlig å bruke betegnelsen frivillig sektor for organisasjoner, virksomheter og lag som verken er en del av næringslivet eller offentlig sektor. Betegnelsen "frivillig" er imidlertid ikke dekkende for sektoren som helhet. Foruten medlemsbaserte lag og organisasjoner basert på frivillig innsats, omfatter sektoren også ideelle virksomheter basert på lønnet innsats.

Sivesind m. fl. (2002) poengterer at den tradisjonelle norske avgrensningen av sektoren har krevd at virksomheter måtte være både "ideelle" og "frivillige" for å tas med. Dette har blant annet ekskludert politiske partier, fagforeninger og økonomiske kooperativ da disse ble sett på som virkemidler for å fremme medlemmenes særinteresser. Stiftelser har også blitt holdt utenom så lenge disse ikke har vært basert på medlemskap eller demokratisk struktur, dvs. de har ikke vært "frivillige".

I 1997 (Sivesind m. fl., 2002) og ved en oppdatering i 2007 (Sivesind, 2007) utførte Institutt for Samfunnsforskning en kartlegging av norsk "frivillig" sektor i forbindelse med Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Kartleggingen baserte seg på en bred definisjon som krever at en virksomhet må oppfylle følgende kriterier:

- Organisert, dvs. at virksomheten er formalisert på en eller annen måte. Dette kravet ekskluderer derfor ad-hoc grupper og uformelle sammenkomster av venner.
- Privat, dvs. at virksomheten ikke formelt er underlagt offentlig styring. Merk at dette kravet kan være oppfylt selv om 100 prosent av virksomhetens budsjett kommer fra det offentlige.

- Videreforderer ikke fortjeneste, dvs. at virksomheten ikke har et kommersielt mål om å generere økonomisk overskudd som kan deles ut til medlemmer, ledere eller andre. Eventuelt overskudd brukes iht. virksomhetenes formål.
- Selvstyrt, dvs. at virksomheten har en egen styringsstruktur, kan nedlegges på eget initiativ og står ansvarlig for egne aktiviteter.
- Frivillige aktiviteter¹, med en meningsfull grad av frivillig bidrag eller deltakelse. Nå benytter ikke alle institusjoner og tjenesteytende enheter administrert av ikke-fortjenestebaserte virksomheter seg av frivillig innsats. Kriteriet er ifølge Sivesind m.fl. (2002) ikke tilstrekkelig til verken å inkludere eller ekskludere de mest profesjonaliserte enhetene. Det må sees i sammenheng med de andre kriteriene.

Sivesind m.fl. (2002) hevder at disse fem kriteriene sikrer en ”moderne” forståelse av sektoren som foruten de tradisjonelle medlemsbaserte virksomhetene, også åpner opp for stiftelser, borettslag, politiske partier, fagforeninger, arbeidsgiverforeninger samt enkelte tjenesteleverandører. Merk også at definisjonen ikke sier noe om selskapsform. Dette innebærer at så lenge de fem kriteriene er oppfylt, kan virksomheter som er registrert som alt fra ”Forening/lag/innretning” til ”Aksjeselskap” defineres med i sektoren².

For enkelhets skyld vil vi i den videre framstillingen benytte betegnelsen ”frivillig sektor”. Selv om vi altså opererer med en noe annen forståelse enn det som har vært vanlig i Norge. Videre er betegnelsen ”virksomhet” benyttet som felles begrep for ulike typer enheter, som organisasjoner, lag, institusjoner, etc.

I denne rapporten legger vi til grunn to innfallsvinkler for avgrensning av frivillig sektor:

- (i) *Internasjonal definisjon.* Kategorisering av frivillighetssektorer tar utgangspunkt i den inndeling som anvendes i det komparative Johns Hopkins prosjektet (Salomon, Sokolowski m.fl., 2004). I det prosjektet har man som siktemål og sammenligne omfang og struktur av frivillig sektor i ulike land. I tillegg har man i norsk sammenheng delt kultur og fritid inn i tre underkategorier (Sivesind, 2007), jfr. figur 1.1.

1 I den internasjonale undersøkelsen beskrives dette kriteriet noe annerledes ved at medlemskap eller deltakelse ikke skal være lovpålagt eller på annen måte obligatorisk, jfr. Salamon et.al., 2004.

2 Lotteri- og stiftelsestilsynet har definert to aksjeselskap som allmennyttige og derved mulige mottagere av tjenestemomskompensasjon.

Figur 1.1 – Frivillighetssektorer ifølge Johns Hopkins prosjektet

1. Kultur og fritid	6. Velforeninger og borettslag
- Kunst og kultur	7. Politiske interesseorganisasjoner
- Idrett	8. Stiftelser (filantropiske) og frivillighetssentraler
- Hobby og fritid	9. Internasjonale
2. Utdanning og forskning	10. Religion og livssyn
3. Helse, pleie og redningsarbeid	11. Arbeidslivsforeninger
4. Sosiale tjenester	12. Andre
5. Miljøvern	

(ii) *Relaterte begreper i lovverket.* Da ”frivillighet” ikke er en selskapsform i lovmessig forstand, er vi avhengig av å bruke de definisjoner og betegnelser som anvendes i norske lover og offentlige retningslinjer. Merverdiavgiftsloven opererer blant annet med et mer restriktivt syn på sektoren enn den overordnede definisjonen over. Loven har egne regler for ideelle, veldedige og allmenntilgode organisasjoner. Stiftelsesloven på sin side skiller mellom allmenne stiftelser og næringsstiftelser. En næringsstiftelse driver eller har som formål å drive næringsvirksomhet eller har bestemmende innflytelse over næringsvirksomhet (Stiftelsesloven § 4)³. En allmenn stiftelse kan imidlertid ha som formål å tilgodese en svært snever krets av personer, for eksempel direkte etterkommere av stifter. Lotteri- og stiftelsestilsynet bruker derfor undergruppen allmenntilgode stiftelser definert som allmenne stiftelser hvor målgruppen ikke er ”for snever”⁴. Videre beskrives i loven andre kategorier som borettslag, sosiale tjenester etc. for områder som omfattes av den brede definisjon av frivillig sektor, som legges til grunn i Johns Hopkins prosjektet.

1.4 Avgiftsområdet med hensyn på frivillige virksomheter

Vi vil summarisk gjøre rede for hvordan merverdiavgiftslovgivningen gjøres gjeldende for frivillige lag/organisasjoner. Fremstillingen er foruten Merverdiavgiftsloven, i hovedsak basert på Gjems-Onstad (2006), Rabben og Christiansen (2006) og

³ En stiftelse som ikke er næringsstiftelse er per definisjon en allmenn stiftelse.

⁴ Retningslinjer for kompensasjon for merutgifter som følge av merverdiavgiftsreformen: <http://www.lottstift.no/dav/d21fc0e0ee.pdf>. (per 30.09.08). Den nærmere begrunnelsen om hva som ligger i allmenntilgode fikk vi oppgitt muntlig av Lotteri- og stiftelsestilsynet.

Kultur momsutvalgets utredning (NOU 2008:7). Dessuten har vi også benyttet et eget informasjonsskriv utarbeidet av Skattedirektoratet (2008). Vår beskrivelse omfatter bare hovedtrekk og forhold av særlig betydning for kartleggingen.

Fremstillingen omfatter for det første beskrivelse av generelle trekk ved merverdiavgiftslovgivningen. For det andre, gjøres det rede for regler og unntak på merverdiavgiftsområdet som det er det av særskilt interesse å se i forhold til aktivitets-, inntekts- og kostnadsstrukturene i frivillig sektor. Noen av reglene er spesielle for deler av frivillighetssektoren. Andre er generelle, men slår til dels mye ut i frivillig sektor.

1.4.1 Merverdiavgiftsområdet - generelle trekk

Merverdiavgiften er en omsetningsavgift som legges på hvert ledd i omsetningskjeden. Differansen mellom utgående avgift som næringsaktøren krever inn i forbindelse med salgstransaksjoner, og inngående avgift som næringsaktøren betaler i forbindelse med kjøp av varer og tjenester, betales inn til staten dersom utgående avgift er større enn inngående. Beløpet refunderes av avgiftsmyndighetene dersom det motsatte er tilfelle. Merverdiavgiften er slik sett en avgift som inndrives, men ikke betales av de næringsdrivende. Det er det siste ledd i omsetningskjeden som betaler avgiften. I hovedsak er dette siste leddet forbrukerne. Frivillige organisasjoner som opererer utenfor merverdiavgiftsområdet og som ikke har fradragsrett eller rett på kompensasjon, vil også bli betraktet som en sluttbruker og må betale avgiften.

Registreringspliktige næringsdrivende skal beregne og betale avgift. Begrepet næringsdrivende tolkes mye bredere enn i skattelovgivningen. I den grad virksomheter har omsetning og uttak av avgiftspliktige varer og tjenester, har man som hovedregel registrerings- og avgiftsplikt i tråd med lovgivningen. Virksomheter i frivillig sektor omfattes også av merverdiavgiftslovgivningen. De er merverdiavgiftspliktige dersom de har aktiviteter og omsetning som faller inn under merverdiavgiftslovgivningens definisjon av registreringspliktige næringsdrivende.

For frivillige virksomheter som har delt omsetning, dvs. som har inntekter og aktiviteter som ikke er merverdiavgiftspliktige, men som også opererer innenfor avgiftsområdet, oppstår en særskilt problemstilling. Ved avregning i merverdiavgiftsregnskapet av inngående avgift mot utgående avgift, har virksomheten ikke rett på fradrag for mer enn de utgifter som svarer til de inntektene som faller innenfor avgiftsområdet.

Det er transaksjoner mot vederlag det beregnes merverdiavgift for. I tillegg skal det beregnes avgift for innførsel og uttak av varer til eget forbruk. Det er differensierte merverdiavgiftstakster. For de fleste varer og tjenester utgjør avgiften et 25 prosent påslag på salgsverdi. For næringsmidler er det en mellomomsats på 14 prosent. En lav sats på 8 prosent legges på persontransport, samt fering av kjøretøy, kinoforestillinger, romutleie i hotellvirksomhet og næringsmessig utleie av fritidseiendommer, samt formidling av slike tjenester.

1.4.2 Vare- og tjenesteområder med unntak for merverdiavgift

Ifølge merverdiavgiftsloven skal det betales avgift for omsetning av varer og tjenester i alle ledd når ikke annet er bestemt. Når det gjelder *varer* forstås en i loven fysiske gjenstander, herunder også fast eiendom. Elektrisk kraft, vann fra vannverk, gass, varme og kulde betraktes også som vare. Både omsetningsgjenstander og anleggsgjenstander er en vare i merverdiavgiftslovens forstand.

Unntakene for merverdiavgift er ikke så mange på vareområdet. Et vesentlig unntak fra plikten til å betale merverdiavgift, er fast eiendom. Det er ikke merverdiavgift på omsetning og utleie av fast eiendom eller rettighet til fast eiendom. Av særskilt interesse i forbindelse med mange frivillige organisasjoner, er utleie av eiendom siden det ikke er avgiftsplikt på utleie av kontorlokaler mv. Derimot foreligger det merverdiavgiftsplikt når det gjelder utleie av lokaler mv. i forbindelse med overnatting og servering på hoteller og lignende, camping, utleie av hytter og annen fritidseiendom.

Et annet unntak av en viss betydning for frivillig sektor gjelder aviser og bøker i siste omsetningsledd. Det samme gjelder tidsskrifter som hovedsakelig omsettes til faste abonnementer eller deles ut til foreningsmedlemmer, og tidsskrifter med overveiende politisk, litterært eller religiøst innhold.

Fra og med 2001 er hovedregelen at merverdiavgift også gjelder for *tjenester*. Tjenester er i lovens betydning et vidt begrep. Det omfatter alt som kan omsettes og som ikke er en vare. En del tjenester er imidlertid generelt unntatt fra merverdiavgift. Av viktige områder i denne sammenheng skal først nevnes:

1. Helsetjenester
2. Sosialtjenester
3. Undervisningstjenester

Dette er områder hvor aktiviteten i stor grad er finansiert av det offentlige, også om den utøves i privat/frivillig regi.

For helsetjenester vises det i merverdiavgiftsloven til tjenester nevnt i Folketrygdloven paragrafene 5.4 – 5.12. Her inngår legehjelp, psykologhjelp mv. For sosiale tjenester vises det i loven til sosialtjenesteloven paragraf 4-2 hvor bistand til folk med særlige hjelpebehov, avlastningstiltak for personer og familier med særlige behov, institusjonsplasser, støttekontakt og omsorgsarbeid er nevnt. Tjenester i barne- og ungdomsinstitusjoner nevnes også særskilt. Pass av barn, og tjenester som ytes i fritidsklubber, feriekolonier og lignende unntas også uttrykkelig i en egen forskrift. For undervisningstjenester gjelder også unntagelse for mer fritidsrettet undervisning. Det finnes en grense mot enkelte rådgivnings- og konsulenttjenester med opplæringsinnhold som kan være merverdiavgiftspliktig.

Andre tjenester som i følge merverdiavgiftsloven også er unntatt fra merverdiavgift, og som er relevant i forhold til frivillig sektor, er:

4. Boligbyggelag av forvaltningstjenester til tilknyttet boligbyggelag.
5. Lotteritjenester

6. Seremonielle tjenester som ytes i forbindelse med begravelser og bisettelser
7. Guidetjenester og formidling av slike tjenester
8. Rett til å utøve idrettsaktiviteter
9. Tjenester i form av rett til å overvære teater-, opera-, ballett- og sirkusforestillinger, konsert og idrettsarrangementer, utstillinger i gallerier og museer, samt adgang til fornøylesparker, opplevelsessentra og dansetilstelninger med levende musikk, samt formidling av slike tjenester
10. Tjenester i form av kunstnerisk fremføring av åndsverk og formidling av slike tjenester.

1.4.3 Regler av særskilt relevans for frivillig sektor

Det er den næringsdrivende i Merverdiavgiftslovens brede forstand, og som selger varer og tjenester, som skal betale avgift. En ønsker imidlertid å avgrense seg overfor hobbyaktiviteter mv. Det er derfor satt en generell grense for merverdiavgiftsplikt ved en omsetning på 50.000 kr i løpet av en 12-måneders periode.

For veldedige og allmenntilgode organisasjoner er det satt en høyere grense på 140.000 kr. Denne beløpsgrensen ble gjort gjeldende fra 1. januar 1998. Andre ideelle organisasjoner som ikke regnes som allmenntilgode, er underlagt den vanlige 50.000 kroners grensen. Dersom en frivillig organisasjon, for eksempel et idrettslag har selvstendige undergrupper (med egne regnskaper, styrer og årsmøter), kan en søke skattekontoret om at hver av gruppene blir selvstendige avgiftssubjekter.

Blant de ideelle virksomheter som ikke er allmenntilgode, regnes næringsorganisasjoner, politiske partier, fagforeninger, interesseorganisasjoner og studentsamskipnader. Borettslag og andre sammenslutninger med en så snever medlemskrets at virksomheten bare kommer en avgrenset gruppe til gode, faller også utenfor.

I merverdiavgiftslovens paragraf 5 gis det en rekke regler for områder/aktiviteter innen frivillig sektor som er unntatt fra avgift.

- For veldedige og allmenntilgode organisasjoner er salg av prospektkort, brosjyrer og andre gjenstander av ubetydelig verdi fritatt for merverdiavgiftsplikt når dette skjer leilighetsvis som en del av virksomheten. Det samme gjelder varer som omsettes til en betydelig overpris (nærmere bestemt til seks ganger inntakskost) og som slik sett mer handler om en gave enn om omsetning.
- Det er ikke merverdiavgiftsplikt for veldedige og allmenntilgode organisasjoner som driver bruktbutikker basert på varer som er mottatt vederlagsfritt og ved bruk av frivillig, ulønnet arbeidskraft, og når overskuddet helt ut anvendes til veldedige eller allmenntilgode formål.
- Medlemskontingenter i ideelle organisasjoner og foreninger som dekker varer og tjenester i den ideelle virksomheten er ikke momspliktig. Startkontingenter er også fritatt. Kontingenter og deltakeravgifter som skal dekke utgifter til innkjøp

av drakter, treningsmateriell, musikkinstrumenter med videre utløser heller ikke avgiftsplikt.

- Omsetning fra veldedige, allmennyttige, ideelle institusjoner og organisasjoner og foreninger av tjenester til ledd innen samme organisasjon mv. er ikke merverdiavgiftspliktig. Dette gjelder etter nærmere definerte avgrensninger.

Organisasjoners kioskvirksomhet er fritatt for registrerings- og avgiftsplikt dersom kiosken bare er åpen under arrangementer og treninger, omsetter minst 80 prosent til deltakere og tilskuere, har et begrenset utvalg av typiske kioskvarer og betjenes av ulønnet personale.

Merverdiavgiften er en omsetningsavgift relatert til vare- og tjenestetransaksjoner. Mange frivillige organisasjoner får inntekter i form av støtte og gaver. Offentlig støtte er i utgangspunktet ikke avgiftspliktig. Det kan imidlertid også være slik at støtten er betinget av så konkrete ytelser at det kan betraktes som en avtale om levering av varer og tjenester. Lotterier, bingo og gaver er ikke avgiftspliktige. I all hovedsak skal organisasjonene derimot betale merverdiavgift av sponsorinntekter, gitt at disse representerer motytelser (for eksempel reklame). Det gjelder derimot ikke annonser i medlemsblad, program o.l. innenfor gitte rammer.

1.4.4 Momsrefusjonsordninger

Frivillige virksomheter som har avgiftspliktig omsetning, har mulighet til å trekke fra inngående merverdiavgift på deler av utgiftene som er relatert til omsetningen. For vare- og tjenestekjøp knyttet til ikke-avgiftspliktig aktivitet, blir avgiften en ekstra kostnad.

For frivillige virksomheter som ikke har mulighet til å trekke fra inngående merverdiavgift ift. utgående merverdiavgift, finnes det ordninger for definerte områder som kan bidra til å redusere avgiftsbelastningen. Dette gjelder for det første ordningen med tjenstemomskompensasjon. Det gjelder for det andre i tilknytning til ordningen for kommunal momskompensasjon.

Tjenstemomskompensasjon

I forbindelse med merverdiavgiftsreformen 2001 ble det innført generell avgiftsplikt for tjenester. Dette medførte til dels betydelige merutgifter for frivillige organisasjoner som drev med aktiviteter utenfor merverdiavgiftsområdet og som derfor ikke hadde fradragsrett for den inngående merverdiavgiften. Rådgivningstjenester, konsulenttjenester, vaktjenester, posttjenester (porto), regnskapstjenester, revisjonstjenester, advokattjenester og persontransport på fly er eksempler på tjenester som ble merverdiavgiftsbelagt. For å kompensere for dette ble det opprettet en refusjonsordning administrert av Lotteri- og stiftelsestilsynet der en etter søknad kunne

få dekket en større eller mindre andel av merkostnadene som følge av tjenestemomsen⁵. For 2006 ble det utbetalt ca. 183 millioner kroner i merverdikompensasjon til 404 søkere. For 2007 ble det utbetalt ca. 182 millioner til 433 søkere.

Denne ordningen gjelder for følgende hovedkategorier:

- a) Frivillige organisasjoner avgrenset til demokratiske, medlemsbaserte organisasjoner med et allmennyttig formål
- b) Tros- og livssynsorganisasjoner som ikke omfattes av punkt a)
- c) Stiftelser med et allmennyttig formål
- d) Frivillige kultur- eller velferdsprodusenter og økonomiske samvirkeordninger, når disse ikke har fortjeneste som hovedformål
- e) Innsamlingsorganisasjoner som ikke faller inn under pkt. a.-d., når disse kan dokumentere:
 - at formålet er allmennyttig
 - at eventuell fortjeneste tilfaller formålet
 - at organisasjonens midler tilfaller formålet ved nedleggelse

Merk at nærings-, yrkes- og arbeidslivsorganisasjoner, boligsamvirke, borettslag og partipolitiske organisasjoner faller utenfor ordningen.

Kompensasjonsordning for kommuner og fylkeskommuner

Kommunesektoren ligger i hovedsak utenfor merverdiavgiftssystemet. En har imidlertid sett at dette medfører enkelte ulemper. Først og fremst ved at kommuner må betale merverdiavgift på varer og tjenester som de kjøper for å utføre sine arbeidsoppgaver, men ikke har fradragsrett for disse utgiftene. Det kan medføre at kommunene velger egenproduksjon for å spare kostnader⁶. For å fjerne denne konkurransevridningen er det innført en generell kompensasjonsordning. Kommuner og fylkeskommuner får fradrag for merverdiavgift på kjøp av varer og tjenester fra registrerte næringsdrivende når disse utgiftene ikke kan fradragføres gjennom merverdiavgiftspliktig virksomhet. Når kommunale virksomheter er organisert som egne rettsobjekter, for eksempel et AS, blir de behandlet på like linje med private og ideelle virksomheter.

5 Retningslinjer for kompensasjon for merutgifter som følge av merverdiavgiftsreformen: <http://www.lottstift.no/dav/d21fc0e0ee.pdf>. (per 30.09.08).

6 Et eksempel på konkurransevridning som ble gitt av oss telefonisk av en frivillig virksomhet som jobbet for å sette opp idrettsanlegg, handler om eierskap. Liknende anlegg ble mye dyrere hvis de var privat eid enn kommunalt, fordi kommunen ikke behøvde å betale moms.

Private og ideelle virksomheter som produserer helsetjenester, undervisningstjenester og sosiale tjenester som kommunesektoren er pålagt kommer også inn under denne ordningen.

1.5 Utdyping av sentrale tema

1.5.1 Variasjoner mellom frivillighetssektorer

Dette kartleggingsarbeidet tar som nevnt utgangspunkt i det komparative Johns Hopkins prosjektets inndeling av frivillig sektor. Lovverket i relasjon til frivillig sektor og merverdiavgift som er gjennomgått foran, indikerer at det vil være en del forskjeller mellom ulike sektorer med hensyn til hvordan de er relatert til merverdiavgiftssystemet. Alle virksomheter antas å være påvirket på utgiftssiden gjennom betaling av inngående merverdiavgift ved kjøp av varer og tjenester. På inntektssiden vil virksomhetene i større og mindre grad ha omsetning innen merverdiavgiftspliktige områder. Om de er avgiftspliktige eller ei, det avhenger av om de kommer over beløpsgrensen for å være innberetningspliktig.

Vi antar at følgende fire forhold kan bidra til variasjoner i tilknytning til merverdiavgiftssystemet:

1. *Inntektsstrukturene* varierer mellom frivillighetssektorer. Eksempelvis vil en sektor som sosiale tjenester, som er fritatt fra merverdiavgiftsplikt for sin primærvirksomhet, og hvor organisasjoner og institusjoner normalt har en betydelig offentlig støtte, ha en type inntektsstruktur i relasjon til merverdiavgiftsplikt. Virksomheter innen hobby og fritidsområdet, som skaffer mye av inntektene gjennom egne inntektsskapingstiltak, vil ha en annen type inntektsstruktur sett i relasjon til avgiftsplikt.
2. For det andre vil det være forskjeller i merverdiavgiftsbelastning relatert til *utgiftsstrukturene*. Ulike sektorer og virksomheter har utgifter som i ulik grad er merverdiavgiftspliktig. Egne lønnskostnader er ikke merverdiavgiftsbelagt, mens kjøp av mange typer arbeidskraftintensive tjenester vil omfatte inngående merverdiavgift. Leiekostnader er ikke merverdiavgiftsbelagt, og ulike sektorer vil i ulike grad benytte midler til lokaler for å drive sin virksomhet. Sektorer vil også kunne variere mht. hvor stor andel av budsjettene som benyttes på tjenester som kan gi grunnlag for merverdiavgiftskompensasjon.
3. For det tredje kan variasjoner med hensyn til merverdiavgift relateres til *organisasjonsformene*. Det finnes i frivillighetssektoren ulike typer: medlemsorganisasjoner, lag og foreninger, stiftelser, aksjeselskaper mv. som driver med ikke-fortjenestebasert virksomhet. Mønsteret varierer både mellom og innen sektorer. I prinsippet har ikke organisasjonsformen betydning for hvordan aktørene behandles i avgiftsregimet. Indirekte vil imidlertid forskjeller i organisasjonstype ha betydning for inntekts- og kostnadsstrukturene. Den største forskjellen ligger antagelig mellom organisasjoner og foreninger som i hovedsak

baserer seg på frivillig innsats for å drive virksomheten, og de øvrige som i stor utstrekning forutsetter lønna innsats.

4. For det fjerde vil virksomhetenes *størrelse i økonomisk forstand* ha betydning. Blant annet vil en stor andel av aktiviteten kunne være fritatt for merverdiavgift i sektorer med i hovedsak små organisasjoner og lag, fordi omsetningen i enhetene ligger under grensene for registreringsplikt. Omvent vil det i sektorer med relativt flere store virksomheter kunne være mange enheter med omsetning og utgifter som omfattes av merverdiavgiftsregelverket.

1.5.2 Små og mellomstore lag og virksomheter

Av spesiell interesse er små og mellomstore lag og foreninger som i antall utgjør hovedtyngden av enhetene i frivillig sektor. Det er flere årsaker til at mindre lag og virksomheter er av særskilt interesse. De finnes spredt rundt om i lokalsamfunn, på større og mindre tettsteder og byer over hele landet. Det gjelder for eksempel idrettslag, musikkorps, velforeninger, interessepolitiske lokallag og religiøse grupperinger. Mange lokale lag og virksomheter baserer seg på en betydelig frivillig innsats. De spiller en helt sentral rolle for svært mange menneskers og gruppers sosiale nettverk og samfunnsengasjement.

Små og mellomstore lag og virksomheter vil i mindre grad enn større organisasjoner ha mulighet for å dra fordel av fradrags- eller refusjonsmuligheter i momssystemet. Som beskrevet foran, er det en differensiering etter størrelse i regelverket knyttet til registrering i merverdiavgiftsmanntallet. Det er også en nedre grense på 10.000 kroner for refusjon av tjenestemoms. Registreringsgrenser settes til dels for å spare frivillige aktører for administrative belastninger. En kan nok også anta at det skjeles til administrative kostnader på myndighetssiden. Av en manglende mulighet for å knytte deler av sin virksomhet til momsområdet, følger at mange frivillige lag og organisasjoner må betale bruttopriser for sine kjøp av momsbelagte varer og tjenester. Spørsmålet kan stilles hvordan merverdiavgiften virker inn på disse virksomhetene.

Tre tema som vi denne forbindelse finner av særskilt interesse, er:

1. *Utgiftsstrukturer og merverdiavgiftsbelastning.* Hvor stort er problemet, dvs. hvor mye av små lag og virksomheters utgifter må det betales merverdiavgift av? Er momsbelastningen av vesentlig betydning? Eller, er det alternativt slik at det meste av de lokale virksomhetenes kjøp av varer og tjenester ikke er merverdiavgiftsbelagt?
2. *Inntekter og finansiering sett i relasjon til merverdiavgiftsbelastning.* Inntektene som benyttes til å betale virksomhetenes kjøp av varer og tjenester, kommer blant annet fra medlemskontingenter, deltakerbetaling mv. I tillegg kommer at mye frivillig innsats går med til å skaffe penger for eksempel gjennom lotterier, dugnadsjobber og lignende.

I hvilken grad må virksomhetene betale utgiftene, inklusive merverdiavgiften, av egen lomme? I hvilken grad får små lag og virksomheter midler fra det

offentlige som også bidrar til å finansiere virksomheten? Offentlige inntekter og tilskudd begrunnes normalt ikke som en refusjonsordning, men har til hensikt å støtte samfunnsmessige formål. En vil likevel kunne hevde at momsutgifter er mindre problematiske dersom myndighetene gir mye penger med den ene hånda selv om de skulle trekke inn en del kjøpekraft via den andre⁷.

3. *Størrelser og momsgrenser.* Det finnes også fordeler med å være små og havne utenfor merverdiavgiftssystemet. Det finnes for det første administrative besparelser. For det andre kan man innenfor beløpsgrensene tjene penger på forretningsvirksomhet som ellers ville være momsbelagt. Man kan selge varer og tjenester til markedspriser i konkurranse med kommersielle aktører. Da kan man beholde det som ellers ville ha vært moms som ekstra avanse. Videre dersom innsatsfaktorene (for eksempel dugnadsinnsats) kan skaffes til veie gratis eller til under markedspriser, kan man selge varer og tjenester billigere enn markedspris og sikre seg inntekter på den måten.

⁷ Kulturmomsutvalget har en litt annerledes argumentasjon ved at man sier at dersom en frivillig virksomhet som får offentlig støtte og andre momsfrie inntekter (gaver mv.) i tillegg får ekstra momsfritak, kan dette momsfritaket betraktes som indirekte offentlig støtte.

2 Metode

Vi har mottatt tilfredsstillende utfylte svar fra 813 virksomheter. Det er noen hovedskjevheter i utvalget. Virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå er overrepresentert i forhold til virksomheter på lokalt nivå. Videre, og i stor grad relatert til dette, er større virksomheter overrepresentert i forhold til de med en lavere omsetning. Disse skjevhetene har i stor grad sammenheng med det metodiske opplegget. For det første valgte vi å sende ut skjema til mange av de største virksomhetene i frivillig sektor. Vi antok at mange av disse ville ha direkte tilknytning til merverdiavgiftssystemet. For det andre er det antageligvis slik at særlig mange av de minste virksomhetene i frivillig sektor ikke er registrert med organisasjonsnummer i Brønnøysund-registrene. De ville derfor ikke kunne komme med i utvalget.

Disse skjevhetene er ikke særlig problematiske sett i forhold til målsettingen med undersøkelsen som har vært å kartlegge hvordan inntekts- og utgiftsstrukturer og merverdiavgift varierer mellom størrelses- og frivillighetskategorier. Innen den enkelte størrelses- og frivillighetskategori synes det som om sammensetningen av virksomheter som har svart, er rimelig representativ.

Det viser seg ikke uventet å være til dels betydelige variasjoner blant de som har svart. Et hovedtrekk vedrører driftsformen og bruken av lønna versus ulønna ansatte. De nasjonale/regionale virksomhetene baserer seg i stor grad på ansatte ressurser og i relativt mindre grad på frivillig innsats. De lokale virksomhetene baserer seg omvendt i sterkere grad på frivillig innsats og relativt mindre på ansatte. Det skal imidlertid understrekes at majoriteten av de lokale virksomhetene, som har svart på undersøkelsen, bruker noe midler til personalkostnader. Sett på bakgrunn av at mange av de minste virksomhetene antagelig ikke finnes i Brønnøysund-registrene, kan en ikke uten videre generalisere dette funnet.

Et lignende bilde viser seg om en sammenligner større virksomheter med inntekter over to millioner kroner med virksomheter som har lavere inntekter. De med over to millioner kroner i omsetning, som det er særlig mange av på nasjonalt/regionalt nivå, er i stor grad drevet av ansatte. De med under to millioner kroner i omsetning, som det er særlig mange av på lokalt nivå, er i langt større grad basert på frivillig innsats.

I dette kapitlet gjøres det rede for gjennomføring av kartleggingsarbeidet. Kapitlet er todelt. I første del beskrives undersøkelsesopplegget. Beskrivelsen er gjort kortfattet. En grundigere beskrivelse finnes i vedlegg 2. I andre del gis det en beskrivelse av kjennetegn ved virksomhetene som har besvart undersøkelsen. De forhold som trekkes frem, antas å ha betydning for hvordan inntekter, utgifter og relasjoner til merverdiavgiftssystemet varierer.

2.1 Gjennomføring av undersøkelsen

2.1.1 Hovedtrekk undersøkelsesopplegg

Den enkleste måten å skaffe seg et oversiktsbilde på var, etter vår vurdering, å lage en egen undersøkelse rettet mot et utvalg aktører i de ulike frivillighetssektorene. Gjennom en egen undersøkelse kunne vi stille spørsmål om inntekter og utgifter som var spesielt tilpasset regelverket på merverdiavgiftsområdet. Alternativet, regnskapsdata, ble antatt å være mer ressurs- og tidkrevende. Dessuten ville det være vanskelig å få sammenlignbare datasett i forhold til temaet merverdiavgift, fordi virksomheter har ulike konto- og regnskapsoppsett.

Vi valgte videre å dele kartleggingen av frivillig sektor inn i to, en *organisasjonskartlegging* og en *lagskartlegging*. Med organisasjoner forstår vi organisasjoner, stiftelser og andre virksomhetsformer som har et nasjonalt eller regionalt virkefelt. Med lag forstår vi lag, foreninger og stiftelser med videre som har et lokalt virkefelt.

Hovedbegrunnelsen for en slik todeling var at nasjonale/regionale organisasjoner ble antatt å ha annerledes koblinger til merverdiavgiftssystemet enn lokale lag og virksomheter. Det henger sammen med at organisasjonene på nasjonalt/regionalt nivå jevnt over er mye større enn de lokale virksomhetene. De to kategoriene kan dessuten antas å ha ulike inntekts- og utgiftsstrukturer fordi enheter på overordnede nivåer normalt fyller andre funksjoner og har andre oppgaver enn enheter på det lokale nivå. På det praktiske plan muliggjorde en slik todeling at vi kunne stille noe enklere spørsmål til enhetene på lokalt nivå, som gjerne har enklere regnskap og regnskapsfunksjoner enn organisasjonene. Dette antok vi var viktig for å få en akseptabel svarprosent fra små lag og virksomheter.

Ved trekking av utvalget til vår undersøkelse, valgte vi å benytte oss av én hovedkilde som har blitt supplert og korrigert med opplysninger fra to andre, mindre kilder: Hovedkilden var enhetene plassert i følgende selskapsformer i Brønnøysund-registrene: a) Forening/lag/innretning, b) stiftelse, c) borettslag og d) boligbyggelag. Som supplement benyttet vi en oversikt fra Lotteri- og stiftelsestilsynet over alle virksomheter som har fått kompensert tjenestemoms, samt en undersøkelse blant landsdekkende organisasjoner utført av IRIS i 2005. Fra disse registrene fikk vi en liste på i alt 53.339 virksomheter. Listen som vårt utvalg av virksomheter ble trukket fra, bestod av undermengden på 20.286 enheter med oppgitt e-post adresse.

Virksomhetene som i utgangspunktet ble fordelt på henholdsvis organisasjonsundersøkelsen og lagsundersøkelsen, ble valgt ut som følger:

- De største organisasjonene⁸ med driftskostnader over to millioner kroner og med oppgitt mail-adresse ble valgt ut til organisasjonsundersøkelsen. Dette uttrekket bestod av 1.009 virksomheter.
- Til lagsundersøkelsen ble virksomheter tilordnet de ulike Johns Hopkinskategoriene, trukket ut som et stratifisert tilfeldig utvalg blant de øvrige virksomhetene. Dette uttrekket bestod av 3.104 virksomheter.

En slik forhåndsklassifisering av virksomheter som nasjonale/regionale versus lokale vil ikke i alle tilfeller gi en korrekt klassifisering. I det tilsendte spørreskjema ble enhetene bedt om selv å kategorisere virksomheten som nasjonal, regional eller lokal.

Spørreskjemaet omhandlet følgende tema:

- Inntekter og deres fordeling på ulike inntektstyper. Det ble lagt vekt på å skille mellom inntektskategorier etter om de i hovedsak er innenfor eller utenfor området for merverdiavgiftsplikt.
- Utgifter og deres fordeling på ulike utgiftstyper. Det ble lagt vekt på å skille mellom utgiftskategorier etter om de er merverdiavgiftspliktige varer og tjenester eller ei.
- Hvorvidt virksomhetene er merverdiavgiftspliktige og om de mottar momskompensasjon. Hvis virksomhetene har koblinger til merverdiavgiftssystemet, er de også spurt om hvilke beløp det dreier seg om.
- Antall ansatte, antall medlemmer og antall frivillige som jevnlig gjør en innsats for virksomheten.

Virksomhetene ble bedt om å plassere seg i frivillighetskategorier ut fra Johns Hopkins prosjektets kategorisering. Det er imidlertid ikke alltid like innlysende hva som er riktig kategori sammenholdt med hvordan disse kategoriene er definert i litteraturen (Salamon m.fl., 2004, Sivesind m.fl., 2002 og Sivesind, 2007). I en del tilfeller har vi korrigert virksomhetenes egen kategorisering på bakgrunn av deres beskrivelse av sin hovedaktivitet og av opplysninger på deres nettsider.

2.1.2 Undersøkelsens representativitet

Det ble sendt ut 4.109 e-poster med link til et web-basert spørreskjema. Det kom 653 e-poster i retur fordi adressene ikke lenger eksisterte eller fungerte. Det faktiske utvalget av spørreskjema som kom frem til en mottaker var følgelig 3456. Fra disse mottakerne fikk vi inn 813 svar. Svarprosenten var på 23,5. Sett på bakgrunn av at respondentene

8 Velforeninger og borettslag, barnehager eller filantropiske stiftelser var ikke trukket ut til organisasjonsundersøkelsen ut fra en forståelse at dette primært er lokale virksomheter.

ikke var kontaktet på forhånd, må en svarandel over 20 prosent sies å være tilfredsstillende.

Hvor representative svarene er for virksomheter i frivillig sektor, må videre vurderes på grunnlag av metodikken ved utvelgelsen, vurderinger av frafall og kjennetegn ved de som har svart.

Når det gjelder utvalgsmetodikken, skal flere forhold påpekes. Det er et problem at det ikke finnes noen oversikt over totalpopulasjonen av frivillige virksomheter. Vår hovedkilde, Brønnøysund-registrene, omfatter bare en del av dem. Sivesind (2007) anslår det totale antall frivillige virksomheter i landet til 115.000. Vår samlede liste av virksomheter var på vel 53.000. Det er grunn til å tro at det her ligger en systematisk skjevhet ved at mange mindre lag og virksomheter ikke er registrert med organisasjonsnummer i Brønnøysund. Vårt utvalg av virksomheter med e-mail-adresse på vel 20.000, kan muligens også innebære en skjevhet dersom små lag og virksomheter som er innmeldt i Brønnøysund-registeret, i mindre grad tenderer å oppgi mail-adresse enn større virksomheter som er mer formaliserte og har mer administrativ kapasitet. Det kan vi imidlertid ikke vite sikkert⁹.

For vårt formål i denne undersøkelsen har det vært viktig å sikre en god spredning både med hensyn til størrelse og frivillighetskategori. Vi derfor bevisst valgt å la noen virksomhetskategorier være overrepresentert. Dette har vært vesentlig for å få et godt bilde av hvordan merverdiavgiftsregelverket varierer mellom ulike kategorier. Variasjoner i størrelse er vektlagt gjennom a) organisasjonsundersøkelsen, hvor store virksomheter er valgt ut, og gjennom b) lagsundersøkelsen, hvor enheter av ulike størrelser er tilfeldig trukket ut. Videre har vi ved trekking av utvalget til lagsundersøkelsen forsøkt å få mange nok mottakere av spørreskjema, og dermed også nok svar innen hver frivillighetskategori, slik at man kan si noe meningsfylt om disse enkeltvis. Noen kategorier slik som miljøvern og internasjonalt arbeid ble derfor overrepresentert i uttrekket, mens andre kategorier følgelig var underrepresentert.

Selv om vi således i noen grad har latt noen virksomhetstyper være overrepresentert ut fra størrelse og frivillighetskategori, har vi gjennom trekking av utvalget også forsøkt å bevare hovedtrekk i fordelingen mellom frivillighetskategorier. Tabell 2.1 gir indikasjoner på hvordan vi har lyktes i dette. Den viser hvordan innkomne svar er fordelt på Johns Hopkins-kategoriene sammenholdt med den oppdaterte undersøkelsen av 2007 (Sivesind, 2007).

9 Når det gjelder fordelingen av virksomhetene på frivillighetskategorier er det imidlertid små forskjeller mellom virksomheter med og uten e-mail adresse i Brønnøysundregistrene.

Tabell 2.1: Svar fordelt på Johns Hopkins kategorier

	Organi- sasjoner	Prosent org	Lag	Prosent lag	Totalt	Prosent totalt	Prosent ISF
Kunst og kultur	54	16 %	57	12 %	111	14 %	15 %
Idrett	14	4 %	55	12 %	69	9 %	12 %
Hobby og fritid	14	4 %	28	6 %	42	5 %	16 %
Utdanning og forskning	42	12 %	27	6 %	69	8 %	<1 %
Helse, pleie og redningsarbeid	12	3 %	23	5 %	35	4 %	2 %
Sosiale tjenester	21	6 %	57	12 %	78	10 %	3 %
Miljøvern	9	3 %	4	1 %	13	2 %	<1 %
Velforeninger og borettslag	0	0 %	68	15 %	68	8 %	13 %
Politiske organisasjoner og interesse-organisjoner	60	17 %	38	8 %	98	12 %	7 %
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	19	5 %	39	8 %	58	7 %	3 %
Internasjonal virksomhet	27	8 %	9	2 %	36	4 %	<1 %
Religion og livssyn	27	8 %	27	6 %	54	7 %	17 %
Arbeidslivsforeninger	42	12 %	28	6 %	70	9 %	12 %
Andre	6	2 %	6	1 %	12	1 %	<1 %
	347	100%	466	100 %	813	100 %	100 %

I de fleste frivillighetskategorier har vi mottatt et akseptabelt antall svar. Miljøvern og andre-kategorien er et unntak. For disse kategoriene må resultatene tas med et visst forbehold.

Det er noen skjevheter. Disse skjevhetene handler antagelig i stor grad om at mindre lag og foreninger er underrepresentert. Blant annet er det betydelig færre fra området hobby og fritid, religion og livssyn og arbeidslivsforeninger i utvalget enn Sivesinds (2007) anslag skulle indikere. Dette er områder hvor det kan antas å være særlig mange mindre enheter. Det er derimot betydelig flere fra velferdsområdet (utdanning og forskning, helse, pleie og redningsarbeid og sosiale tjenester) og fra feltet politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner enn antatt for totalpopulasjonen. Viktige årsaker til det kan være at disse sektorene omfatter flere større institusjoner og organisasjoner.

For å få et bilde av virksomhetene som av ulike grunner ikke deltok i undersøkelsen, gjennomførte vi en *fracfallsundersøkelse*. Noen enkle spørsmål ble sendt ut via e-post til et tilfeldig utvalg på 330 virksomheter blant de som ikke hadde svart. Av disse kom 71 e-poster i retur, med beskjed om at e-postadressen var ukjent. Vi fikk inn svar fra 65. Med hensyn til størrelse indikerte fracfallsundersøkelsen at virksomheter med inntekter

mellom en halv og to millioner kroner var underrepresentert på bekostning av størrelsesgrupper med lavere og høyere omsetning. Av frivillighetskategoriene var kunst og kultur, utdanning og forskning og politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner noe overrepresentert på bekostning av de andre kategoriene. Alt i alt stemte imidlertid svarfordelingen blant de som svarte på frafallsundersøkelsen og de som faktisk svarte på undersøkelsen, rimelig godt overens, både når det gjaldt størrelse på virksomhetene og plassering i Johns Hopkins kategori. Det synes således i liten grad å være systematiske skjevheter mellom de som har svart og de som har valgt ikke å svare, vurdert ut fra disse to dimensjonene.

Skjevheter blant besvarelsene jevnført med den antatte totalpopulasjonen må først og fremst henføres til utvalgsmetodikken, og da primært to forhold. For det første kan det forutsettes at mindre lag og virksomheter er underrepresentert blant de med organisasjonsnummer i Brønnøysund. For andre har det til dels vært et bevisst valg å la noen grupperinger være overrepresentert. I særdeleshet har dette fått effekt ved en relativ overvekt av større organisasjoner gjennom uttrekket til organisasjonsundersøkelsen.

I hovedsak synes det som om vi gjennom utvalgsmetodikken har sikret oss at det ikke er store skjevheter verken innen den enkelte størrelsesgruppe eller frivillighetskategori. Det har vi sørget for ved i) å ta med alle organisasjoner som ligger over en viss størrelse i driftsutgifter, og ii) ved å trekke tilfeldig innen den enkelte Johns Hopkins kategori. Et visst unntak kan imidlertid påpekes for de aller minste virksomhetene med inntil 50.000 kroner i inntekter. Ettersom filantropiske stiftelser/legater og boligbyggelag er lovpålagt å levere inn regnskap til Brønnøysund er disse antagelig overrepresentert i forhold til den faktiske populasjonen for hele frivillig sektor (som ingen har fullstendig oversikt over). Filantropiske stiftelser/legater utgjør ca. fjerdeparten og velforeninger og borettslag ca. sjettedparten av virksomhetene med inntil 0-50.000 i inntekter. Blant de minste virksomhetene i andre frivillighetssektorer er sannsynligheten stor (på grunn av lagets størrelse) for at særlig mange enheter lar være å registrere seg med organisasjonsnummer i Brønnøysund.

Vi vil på bakgrunn av gjennomgangen over hevde at undersøkelsen er rimelig representativ. De skjevheter som finnes er i første rekke med henblikk på fordeling mellom størrelsesgrupper. Disse skjevhetene med hensyn til størrelsesfordeling innebærer imidlertid at undersøkelsen i sin totalitet ikke kan sies å representere gjennomsnittet av frivillig sektor i landet. For vårt formål i denne kartleggingen, som er å vurdere inntekter og utgifter i frivillige virksomheter i forhold til merverdiavgift, er ikke dette noe stort problem. I beskrivelser og analyser har vi vektlagt variasjoner mellom størrelseskategorier, mellom frivillighetssektorer og mellom organisasjoner og lag. Innen for den enkelte kategori er de som har svart rimelig representative for gruppen. Selv om de mindre lagene er underrepresentert, omfatter også disse som vi skal se, så vidt mange enheter at det er mulig å beskrive og analysere også denne kategorien.

2.2 Presentasjon av virksomhetene i undersøkelsen

Inntekts- og utgiftsstrukturene i de frivillige virksomhetene som har svart, er relatert til ulike kjennetegn. Som bakgrunn for å vurdere de mønstre som fremtrer, skal vi i dette avsnittet gi en kortfattet oversikt over hva slag virksomheter som har svart på undersøkelsen. Karakteristika som vil bli beskrevet, er typen virksomhet, størrelse, ansatte, medlemmer, frivillige og driftsform mht. bruk av lønna versus ulønna/frivillige ressurser.

2.2.1 Virksomhetstyper

Virksomhetene ble bedt om å beskrive hvilket geografisk nivå de tilhørte. Det lokale lags/virksomhetsnivået har flest enheter med 466 virksomheter, mens det på nasjonalt/regionalt nivå var 347 virksomheter. En kan med sikkerhet vite at det i den faktiske totalpopulasjonen er en mye større andel virksomheter på lokalnivået. Utvalgsmetodikken gjør imidlertid som nevnt at virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå er overrepresentert. Et betydelig antall svar fra virksomheter, både på dette nivå og på det lokale nivå, gjør det imidlertid mulig å få frem forskjeller mellom de to nivåene.

Vi har gått gjennom listene av virksomheter som har svart. De ulike frivillighetskategoriene kan beskrives som følger:

1. Kultur og fritid er inndelt i tre underkategorier: Kunst og kultur, idrett og hobby og fritid.

1.1 Kunst og kultur inneholder muséer, sang og musikk, festivaler, kunst og lignende. Større nasjonaldekkende virksomheter er registrert som organisasjoner, mens lokale lag og foreninger er definert som lag.

1.2 Idrett: Innenfor lag finner vi lokale idrettslag, mens vi innen organisasjoner finner lands- og regiondekkende idrettsforbund- og kretser.

1.3 Hobby og fritid inneholder former for fritidsaktivitet som ikke dekkes av de to første kategoriene. Det dreier seg om losjer, speidere, mc-klubb, sosiale foreninger for særskilte grupper, spillklubber og diverse spesialinteresseforeninger. Større nasjonale eller regionaldekkende virksomheter er registrert som organisasjoner mens lokallag er definert som lag.

2. Utdanning og forskning inneholder grunn- og videregående skoler, høyskoler, forskningsinstitusjoner, opplæringskontor, studieforbund og lignende. Institusjoner med regionalt eller nasjonal virkeområde er registrert som organisasjoner, mens lokale institusjoner er registrert som lag. Virksomhetene på lokalnivået driver med utdanning. På nasjonalt nivå finner man en rekke virksomheter innen både utdanning og forskning.

3. Helse, pleie og redningsarbeid omfatter alle former for helsetjenester: sykehus, alders- og sykehjem, holdningsskapende arbeid, rednings- og ambulansetjenester.

4. Sosiale tjenester omfatter barnehager, boligstiftelser for vanskeligstilte, krisesentre, rusinstitusjoner, opplysningsvirksomhet osv.

5. *Miljøvern* omfatter tradisjonelle miljøvernorganisasjoner og kunnskapsorganisasjoner som arbeider med miljøspørsmål og lokale lag for bevaring av miljøverdier.

6. *Velforeninger og borettslag* inneholder kun lag da dette er virksomheter som i hovedsak har et lokalt virkeområde. I vårt utvalg finner vi borettslag, boligbyggelag, velforeninger, skogeierlag, båtforeninger og lignende.

7. *Politiske og interesseorganisasjoner* omfatter politiske partier, interesseorganisasjoner for folk med ulike sykdommer, for folk med ulik legning, arbeid mot rasisme osv. På nasjonalt nivå er et stort mangfold av interesser representert. På lokalt nivå er det relativt mange partipolitiske lag. Det er også foreninger for spesielle diagnoser.

8. *Stiftelser og frivillighetssentraler* omfatter i vårt utvalg i all hovedsak filantropiske stiftelser og ulike former for legater, men også noen få frivillighetssentraler og liknende. De filantropiske stiftelsene og legatene støtter ulike formål knyttet til kultur, utdanning, sosialfeltet osv.

9. *Internasjonal virksomhet* omfatter hovedsakelig virksomheter som har som hovedmål å bidra til utvikling i land i den tredje verden. Foruten store bistandsorganisasjoner, omfatter vårt utvalg et utvalg mindre foreninger. Utvalget omfatter også adopsjonsforum.

10. *Religion og livssyn* inneholder i all hovedsak kristne organisasjoner, herunder også misjonsorganisasjoner, og frimenigheter, men også virksomheter knyttet til humanisme og alternativ religiøsitet.

11. *Arbeidslivsforeninger* inneholder arbeidsgiverforeninger, fagforeninger samt foreninger til fremme av gitte yrker og yrkesfaglige problemstillinger.

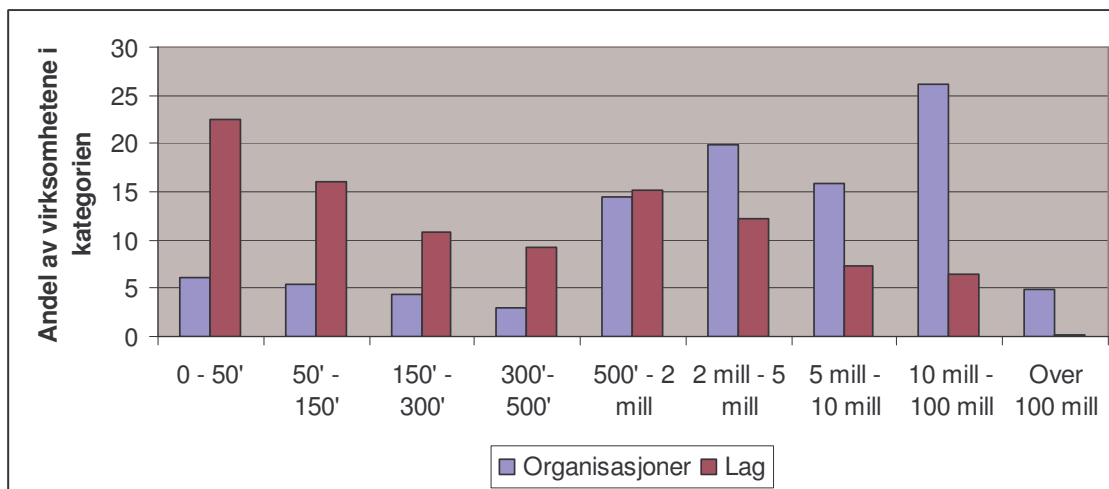
12. *Andre* er en restkategori som inneholder virksomheter som vanskelig lar seg plassere andre steder. Vårt utvalg inneholder bedriftshelsetjenester og diverse annet

2.2.2 Økonomisk størrelse

Økonomisk størrelse i betydning av samlede inntekter vil ha betydning for hvordan virksomheter er relatert til merverdiavgiftssystemet. Registreringsgrenser for merverdiavgiftsplikt og bruk av momsrefusjonsordninger er relatert til størrelsesmessige forhold. Sammensetningen av inntekts- og kostnadsstrukturer vil også kunne variere med størrelse og dermed ha betydning for hvordan merverdiavgift påvirker virksomhetene.

Tabell 2.1 viser at det er betydelige forskjeller i størrelse mellom virksomheter som er lokale og de som er nasjonale/ regionale. Organisasjoner og virksomheter som opererer på et nasjonalt og regionalt plan er, som man kunne forvente, jevnt over mye større enn lag og enheter som definerer seg som lokale.

Figur 2.1 – Antall virksomheter på nasjonalt/regionalt (organisasjoner) nivå og lokalt (lag) nivå fordelt på størrelse (N = 813)

Organisasjonene på nasjonalt/regionalt nivå fordeler seg i tre om lag like store grupper. En tredjedel av virksomhetene har omsetning over ti millioner. De aller største har inntekter på flere hundre millioner. Noen av de største organisasjonene på ulike felter har svart på undersøkelsen. En tredjedel er organisasjoner med en omsetning mellom to og ti millioner. Tredjedelen bestående av de minste enhetene med inntil to millioner i omsetning, omfatter blant annet regionale enheter.

Blant lag og virksomheter på lokalnivået utgjør de med inntekter under 300.000 omlag halvparten. Det finnes også en god del større med omsetning over ti millioner. Blant de større er blant annet institusjoner på helse- eller sosialfeltet, boligstiftelser og idrettslag. En betydelig del er helt små virksomheter med inntekter fra 0 til 50.000 kroner. De med null inntekter har likevel oppgitt utgifter for det siste året¹⁰.

Tabell 2.2 viser størrelsesmessige forhold for organisasjoner og lag. Det er store variasjoner mellom de ulike frivillighetssektorene når det gjelder virksomhetenes størrelse. På de fleste områder trekker de største opp gjennomsnittet betydelig. Ved bruk av tall for medianen (størrelsen på virksomheten som ligger midt i fordelingen) og andeler av virksomhetene med omsetning over to millioner, gir tabellen en rimelig god oversikt også over fordelingene.

¹⁰ Det finnes også aktive lag uten formell økonomi. Et eksempel fremgår av følgende sitat fra en virksomhet som er tatt ut av undersøkelsen: "Har ingen inntekter. Driver kun frivillig. Har heller ingen regnskapsmessige utgifter. Vi spleiser på det vi trenger".

Tabell 2.2 – Virksomhetsstørrelser i ulike Johns Hopkins-kategorier, inntekter - gjennomsnitt og medianverdier (i hele tusen og avrundede tall), samt andel virksomheter med omsetning over to millioner kroner (N = 813)

	Organisasjoner			Lag		
	Gj.snitt inntekter	Median	Andel over 2 mill.	Gj.snitt inntekter	Median	Andel over 2 mill
Kunst og kultur	16 000	4 600	80	1 800	300	21
Idrett	9 000	2 700	57	2 300	700	33
Hobby og fritid	10 000	5 700	71	3 000	60	11
Utdanning og forskning	19 000	6 200	83	13 900	5 800	70
Helse, pleie og redningsarbeid	87 000	21 100	83	11 600	600	48
Sosiale tjenester	26 000	6 700	76	4 500	1 900	49
Miljøvern	25 000	9 600	89	1 300	400	25
Velforeninger og borettslag				1 200	200	18
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	7 000	2 200	53	400	100	3
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	8 000	100	11	100	30	0
Internasjonal virksomhet	135 000	4 100	74	1 900	200	22
Religion og livssyn	29 000	7 000	70	1 300	400	26
Arbeidslivsforeninger	31 000	4 900	62	1 700	300	21
Andre	5 000	2 500	67	3 000	700	33
Alle	29 000	4 500	67	3 100	300	26
N	347			466		

Når det gjelder organisasjoner og virksomheter som opererer på *nasjonalt/regionalt nivå*, har en majoritetsandel på omtrent 2/3 eller mer inntekter over to millioner kroner. Dette gjelder for nesten alle typer av frivillig virksomhet. Andelen virksomheter med omsetning over to millioner kroner varierer ikke så mye mellom ulike frivillighetssektorer. Det er nærliggende å se dette felles trekk på tvers av sektorer som en følge av at virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå gjerne driver med administrative og koordinerende aktiviteter som forutsetter en viss minstestørrelse. Klart størst er i snitt organisasjoner på det internasjonale feltet hvor en finner hjelpe- og bistandsorganisasjoner. Kunst og kultur, helse, pleie og redningsarbeid, sosiale tjenester og utdanning og forskning har også i hovedsak store virksomheter. Store institusjoner veier mye. Minst inntektsmessig er filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler hvor bare 11 prosent av virksomhetene har en omsetning over to millioner kroner. Idrettsorganisasjoner og politiske organisasjoner/ interesseorganisasjoner har også

relativt mange mindre nasjonale/regionale aktører, over 40 prosent, som kommer under to millioner kroner grensen.

For *lokale* lag og virksomheter er variasjonene i størrelsesfordelinger mellom ulike frivillighetskategorier mer markert enn på nasjonalt/regionalt nivå. Særlig innen områdene for velferdstjenester finnes det relativt store virksomheter og institusjoner. De fleste utdanningsvirksomhetene har en relativt betydelig omsetning. Innen sosialtjenester, helsetilbud mv. har ca. halvparten av aktørene inntekter over to millioner kroner. Institusjoner og virksomheter med boligtilbud innen helse og sosialfeltene, bidrar til å trekke opp gjennomsnittsstørrelsen i sine sektorer. Innen sosiale tjenester finnes det videre mange barnehager. For øvrig finner man innen helse- og sosialsektorene også et betydelig antall mindre enheter, slik som humanitært orienterte grupper, redningstjenestegrupper og krisesentra. I de fleste av de øvrige sektorene, idrett¹¹, kunst og kultur, religion og livssyn mv., utgjør andelen lokale virksomheter med en omsetning over to millioner kroner fra 21 til 33 prosent. Innen hobby og fritid og politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner har bare få virksomheter på lokalplanet en omsetning over to millioner kroner. I frivillighetssektorene med få større virksomheter, finnes mange av de typiske små og mellomstore lag og foreninger som en gjerne knytter til den lokale frivilligheten.

2.2.3 Ansatte, medlemskap og frivillighet

Frivillige virksomheters struktur sett i forhold til spørsmålet om merverdiavgift påvirkes antagelig også av andre forhold enn økonomisk størrelse. De ressurser man benytter seg av i sin virksomhet vil også kunne påvirke dette. Tre faktorer som vi har spurt om i undersøkelsen, er antall ansatte, antall medlemmer og bruk av frivillige. Disse tre faktorene kan antas å påvirke både inntektsmuligheter og kostnadsbilde, men på ulikt vis.

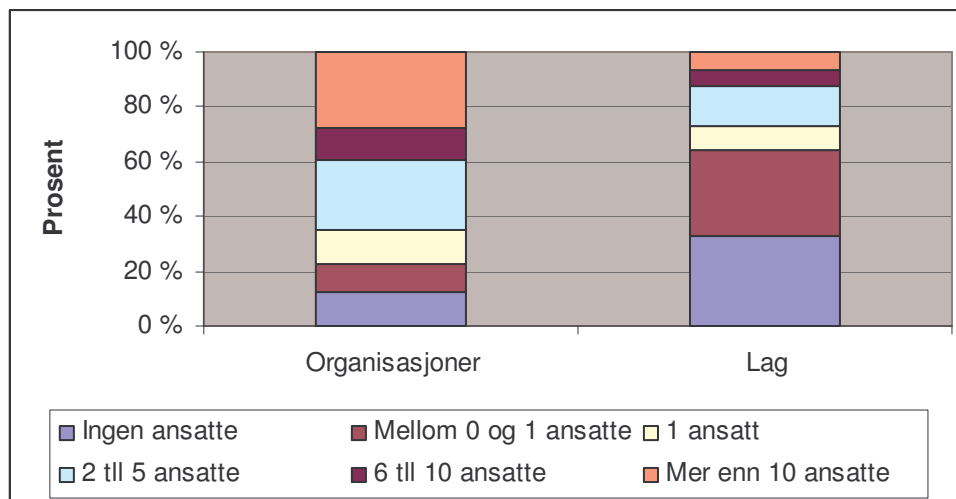
Ansatte i frivillige organisasjoner har flere sider. Til dels handler det selvsagt om at vi med vår brede tilnærming til frivillig sektor også fanger opp organisasjoner og institusjoner som på det nivå virksomheten drives, i hovedsak må basere seg på ansatte. Til dels handler det om at det over lang tid også skjer en profesjonalisering i tradisjonelt frivillighetsbaserte lag og virksomheter.

I forhold til spørsmål om merverdiavgift er det for det første rimelig å tro at det å ha ansatte impliserer at mer av aktivitetene kan være av forretningsmessig karakter og dermed i større grad ha koblinger mot merverdiavgiftssystemet. Det å ha ansatte påvirker naturligvis også kostnadsstrukturen ved at lønnskostnader, som ikke er

¹¹ Medianen på idrettsfeltet, 700 tusen, er noe høyere enn tallene fra en idrettslagsundersøkelse av 2006, gjennomført av ISF. Ifølge denne var gjennomsnittlig omsetning blant idrettslagene på 500 tusen kroner, og fjerdeparten av lagene hadde høyere omsetning enn dette (Opedal, Nødland og Bjelland, 2007).

momsbelagt, inngår. For det andre og omvendt, vil mye frivillig innsats kunne virke motsatt. Det vil si at de virksomhetene som baserer seg mye på frivillig innsats i mindre grad tenderer å drive med forretningsbasert og momspliktig inntektsskaping, mens de på den annen side vil kunne ha mindre av ikke momsrelaterte utgifter enn de som har personalkostnader.

Figur 2.2 – Virksomhetenes fordeling vedrørende ansatte¹² (N=786)

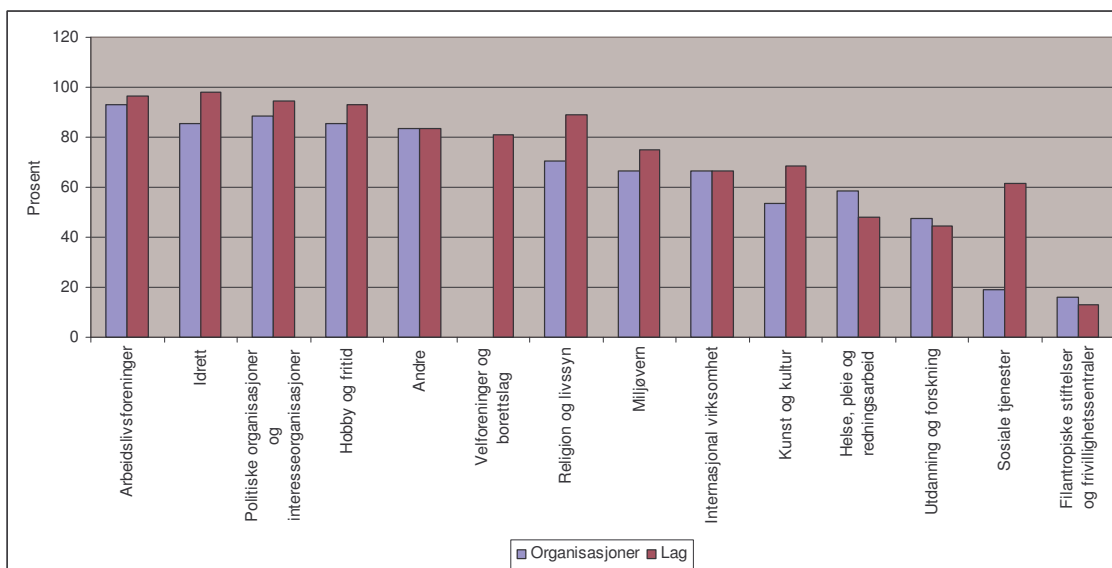

Inntekter og antall ansatte er begge faktorer som har med størrelse å gjøre. Jo større virksomhet, jo flere ansatte. Forskjellene mellom organisasjoner på det nasjonale/regionale og det lokale nivå er lignende som for inntektsmessig størrelse. Blant de nasjonale og regionale organisasjoner gjør de fleste, nesten 90 prosent, seg bruk av lønna arbeidskraft. Når det gjelder lag og virksomheter på lokalnivået, er mønsteret omvendt; en relativt stor andel, vel tredjeparten, bruker ikke lønna arbeidskraft i det hele tatt. Ytterligere nesten en tredjepart utbetaler lønn/honorar, men oppgir mindre enn én ansatt. For de fleste av disse utgjør utgifter til personell relativt små beløp.

Sett i forhold til den generelle problemstilling om profesjonalisering av frivillige lag og organisasjoner, er det interessant å konstatere at et flertall av virksomhetene på lokalnivået i noen grad har lønnsutbetalinger. Sett på bakgrunn av skjevhetene knyttet til at mange av de mindre virksomhetene i totalpopulasjonen antagelig ikke finnes i Brønnøysund-registrene, kan en ikke uten videre generalisere dette funnet.

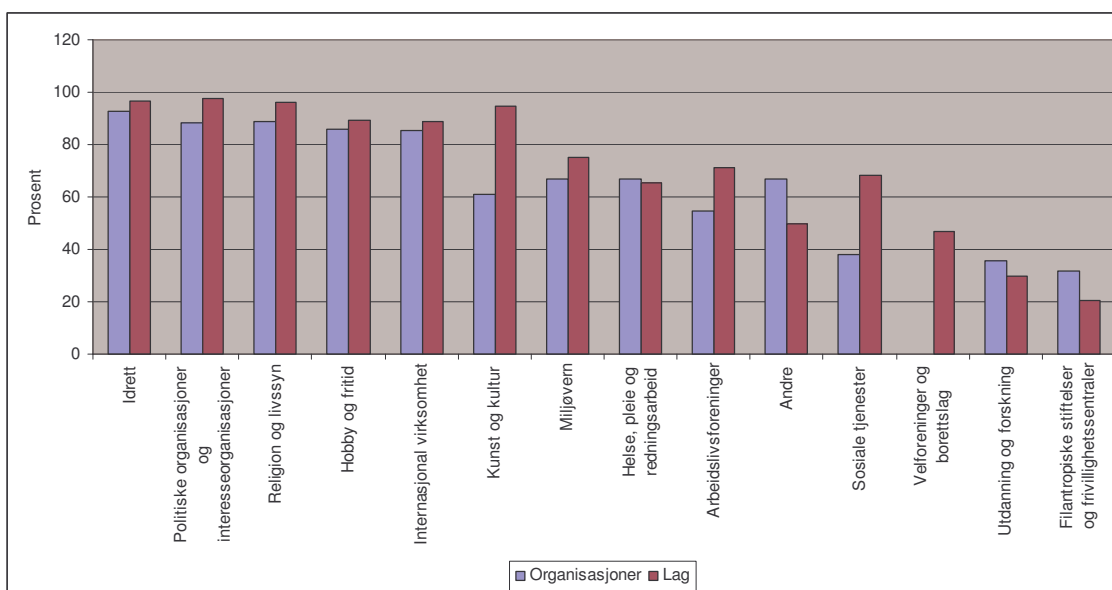
12 Kategorien mellom 0 og 1 ansatte er de som har fylt ut 0 på antall ansatte, men som har oppgitt personalkostnader inntil 350.000 kroner. Det finnes også et fåtall som har betalt ut enda mer i personalkostnader og som oppgir å ha 0 ansatte. De er registrert under kategorien 2-5 ansatte.

Figur 2.3 - Virksomheter med medlemmer, i prosent av total (N= 813)

Andelen virksomheter som har medlemmer er betydelig i de aller fleste sektorer. I de fleste sektorer er andelen virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå med medlemmer noe lavere enn på lokalnivået. I sum er 65 prosent av virksomhetene på nasjonalt/regionalt nivå medlemsbasert. Det samme gjelder for 73 prosent av virksomhetene på lokalnivået. Det er samtidig verd å merke seg at forholdet mellom de ulike sektorene i hovedtrekk er likt på nasjonalt/regionalt nivå som på lokalt nivå. Særlig høy er andelen av virksomheter med medlemmer innen idrett, hobby og fritid, religion og livssyn, arbeidslivsforeninger, velforeninger og borettslag. Velferdstjenestefeltene ligger noe lavere. Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler, som i hovedsak består av førstnevnte delkategori, ligger klart lavest med bare få medlemsbaserte virksomheter.

Figur 2.4 – Virksomheter med frivillige, i prosent av total (N= 813)

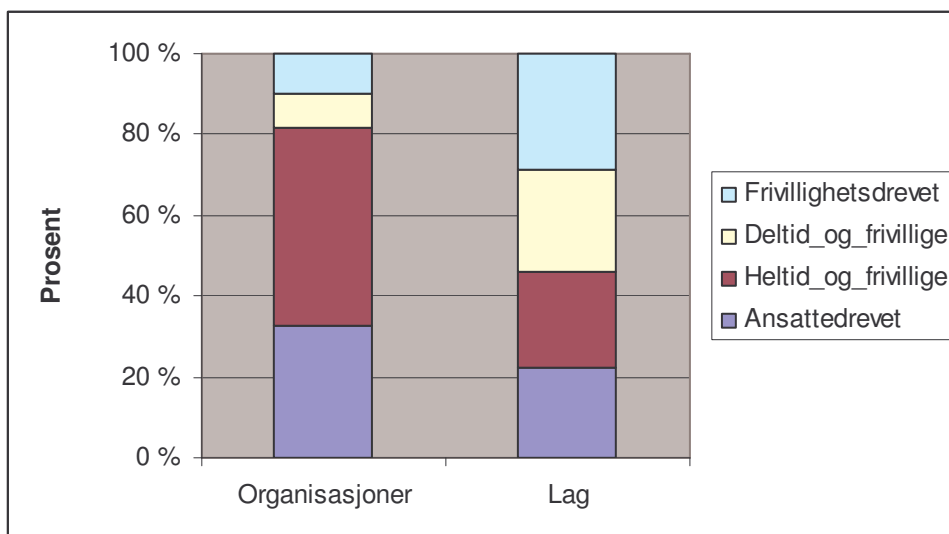
Et lignende, men ikke helt identisk mønster, gjelder for virksomhetenes bruk av frivillige. Sektorer som i stor grad er medlemsbaserte, benytter seg mye av frivillig innsats. På det nasjonale nivå bruker 66 prosent av virksomhetene frivillige, mens andelen er 67 prosent blant virksomhetene på lokalt nivå. På noen områder er andelen som gjør seg nytte av frivillige, betydelig høyere enn andelen som er medlemsbaserte. Det gjelder særlig kunst og kultur, sosialtjenester, sektoren helse, pleie og redningstjenester, religion og livssyn, internasjonal virksomhet og filantropisk virksomhet/frivillighetssentraler. I noen sektorer er andelen som gjør seg nytte av frivillige, relativt lav selv om mange virksomheter her har medlemmer. Det gjelder for utdanning og forskning og arbeidslivsorganisasjoner.

Bruk av ansatte og bruk av frivillige er to faktorer som henger sammen i måten en frivillig virksomhet drives på. En virksomhets samlede bruk av frivillige og lønna ressurser sier mye om virksomhetens karakter. På bakgrunn av kategoriserte verdier av de to variablene sysselsatte og bruk av frivillige har vi konstruert en samlev variabel som vi har betegnet *driftsform*. Denne variabelen sier noe om samspillet mellom bruk av lønna og ulønna ressurser.

Driftsformen slik vi har definert den, omfatter fire kategorier:

1. *Ansattdrevet virksomhet* med bare lønna ansatte og ingen frivillige. Denne kategorien omfatter i vårt materiale 27 prosent av virksomhetene.
2. *Heltids- og frivilligbasert virksomhet* som har minst et årsverk av lønna ansatte, samt frivillige. Denne kategorien omfatter i vårt materiale 35 prosent av virksomhetene.
3. *Deltids- og frivilligbasert virksomhet* som har ansatte, men mindre enn et årsverk, samt frivillige. Denne kategorien omfatter i vårt materiale 18 prosent av virksomhetene.
4. *Frivilligdrevet virksomhet* med bare frivillige og ingen ansatte. Denne kategorien omfatter i vårt materiale 20 prosent av virksomhetene.

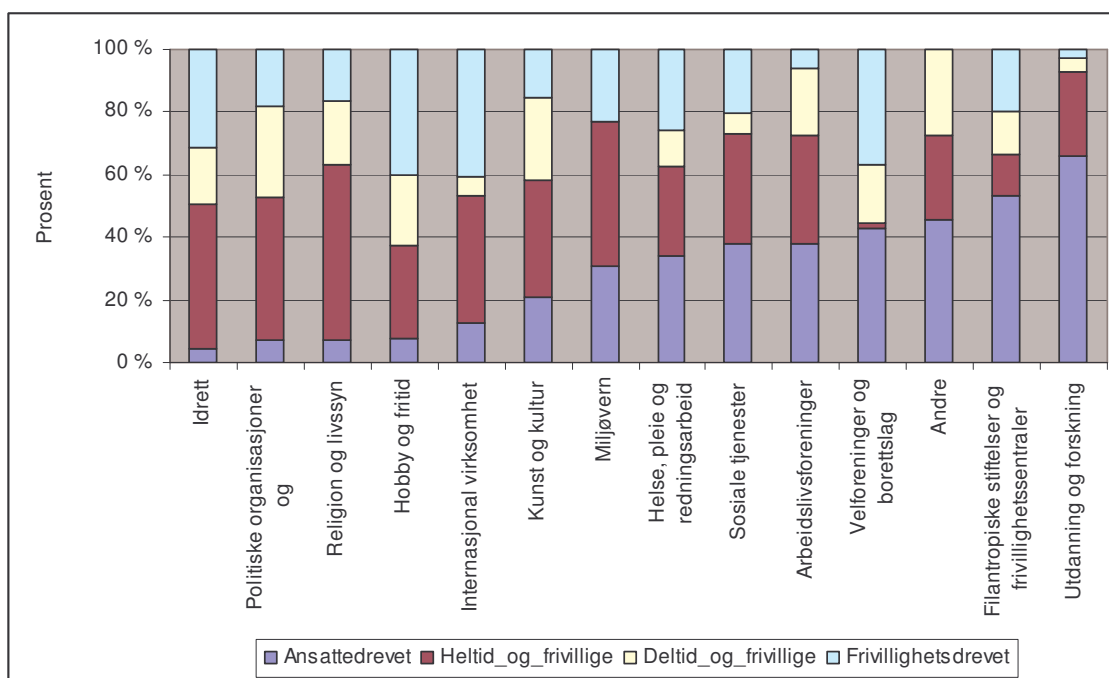
Figur 2.5 – Virksomheter fordelt på driftsform (N = 749)

I figuren er driftsformer i virksomheter på nasjonalt/regionalt og lokalt nivå sammenlignet. Mønstrene som fremkommer er i stor grad motsatt på de to nivåene. Ca. 80 prosent av virksomhetene på nasjonalt/regionalt nivå er utelukkende ansatt-drevet eller har både heltidsansatte og frivillige. De er i vesentlig grad basert på lønna innsats. Nærmere 60 prosent av virksomhetene på lokalnivået er utelukkende frivilligdrevet eller de har både deltidsansatte og frivillige. Den lokale sektoren er således i betydelig grad frivillighetsbasert.

Som vist foran er virksomhetene på nasjonalt/regionalt nivå jevnt over mye større enn de lokale. Når det gjelder driftsformen, kan det vises at også denne samvarierer med størrelse. Hele 97 prosent av virksomhetene med omsetning over to millioner kroner hadde heltids ansatte. I 41 prosent av disse virksomhetene baserte man seg ikke på frivillige i det hele tatt. For virksomheter med omsetning under to millioner kroner var andelen virksomheter med ansatte på heltid 30 prosent. I 38 prosent av disse virksomhetene baserte man seg ikke på ansatte i det hele tatt.

Figur 2.6 Virksomheter fordelt på driftsform og Johns Hopkins-kategori (N= 749)

I figuren over er virksomhetene i de ulike kategoriene beskrevet ved sin driftsform. I mange av de tradisjonelle medlemsbaserte områdene er frivillige fortsatt en viktig ressurs. Det gjelder feltene idrett, hobby og fritid, politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner, internasjonal virksomhet, kunst og kultur. Også her finnes det imidlertid et betydelig antall som baserer seg på heltidsansatte sammen med frivillige. De øvrige områdene er i større grad profesjonaliserte med en sterkere vektlegging på bruk av ansatte. Det gjelder velferdstjenestemrådene, arbeidslivsforeninger, miljøvern og andre-kategorien. I en mellomkategori med en større balanse mellom ansatte og frivillige ressurser, er filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler, samt velforeninger og borettslag.

3 Inntektsstrukturer

En hoveddimensjon ved frivillige virksomheters inntektsstruktur vedrører forholdet mellom primære inntekter generert i tilknytning til kjerneaktiviteten (medlemskontingenter, leieinntekter, arrangementsinntekter, gaver/lotterier mv) og inntekter fra det offentlige.

Samlet sett, når man ser på volumet av pengestrømmer, synes forholdet mellom de to inntektskategoriene å være relativt jevnt. Fordelingsmønstrene varierer imidlertid. Offentlige inntekter er av litt større betydning enn primære inntekter på nasjonalt/regionalt nivå. På lokalt nivå derimot, har primære inntekter større betydning som inntektskilde enn offentlige midler.

Tall for ulike inntektstypers gjennomsnittlige inntektsandeler, viser at særlig innen frivillighetssektorer som i hovedsak er medlemsbaserte, er primære inntekter den viktigste inntektskilden for virksomhetene. For noen frivillighetskategorier, særlig institusjonstunge områder slik som deler av velferdstjenesteområdet, samt internasjonal virksomhet (bistand), er det offentlige den største inntektskilden.

Inntektsstrukturene varierer til dels betydelig med virksomhetens størrelse. Offentlige inntekter utgjør i snitt litt mer enn primære inntekter blant store virksomheter med omsetning over to millioner kroner. For de små og mellomstore virksomhetene som har en lavere omsetning enn to millioner kroner er primære inntekter en mye viktigere inntektskilde enn midler fra det offentlige.

Når det gjelder inntekter fra områder som kan medføre merverdiavgiftsplikt, dersom omfanget av merverdiavgiftspliktige inntekter er høyt nok, er det i hovedsak ikke så store variasjoner mellom ulike virksomhetskategorier. I snitt utgjør denne typen inntekter nær på tiendeparten av samlede inntekter. Tatt i betraktning beløpsgrensene for merverdiavgiftsplikt betyr dette imidlertid at en vesentlig del av virksomhetene med omsetning over to millioner kroner var registrert som merverdiavgiftspliktige, mens bare en liten del av de med lavere inntekter var avgiftspliktige.

Formålet med dette kapitlet er todelt: For det første å vise hvordan inntektsstrukturene varierer mellom Johns Hopkins kategorier. For det andre å beskrive og drøfte hvordan virksomhetene er eksponert i forhold til merverdiavgiftsplikt.

3.1 Inntektskategorier

Ved beskrivelse av inntektsstrukturene vil vi bruke følgende inntektskategorier:

1. Medlemskontingenter og andre medlemsinntekter.
2. Inntekter fra arrangementer, øvelser, trening, billetter, deltakeravgifter, startavgift, avgiftsfritt kiosksalg mv.
3. Utleie av lokaler, bane og anlegg

4. Lotterier, bingo, gaver og annen støtte fra privatpersoner
5. Forretningsmessig salg av varer og tjenester for øvrig
6. Støtte fra næringslivet. Både annonsering og sponsorvirksomhet inngår.
7. Offentlige inntekter: Omfatter tilskudd av ulik karakter, samt offentlig kjøp av varer og tjenester.
8. Renteinntekter/finansinntekter
9. Andre inntekter

Kategoriene 1-4 angår virksomhetenes inntektsskaping i tilknytning til kjernevirksomheten; summen av slike inntekter vil i denne sammenheng betegnes som *primære inntekter*. Alle disse fire kategoriene er merverdiavgiftsfrie inntekter.

Organisasjonene på nasjonalt/regionalt nivå ble bedt om å svare mer detaljert enn lag/virksomheter på lokalnivået. De har fordelt inntektene sine på hver av kategoriene 1-4. Virksomhetene på lokalnivået har kun oppgitt summen av inntektene fra kategoriene 1-4.

Kategoriene 5 og 6 er inntekter som helt eller delvis ligger innenfor merverdiavgiftsområdet. *Forretningsmessig salg av varer og tjenester for øvrig* vil i stor grad være aktivitet innenfor avgiftsområdet. Virksomhetens art kan imidlertid være av en karakter som gjør at noe faller utenom, for eksempel salg av sosiale tjenester som det ikke er merverdiavgiftsplikt på. *Støtte fra næringslivet* vil også mer og mindre kunne være innenfor avgiftsområdet, avhengig av i hvilken form støtten gis. I fremstillingen vil disse to inntektskategoriene bli behandlet som merverdiavgiftspliktig eller potensielt merverdiavgiftspliktig inntekt.

Offentlige inntekter omfatter ulike typer tilskudd (grunntilskudd, prosjektstøtte mv.) og betaling for ytelser. Denne inntektskategorien forutsettes i hovedsak å ikke være merverdiavgiftspliktig.

Finansinntekter (renter mv) er ikke belagt med merverdiavgift.

Andre inntekter kan være ekstraordinære inntekter (for eksempel salg av anleggsmidler eller refusjoner) eller rett og slett inntekter som virksomhetene ikke har visst hvor de skulle plassere. Dette er antagelig en blanding av inntekter i og utenfor det merverdiavgiftspliktige området.

3.2 Hovedtrekk

Vi starter med en generell oversikt over alle virksomhetenes inntekter, og hvor virksomhetene er kategorisert etter størrelse.

Tabell 3.1: Ulike inntektskategoriers andel av totale inntekter i ulike størrelseskategorier, samt gjennomsnittlig andel for alle virksomhetene, tall i prosent

Inntekts-kategori	Primære inntekter	Forretn. messige inntekter	Støtte fra næringslivet	Offentlige midler	Finansinntekter	Andre inntekter	Sum inntekter	N
1-50'	47	2	2	13	24	11	100	113
50'-150'	54	4	5	16	15	6	100	94
150' -500'	60	5	3	17	9	6	100	118
500' - 2 mill	56	5	3	25	3	8	100	121
2 mill - 10 mill	37	8	4	43	3	6	100	215
Over 10 mill	33	8	2	41	8	8	100	139
Sum	34	8	2	41	7	8	100	800
Gjennomsnitt.	46	6	3	28	10	7	100	800

Virksomhetene er kategorisert i størrelsesgrupper definert ved samlede inntekter det siste året. Prosentene er beregnet ved at samlede inntekter for virksomhetene i en inntektskategori er dividert med totale inntekter. Dette gjør at større virksomheter veier relativt mest innen hver enkelt størrelseskategori. På den måten får en frem volumet av inntekter fordelt på ulike inntektskategorier. Raden "sum" viser således andelen i prosent av alle inntekter hos de som har besvart undersøkelsen. Vi har dessuten lagt til en rad i tabellen hvor prosentandelene er beregnet som gjennomsnittet av inntektsandeler, dvs. hvor alle virksomheter teller likt uavhengig av størrelse¹³.

Det er betydelige forskjeller i inntektsstrukturene avhengig av størrelsen. Et hovedskille går mellom de små og mellomstore med omsetning inntil to millioner kroner og de større som har en høyere omsetning:

- Små og mellomstore virksomheter har en mye høyere andel primære inntekter, dvs. medlemskontingenter, deltakeravgifter, kiosksalg, bingo og lotterier osv.
- Større virksomheter mottar mye mer midler fra det offentlige enn de små og mellomstore. For større virksomheter er inntektene fra det offentlige den største inntektskilden.

¹³ Forskjellene mellom størrelsesgruppene er om lag tilsvarende om det sammenlignes ved hjelp av virksomhetenes gjennomsnittlige inntektsandeler.

- Andelen inntekter fra forretningsmessig salg av varer og tjenester øker med størrelse. I de små og mellomstore virksomhetene er denne inntektstypen av moderat betydning. I de større virksomhetene med omsetning over to millioner, er slike inntekter en ikke uvesentlig inntektskilde.
- Andelen finansinntekter (renter o.a.) er ikke ubetydelig. De minste virksomhetene med en omsetning inntil en halv million kroner har en høyere andel finansinntekter enn de øvrige. Den høye andelen har sammenheng med at det blant de som har svart er forholdsvis mange legater som gir midler til veldedige formål.
- Når det gjelder støtte fra næringslivet, er det ikke systematiske sammenhenger mellom inntektsandeler og størrelse.

Det kan konstateres at hovedforskjellen mellom små og mellomstore virksomheter og de større, handler om inntekter fra det offentlige. *De store virksomhetene har i langt større grad tilgang på offentlige midler enn de små og mellomstore.* En viktig forklaring på denne forskjellen er at hovedtyngden av de små og mellomstore virksomhetene befinner seg på lokalt nivå, mens hovedtyngden av de større enhetene er nasjonale/regionale. Det er antagelig slik i de fleste frivillighetssektorer at relativt sett mindre midler kommer fra offentlige aktører (kommune, fylke, stat) til virksomheter på lokalnivået, jevnført med det som bevilges – særlig fra statlige instanser - til virksomheter på regionalt og nasjonalt nivå.

En annet viktig poeng vedrører det vesentlige omfang av forretningsinntekter blant virksomhetene med omsetning over to millioner kroner. Ettersom denne type inntekter kommer inn under området for merverdiavgiftsplikt, indikerer dette - som vi senere skal få bekreftet - at mange av disse større virksomhetene vil være merverdiavgiftspliktige.

Et tredje moment er at mange av de små og mellomstore virksomhetene med relativt lite både av forretningsinntekter og inntekter fra det offentlige, nødvendigvis må skaffe seg mer inntekter på annet vis. *Primære inntekter, dvs. inntekter knyttet til kjernevirksomheten er hovedinntektskilden for de små og mellomstore virksomhetene.* Dette er inntekter som disse virksomhetene i hovedsak må skaffe seg gjennom egne aktiviteter, for eksempel gjennom medlems- og deltakeravgifter og dugnadsinnsats, og som i hovedsak ligger utenfor området for merverdiavgiftsplikt.

Andelen merverdiavgiftspliktig inntekt eller potensielt merverdiavgiftspliktig inntekt, ble foran definert som summen av forretningsinntekter og støtte fra næringslivet. Denne andelen ligger relativt fast på omtrent 10 prosent av omsetningen for de ulike størrelsesgruppene. Unntaket er gruppen bestående av de minste virksomhetene der andelen er enda lavere. Merverdiavgift er en avgift knyttet til næringsvirksomhet. En tiendedel av omsetningen på merverdiavgiftspliktige felter må kunne sies å være en relativt moderat andel. Dette viser at *frivillig sektor i hovedsak opererer "utenfor markedsøkonomien" i snever forstand, dvs. det drives i bare moderat grad med næringsvirksomhet.*

3.3 Inntektsstrukturer i ulike frivillighetskategorier

3.3.1 Nasjonalt/regionalt nivå

Inntektsstrukturene til organisasjoner på regionalt/nasjonalt nivå er beskrevet i tabell 3.2. Tabellen gir en beskrivelse av volumstørrelser, dvs. av samlede pengestrømmer. Tilsvarende som det er betydelige variasjoner mellom størrelseskategorier er det også store forskjeller mellom ulike frivillighetssektorer. Forskjellene reflekterer sektorenes egenart.

Organisasjonenes *primære inntekter* består av medlemsinntekter, inntekter fra arrangementer, utleie, lotterier og gaver etc., og er angitt i kolonnene 2 til 5 i tabellen. I snitt var en tredjedel av oppgitte inntekter fra alle organisasjonene primære inntekter. Det kan imidlertid konstateres store variasjoner.

- Sektorer hvor denne type inntekter betyr mest er arbeidslivsorganisasjoner, hobby og fritid, religion og livssyn, helse, pleie og redningsarbeid, samt politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner. Sektorer hvor denne type inntekter betyr lite er sosiale tjenester, utdanning og forskning, samt kategorien filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler.
- I flere sektorer er det betydelig med inntekter fra medlemmene i form av kontingenter og lignende. Arbeidslivsforeninger som omfatter både næringsorganisasjoner, arbeidstaker- og profesjonsorganisasjoner har over halvparten av inntektene fra medlemmene. Hobby og fritidsorganisasjoner, har også betydelig med medlemsinntekter. Politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner og idrettsorganisasjoner har noe mer medlemsinntekter enn gjennomsnittet.
- Inntekter fra arrangementer, deltakeravgifter, kiosksalg osv. berører i første rekke organisasjoner innen kultur- og fritidsområdet, dvs. kunst og kultur, idrett og hobby og fritid.
- Noen sektorer har betydelige inntekter fra lotterier eller gaver. Det gjelder sektorene helse, pleie og redningsarbeid, politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner, religion og livssyn og internasjonale organisasjoner. Inntektstypene varierer antagelig mye for ulike virksomheter. Noen har eksempelvis hatt mye inntekter fra automater og landsdekkende lotterier, mens andre i betydelig grad er gavebasert. Undersøkelsen gir imidlertid ikke informasjon om dette.

Tabell 3.2: *Inntektsstruktur for organisasjoner på nasjonalt/regionalt nivå, inntektsgjennomsnitt og ulike inntektstyper i prosent av totale inntekter i ulike Johns Hopkins-kategorier, N = 346*

	Sum inntekter, gjennomsnitt (Hele 1000)	Medlemsinntekter	Arrangementer, øvelser/trening mv.: billetter, deltakeravgifter, startavgift, kiosksalg mv.	Utleie av lokaler, bane, anlegg	Lotterier, bingo, gaver og annen støtte fra privatpersoner	Støtte fra næringslivet	Forretn. messige inntekter	Offentlige midler	Finansinntekter	Andre inntekter	N
Kunst og kultur	16 000	3,3 %	9,1 %	1,2 %	0,6 %	4,4 %	3,5 %	47,5 %	0,9 %	29,4 %	54
Idrett	9 000	12,1 %	10,1 %	0,2 %	3,1 %	3,4 %	23,2 %	40,8 %	0,9 %	6,1 %	14
Hobby og fritid	10 000	25,5 %	20,5 %	4,4 %	4,5 %	3,0 %	15,8 %	13,3 %	2,9 %	10,1 %	14
Utdanning og forskning	18 000	1,6 %	4,3 %	1,2 %	0,8 %	2,0 %	18,7 %	63,2 %	1,7 %	6,3 %	41
Helse, pleie og redningsarbeid	87 000	5,8 %	0,3 %	0,0 %	43,1 %	2,9 %	7,6 %	16,3 %	10,0 %	14,0 %	12
Sosiale tjenester	26 000	0,7 %	0,0 %	0,6 %	0,3 %	0,0 %	17,7 %	75,7 %	0,6 %	4,3 %	21
Miljøvern	25 000	4,9 %	1,3 %	0,1 %	1,3 %	0,9 %	12,6 %	76,1 %	0,6 %	2,1 %	9
Politiske organisasj. og interesseorganisasjoner	7 000	15,7 %	4,3 %	0,8 %	21,4 %	3,5 %	3,2 %	36,3 %	4,5 %	10,3 %	60
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	8 000	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,1 %	0,0 %	3,1 %	0,3 %	96,5 %	0,1 %	19
Internasjonal virksomhet	135 000	1,5 %	0,1 %	0,3 %	27,8 %	2,8 %	2,2 %	57,8 %	3,3 %	4,1 %	27
Religion og livssyn	29 000	7,4 %	3,0 %	1,6 %	41,6 %	0,1 %	13,2 %	20,9 %	4,6 %	7,6 %	27
Arbeidslivsforeninger	31 000	52,0 %	2,9 %	3,3 %	0,0 %	0,4 %	7,8 %	1,1 %	26,5 %	6,0 %	42
Andre	5 000	23,3 %	0,5 %	0,0 %	0,0 %	1,3 %	65,8 %	8,6 %	0,4 %	0,1 %	6
Total	29 000	10,3 %	2,4 %	1,0 %	19,1 %	2,1 %	7,5 %	41,3 %	8,1 %	8,2 %	346

Inntekter fra det offentlige, enten i form av ulike typer tilskudd eller offentlig kjøp av ytelser, er den viktigste inntektskilden med gjennomsnittlig over 40 prosent av inntektene. Med noen få unntak, blant annet arbeidslivsforeninger, har de fleste sektorer betydelige inntekter fra det offentlige.

- Andelen offentlige inntekter og tilskudd er særlig høy i institusjonstunge sektorer som utdanning og forskning og sosiale tjenester, samt for internasjonal virksomhet (bistand) og miljøvern. Disse sektorene mottar fra 58 prosent til 76 prosent av sine inntekter fra det offentlige.
- Kunst og kulturfeltet, idrett, samt politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner er blant de sektorene som har den mest varierte inntektsstrukturen. Disse sektorene har også betydelige offentlige inntekter. Støtte fra det offentlige til mange institusjoner og til sentralleddet av organisasjoner på nasjonalt nivå, bidrar til dette.

Inntektstypene støtte fra næringslivet og forretningsmessig salg av varer og tjenester, som i *større eller mindre grad er merverdiavgiftpliktige*, utgjør i snitt 10 prosent av samlede inntekter.

- I alle sektorene er denne type inntekter på merverdiavgiftspliktige områder av en viss, men varierende betydning.
- Andre-kategorien er i hovedsak næringsrettet og har mest av denne type inntekter. Idrett har 26 prosent av slike inntekter; hovedtyngden er forretningsinntekter. Hobby og fritidsfeltet, miljøvern, religion og livssyn, samt velferdstjenestesektorene (utdanning og forskning, sosiale tjenester, helse, pleie og redningsarbeid) har også over gjennomsnittet av slike inntekter.
- I de øvrige sektorene utgjør andelene av inntekter på de merverdiavgiftspliktige områdene en mindre del av inntektene. Inntektsandelene varierer mellom 3 og 8 prosent.

Rente- og finansinntekter varierer svært mye med kategori. Kategorien filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler har nesten bare denne type inntekter. I sitt virke forvalter filantropiske virksomheter avkastning av sine kapitalfond til gode formål. For øvrig synes det som om arbeidslivsforeninger og virksomheter innen helse, pleie og redningsarbeid har relativt betydelig med inntektsgivende fonds.

Mønsteret som her er beskrevet, viser at frivillighetssektorene er avhengige av inntekter fra mange kilder. Sektorene varierer mye med hensyn til hvor inntektene kommer fra. Inntektsstrukturene avspeiler den enkelte sektors egenart. *Inntekter fra det offentlige har stor betydning for de fleste frivillighetssektorenes virksomhet på nasjonalt/regionalt nivå.* I et mindre antall områder, som deler av velferdstjenestefeltet og internasjonalt arbeid (bistand mv.), kommer hovedfinansieringen fra det offentlige. I de øvrige områdene må mer enn halvparten av inntektene skaffes fra andre kilder, for de fleste sektorer særlig i form av inntekter relatert til kjernevirksomheten.

3.3.2 Lokalt nivå

Inntektsstrukturene for virksomheter på lokalt nivå beskrives med utgangspunkt i tabell 3.3. Tabellen gir uttrykk for volummessige forhold, av pengestrømmer for sektorene samlet sett. Dette gjør at større virksomheter veier relativt mest innen hver enkelt størrelseskategori.

Kategoriernes inntektsstrukturer for virksomheter på lokalnivået ("lag") viser både likheter og forskjeller jevnført med mønsteret for virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå ("organisasjoner"). For totale andeler finner man noen forskjeller ved sammenligning av det lokale nivå med det nasjonale/regionale nivå:

- Virksomhetene på lokalnivået har en høyere andel *primære inntekter*, dvs. at lokale virksomheter må skaffe en større del av inntektene sine fra egne medlemmer/deltakere og gjennom inntektsgenererende aktiviteter. Andelen primære inntekter utgjør 44 prosent for virksomheter på lokalt nivå mot 33 prosent for virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå.
- Midler fra det *offentlige* utgjør 37 prosent for virksomheter lokalt mot 41 prosent for virksomheter på nasjonalt nivå.
- *Finansinntekter og andre inntekter* utgjør klart mindre andeler på lokalt enn på nasjonalt/regionalt nivå.
- Andelen *inntekter fra forretningsvirksomhet* er moderat høyere på lokalt nivå, mens *støtte fra næringslivet* både nasjonalt/regionalt og lokalt utgjør ca. 2 prosent.

Tallene forteller at hovedinntektene til virksomheter på lokalnivået er en noenlunde jevn miks av inntekter fra egen kjernevirksomhet på den ene siden, og det offentlige på den andre.

I noen sektorer, som for eksempel politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner og religion/livssyn, er det små forskjeller mellom inntektsstrukturene på lokalt versus nasjonalt/regionalt nivå. I andre sektorer er forskjellene til dels betydelige innen den enkelte frivillighetssektor. Bakgrunnen for at forskjellene kan være vesentlige, er at virksomhetene til dels har et annerledes virkefelt og derfor også inntekter lokalt enn nasjonalt/regionalt. For eksempel har idrettens særforbund og kretser helt andre arbeidsoppgaver og i større grad offentlig støtte enn idrettslagene lokalt. I sektoren helse, pleie og redningsarbeid veier store behandlingsinstitusjoner tungt på nasjonalt/regionalt plan, mens også medlemsbaserte og utadrettede virksomheter som for eksempel redningskorps, har oppgaver på lokalplanet.

Tabell 3.3: *Inntektsstruktur for virksomheter på lokalt nivå, inntektsgjennomsnitt og ulike inntektstyper i prosent av totale inntekter i ulike Johns Hopkins-kategorier (N = 466)*

	Sum inntekter. (hele tusen)	Primære inntekter	Forretn. messige inntekter	Støtte fra næringslivet	Offentlige midler	Finansi inntekter	Andre inntekter	N
Kunst og kultur	1 800	36,4 %	6,2 %	7,7 %	38,9 %	3,8 %	7,1 %	57
Idrett	2 300	60,0 %	8,0 %	11,4 %	13,2 %	0,8 %	6,6 %	55
Hobby og fritid	3 000	79,1 %	10,5 %	2,5 %	7,1 %	0,4 %	0,4 %	28
Utdanning og forskning	13 900	46,0 %	11,5 %	0,0 %	40,1 %	0,7 %	1,7 %	27
Helse, pleie og redningsarbeid	11 600	30,1 %	15,4 %	0,2 %	50,3 %	1,7 %	2,4 %	23
Sosiale tjenester	4 500	21,2 %	6,9 %	0,7 %	60,6 %	1,3 %	9,3 %	57
Miljøvern	1 300	12,2 %	0,8 %	27,9 %	57,1 %	1,6 %	0,4 %	4
Velforeninger og borettslag	1 300	68,6 %	13,1 %	1,7 %	8,7 %	1,5 %	6,4 %	68
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	400	41,0 %	7,2 %	2,9 %	34,0 %	2,5 %	12,4 %	38
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	100	10,9 %	0,0 %	3,1 %	21,6 %	63,1 %	1,1 %	39
Internasjonal virksomhet	1 900	10,1 %	1,1 %	0,1 %	47,0 %	37,7 %	3,9 %	9
Religion og livssyn	1 300	62,4 %	0,6 %	0,4 %	23,6 %	4,9 %	8,2 %	27
Arbeidslivsforeninger	1 700	92,7 %	2,5 %	1,9 %	0,0 %	2,6 %	0,3 %	28
Andre	3 000	99,8 %	0,1 %	0,0 %	0,0 %	0,1 %	0,0 %	6
Total	3 100	44,3 %	9,8 %	2,2 %	37,2 %	2,0 %	4,4 %	466

Når det gjelder *primære inntekter*, hadde ikke lokale virksomheter anledning til å skille mellom medlemsinntekter, deltakeravgifter, gaver/lotterier osv.

- Kategorier med høy grad av medlemsbasert virke (arbeidslivsforeninger, velforeninger og borettslag, hobby og fritid, idrett og religion og livssyn) har høye andeler primære inntekter, fra 60 prosent og oppover. Dette er den klart viktigste inntektskilden.
- Mer institusjonspregede kategorier som kunst og kultur, utdanning og forskning og helse, pleie og redningsarbeid har midlere andeler primære inntekter, mellom 30 og 46 prosent. I samme sjikt ligger politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner. Medlemsbaserte lag og virksomheter, for eksempel musikkorps på kulturfeltet, bidrar til at andelen primære inntekter er relativt høy.
- Med lavest andeler primære inntekter, under 30 prosent, kommer en blandet gruppe bestående av filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler, sosiale tjenester, internasjonal virksomhet og miljøvern.

Når det gjelder tilgang på *offentlige midler*, varierer betydningen mye mellom sektorene på lokalt nivå.

- Velferdstjenesteområder som helse, pleie og redningsarbeid, sosiale tjenester, utdanning og forskning, samt kunst og kultur er områder hvor institusjoner også er representert lokalt. Disse områdene mottar betydelige inntekter, 39 prosent eller mer, fra det offentlige. Internasjonal virksomhet og miljøvern har også høye andeler offentlig finansiering.
- Politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner og religion og livssyn har middels andeler av offentlige inntekter, henholdsvis 34 og 24 prosent. Det samme gjelder kategorien filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler. Frivillighetssentraler mottar som kjent statstilskudd, mens de fleste filantropiske stiftelser antagelig mottar lite eller ingenting.
- Idretten og hobby og fritid får mindre, henholdsvis 13 prosent og 7 prosent, av inntektene sine fra offentlige.
- Velforeninger og borettslag mottar marginalt med offentlige midler. Lokale arbeidslivsforeninger og andre-kategorien får ingenting.

Som på det nasjonale/regionale nivå er omfanget av *finansinntekter* av vesentlig betydning i et fåtalls områder. Det gjelder for det første filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler, og for det andre internasjonal virksomhet.

Forretningsmessig salg av varer og tjenester og støtte fra næringslivet, er begge innen det merverdiavgiftspliktige feltet. Medlemsintensive områder som idrett, hobby og fritid, kunst og kultur religion og livssyn, politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner, velforeninger og borettslag, har relativt betydelige inntekter av disse typene. Det er nærliggende å se dette i sammenheng med disse kategoriernes høye andel primære inntekter, dvs. at *de medlemsintensive virksomhetene på lokalplanet jobber mye med inntektsskaping relatert til både sine kjerneaktiviteter og markedsrettet virksomhet*. Deler av velferdstjenestefeltet har også en del inntekter av denne type. I

tillegg til offentlig finansiering som er en hovedinntektskilde, må en innen disse feltene også spe på med inntekter fra forretningsvirksomhet.

Mønsteret som her er beskrevet, viser at også på lokalnivået har frivillighetssektorene en sammensatt inntektsstruktur. I de fleste sektorene er både inntekter generert gjennom kjernevirksomheten og inntekter fra det offentlige viktig for økonomien. *Andelen primære inntekter på lokalt nivå er imidlertid i snitt noe høyere og andelen inntekter fra det offentlige noe lavere enn på nasjonalt/regionalt nivå.* Lag og virksomheter som har aktiviteter i lokalmiljøene må basere seg mye på inntekter fra medlemmer, deltakere og publikum, mens virksomheters aktiviteter på nasjonalt/regionalt nivå mye er preget av tjenesteyting eller administrativ og koordinerende virksomhet hvor en i større grad baserer seg på offentlige bidrag.

3.3.3 Sammenfatning

I tabell 3.4 er gjennomsnittlige inntektsandeler for alle virksomhetene i den enkelte Johns Hopkins-kategori presentert. Hver enkelt virksomhet teller like mye, uavhengig av størrelse. Det er med andre ord ikke de volummessige sider ved inntektsstrømmene som nå beskrives, men gjennomsnittstall ved inntektsstrukturene på tvers av nivåer. I dette ligger at mindre virksomheters økonomi kommer sterkere til uttrykk. Hensikten er å kommentere hovedtrekk ved variasjoner mellom sektorer på tvers av geografisk nivå.

Medlemsintensive sektorer som idrett, hobby og fritid, velforeninger og borettslag, religion og livssyn og arbeidslivsforeninger, har mye aktivitet lokalt og høye primære inntekter, men lavere offentlige inntekter. Sektorer som er relativt institusjonstunge, og de som har interessepolitisk eller utadrettet preg er i større grad offentlig finansiert og har relativt mindre av primære inntekter. Det gjelder blant annet velferdstjenestesektorene (helse, pleie og redningsarbeid, sosiale tjenester og utdanning og forskning) kunst og kultur, politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner.

Det kan konstateres at grad av orientering mot merverdiavgiftsområdet går på tvers av disse hovedtrekkene ved inntektsstrukturen. To områder er særlig betydningsfulle i relasjon til merverdiavgiftspliktig/ potensielt merverdiavgiftspliktig virksomhet. For det første, gjelder det for kultur og fritidsfeltet. Idretten utmerker seg ved høye primære inntekter samtidig som relativt mye inntekter er i merverdiavgiftspliktige områder. Det siste skyldes først og fremst relativt mye støtte fra næringslivet. Det gjelder for det andre velferdsfeltet. I sum, de lokalt sterkt aktivitetsbaserte områdene så vel som de institusjonstunge feltene synes særlig å være koblet opp mot merverdiavgiftspliktig virksomhet. Med andre ord *har frivillighetsaktører rettet mot brede befolkningsgrupper og velferdsfeltet betydelig aktivitet innen (potensielt) avgiftspliktige områder.*

Tabell 3.4 - Fordeling av inntekter på alle virksomheter i ulike Johns Hopkins kategorier, gjennomsnitt av inntektsandeler, prosenter (N= 800)

	Generelle inntekter	Offentlige midler	Næringslivsstøtte	Forretn inntekter	Finansmidler	Andre inntekter	Mva. relaterte inntekter *	N
Kunst og kultur	38	40	5	5	5	8	10	111
Idrett	62	15	10	6	1	5	17	68
Hobby og fritid	55	23	3	8	4	7	10	42
Utdanning og forskning	24	58	2	9	2	5	11	69
Helse, pleie og redningsarbeid	38	27	2	19	4	10	21	35
Sosiale tjenester	31	51	1	9	2	4	11	76
Miljøvern	30	44	5	11	2	7	16	13
Velforeninger og borettslag	77	5	1	4	5	7	6	63
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	41	38	4	3	4	11	7	98
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	2	3	1	2	89	2	3	58
Internasjonal virksomhet	46	37	2	2	4	9	4	35
Religion og livssyn	61	16	0	6	5	11	6	53
Arbeidslivsforeninger	82	2	2	4	5	4	7	68
Andre	59	16	3	22	0	0	24	11
Total	46	28	3	6	10	7	10	

3.4 Virksomhetstyper og variasjoner i inntektsstruktur

Foran har vi vist hvordan inntektsstrukturer varierer mellom frivillighetssektorer. Hvordan varierer inntektene på tvers av sektorer? Tabellen nedenfor inneholder partielle¹⁴ korrelasjoner mellom inntektsstrukturvariable og andre trekk ved virksomheten enn sektortilhørighet. Bakgrunnsvariablene er kategorisert som følger. Inntektskategorien øker med størrelse. Nasjonalt/regionalt har høyere verdi enn lokalt. Verdien på driftsform avtar med grad av frivillighet.

Tabell 3.5 – Partielle korrelasjoner mellom inntektsstrukturvariable og bakgrunnsvariable på tvers av sektorer (N= 754)

	Inntekt	Lokalt - nasjonalt	Driftsform arbeid vs. frivillighet
Primære inntekter, andeler	-0,23**	-0,24**	-0,26**
Offentlige inntekter, andeler	0,30**	0,25**	0,26**
Næringsinntekter, andeler	-0,02	-0,06	-0,08*
Forretningsinntekter, andeler	0,15**	0,07	0,12**
Finansinntekter, andeler	-0,21**	-0,07*	0,03
Andre inntekter	-0,01	0,06	-0,05
Merverdiavgiftsrelaterte inntekter	0,12**	0,04	0,06

** Signifikant 0,001-nivå. Signifikant * 0,05-nivå

Tabellen indikerer hvordan trekk ved inntektsstrukturene varierer på tvers av sektorer. Tallene tyder på følgende. Virksomhetens størrelse har innvirkning på inntektsstrukturene. Mindre virksomheter har forholdsvis mer primære inntekter. De har også relativt mer av finansinntekter, men mindre av forretningsinntekter. Når det gjelder tilskudd og andre inntekter fra det offentlige, er det motsatt slik at denne andelen er høyere for de større virksomhetene. Slår en sammen de inntektsområder som i større eller mindre grad faller innenfor det merverdiavgiftspliktige området, øker også disse noe med størrelse. Sammenhengen synes imidlertid ikke å være særlig betydningsfull.

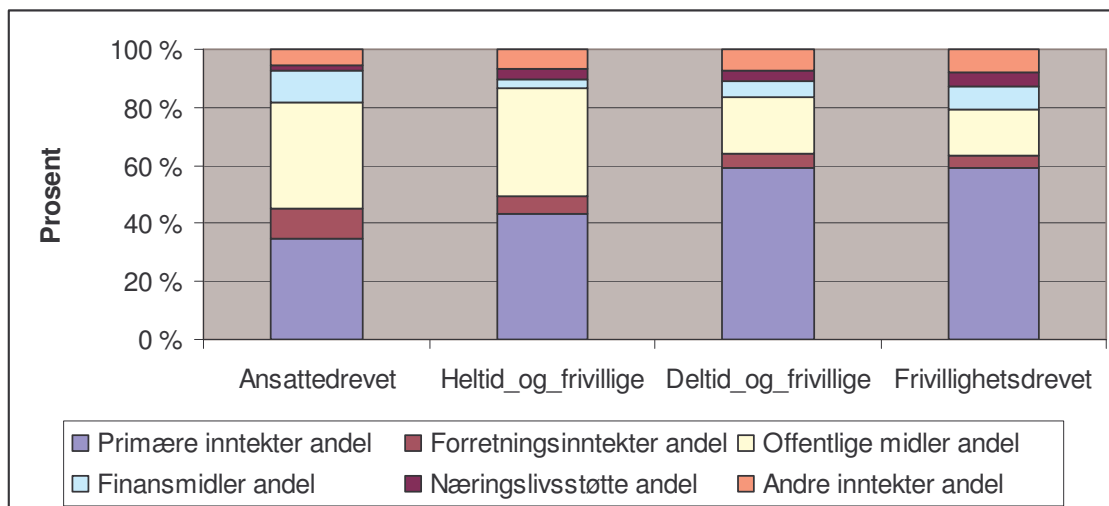
Mønsteret for lokale virksomheter versus nasjonale/regionale viser noe av det samme. De lokale har en større andel primære inntekter og mindre offentlige inntekter enn de nasjonale/regionale. Et liknende mønster viser seg for det menneskelige ressursgrunnet. De som i større grad er frivillig basert og i mindre grad benytter seg

14 De partielle korrelasjonene i tabellen viser de lineære relasjonene mellom variabler, kontrollert for variabelen Johns Hopkins sektor.

av lønna ressurser er i større grad avhengige av egen inntektsskaping og primære inntekter, mens de får relativt mindre fra det offentlige.

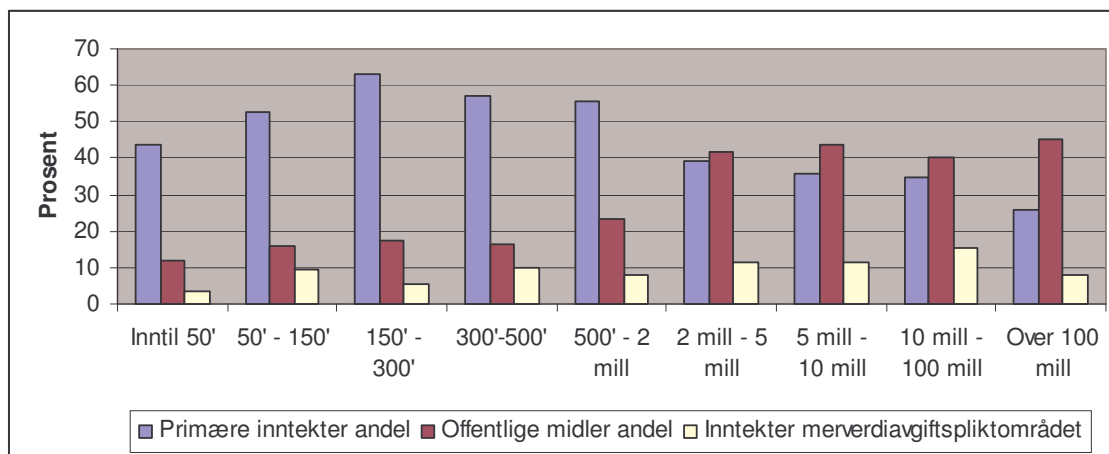
Sentrale sammenhenger mellom variasjoner i inntektsstruktur på den ene side, og driftsform og størrelse på den annen, fremgår også av figurene som følger.

Figur 3.1 – Inntektsstrukturens variasjon med virksomhetenes driftsform (ansatte versus frivillighetsorientering), alle virksomheter (N = 754)

Figuren viser hvordan inntektsstrukturene varierer med bruk av frivillige versus ansatte. Virksomheter i frivillig sektor som i stor grad har en frivillig basert drift, har et markert annerledes inntektsgrunnlag enn de som har heltidsansatte. De i hovedsak frivillig baserte virksomhetene må skaffe hovedtyngden av sine inntekter gjennom kjernevirksomheten. De får mye mindre fra det offentlige enn i virksomheter med ansatte på heltid. De sistnevnte, i større grad profesjonaliserte virksomhetene, har en jevnere fordeling mellom inntekter generert gjennom kjerneaktiviteten og offentlige inntekter.

Figur 3.2. – Inntektsandeler fordelt på detaljerte størrelseskategorier (N = 800)

Virksomhetens økonomiske størrelse er av direkte relevans for merverdiavgiftsplikt. Det går et skille ved en omsetning rundt to millioner kroner. Større virksomheter med inntekter over denne grensen har i snitt et relativt jevnt forhold mellom primære inntekter og offentlige midler. Små og mellomstore virksomheter under denne inntektsgrensen har mye mer primære inntekter enn offentlige midler:

Til dels virker de ulike bakgrunnsfaktorer selvstendig på inntektsstrukturene. Økonomisk størrelse kan gi innflytelse og vil kunne øke mulighetene til å skaffe inntekter fra eksterne aktører, det offentlige og næringslivet. Bruk av ansatte indikerer en større profesjonalitet, kompetanse og kapasitet enn de virksomheter som i hovedsak må basere seg på ulønna ressurser. Det kan også antas å øke de eksterne inntektsmulighetene. Virksomheter på lokalt nivå har, i hvert fall på noen områder, annerledes og ofte mindre muligheter for offentlig finansiering enn de nasjonale/regionale innen samme frivillighetskategori.

Disse bakgrunnsvariablene er imidlertid også korrelert. I stor grad er det slik at lokale virksomheter er mindre enn de nasjonale/regionale. De er i større grad basert på frivillighet og få ansatte. De har en annen type inntektsstruktur enn flertallet av de nasjonale/regionale som er mye større og i vesentlig grad basert på lønna innsats. De mønstre som er beskrevet foran, er således til dels også uttrykk for *et samspill mellom faktorer*: Små og mellomstore virksomheter, hvorav mange knyttet til lokalt nivå og i vesentlig grad basert på frivillig innsats, tenderer i stor grad å avhenge av inntekter skapt gjennom kjerneaktiviteten. Større virksomheter, hvorav mange på nasjonalt/regionalt nivå og gjerne med heltids ansatte, har en mer jevn balanse mellom egengenererte inntekter og offentlige midler.

Når det gjelder inntekter som ligger innenfor det merverdiavgiftspliktige området, er det i hovedsak moderate prosentvis forskjeller mellom ulike størrelseskategorier. Virksomheter med omsetning over to millioner kroner tenderer å ha relativt sett litt mer inntekter innen felter med merverdiavgiftsplikt. Størrelse er imidlertid en selvstendig faktor i spørsmål om avgiftsplikt. Det er som tidligere omtalt en beløpsgrense på 140.000 kroner for ideelle og allmenntnyttige virksomheter. La oss tenke oss to ideelle virksomheter som driver med det samme og som begge har ca. ti prosent av inntektene innenfor det merverdiavgiftspliktige området. Hvis den ene virksomheten har inntekter over to millioner kroner, vil det utløse registreringsplikt. Dersom den andre virksomheten har én million kroner i inntekter, unngår den krav om å registrere seg.

3.5 Merverdiavgiftsplikt og virksomhetsstørrelser

Merverdiavgiftsplikten er som nevnt, knyttet til omfanget av omsetning innenfor avgiftspliktige områder. Det finnes et betydelig antall virksomheter innenfor frivillig sektor som har *delt* merverdiavgiftsplikt. Det vil si at deler av deres omsetning faller innenfor merverdiavgiftsområdet og er av et omfang som gjør at plikt til å inneberette merverdiavgift oppstår. Da må virksomhetene innberette inntekter medregnet merverdiavgift for disse områdene, og de får en tilsvarende fradragsrett for utgifter og inngående moms knyttet til denne aktiviteten.

Tabell 3.6 - Har virksomheten eget merverdiavgiftsregnskap som innrapporteres til myndighetene? (N = 813)

	Inntil 2 millioner		Over 2 millioner		Alle		N
	Antall Ja	Andel	Antall Ja	Andel	Antall Ja	Andel	
Kunst og kultur	1	2 %	21	38 %	22	20 %	111
Idrett	2	4 %	17	59 %	19	26 %	69
Hobby og fritid	0	0 %	4	36 %	4	11 %	42
Utdanning og forskning	1	7 %	20	36 %	21	30 %	69
Helse, pleie og redningsarbeid	4	9 %	16	38 %	20	24 %	35
Sosiale tjenester	2	8 %	18	60 %	20	36 %	78
Miljøvern	0	0 %	8	89 %	8	57 %	13
Velforeninger og borettslag	2	4 %	1	10 %	3	5 %	68
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	5	9 %	20	49 %	25	26 %	98
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	0	0 %	0	0 %	0	0 %	58
Internasjonal virksomhet	0	0 %	8	35 %	8	21 %	36
Religion og livssyn	0	0 %	9	35 %	9	17 %	54
Arbeidslivsforeninger	2	6 %	9	43 %	11	20 %	70
Andre	2	29 %	1	14 %	3	21 %	12
Total	21	5 %	152	42 %	173	21 %	813

Det viser seg at merverdiavgiftsplikt varierer betydelig mellom størrelsesgrupper. Vel femteparten, 21 prosent, av alle virksomheter er avgiftspliktige. *Det er imidlertid i hovedsak større virksomheter med inntekter over to millioner kroner som er innberetningspliktige.* Andelen som innrapporterer stiger systematisk med størrelse. Bare et fåtall med omsetning under 500.000 kroner er innberetningspliktige. Av virksomhetene med inntekter mellom en halv og to millioner kroner, leverer ti prosent inn momsregnskap. Andelen øker til 31 prosent for enheter med mellom to og ti millioner kroner i omsetning. Et flertall, 60 prosent, av de med mer enn ti millioner kroner i omsetning, er merverdiavgiftspliktige.

Mønsteret slik dette fremkommer av tabellene 3.6 og 3.7, er relativt likt for de fleste frivillighetskategorier. De aller fleste med momsregnskap og innberetningsplikt har en omsetning på mer enn to millioner kroner. Derimot er bare et fåtall av virksomhetene med lavere inntekter enn to millioner kroner registrert som avgiftspliktige. I de fleste frivillighetskategorier¹⁵ er bare fra rundt 15 til omtrent 30 prosent av virksomhetene merverdiavgiftspliktige. I noen kategorier er bare et fåtall avgiftspliktige. Det gjelder hobby og fritid, borettslag og velforeninger og filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler.

Tabell 3.7 – Fordeling av virksomhetene etter merverdiavgiftsplikt og størrelsen av inntekter på merverdiavgiftspliktige områder (N= 813)

Kategori	N	Andel med MVA-regnskap	Andel uten MVA-regnskap Kategorisert etter foretnings- og næringsinntekter			
			0 Kr	1-50 000 Kr	50 001-140 000 Kr	140 001< Kr
Kunst og kultur	111	19,8 %	24,3 %	41,4 %	6,3 %	8,1 %
Idrett	69	26,1 %	17,4 %	37,7 %	11,6 %	7,2 %
Hobby og fritid	42	11,9 %	16,7 %	54,8 %	9,5 %	7,1 %
Utdanning og forskning	69	30,4 %	17,4 %	23,2 %	11,6 %	17,4 %
Helse, pleie og redningsarbeid	35	34,3 %	5,7 %	25,7 %	5,7 %	28,6 %
Sosiale tjenester	78	30,8 %	21,8 %	26,9 %	5,1 %	15,4 %
Miljøvern	13	61,5 %	7,7 %	15,4 %	7,7 %	7,7 %
Velforeninger og borettslag	68	7,4 %	33,8 %	47,1 %	7,4 %	4,4 %
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	98	17,3 %	25,5 %	41,8 %	8,2 %	7,1 %
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	58	1,7 %	5,2 %	53,4 %	19,0 %	20,7 %
Internasjonal virksomhet	36	25,0 %	38,9 %	19,4 %	11,1 %	5,6 %
Religion og livssyn	54	14,8 %	35,2 %	31,5 %	1,9 %	16,7 %
Arbeidslivsforeninger	70	30,0 %	12,9 %	31,4 %	7,1 %	18,6 %
Andre	12	16,7 %	33,3 %	25,0 %	0,0 %	25,0 %
Total	813	21,3 %	21,5 %	36,4 %	8,4 %	12,4 %

Det er første og fremst foretnings- og næringsinntekter som under dagens regelverk kan være merverdiavgiftspliktige. Den generelle grensen for merverdiavgiftsplikt er som nevnt en omsetning på 50.000 kroner; for allmennyttige og veldedige virksomheter er grensen på 140.000 kroner. For de fleste frivillighetskategorier kommer et stort flertall

¹⁵ Et unntak er miljøvern hvor over 60 prosent er innberetningspliktige, men denne kategorien omfatter få svar.

av de som ikke er merverdiavgiftspliktige klart under grensene for avgiftsplikt, mens bare rundt 10-15 prosent ligger nær eller i overkant av disse grensene¹⁶.

Kulturmomsutvalget (2008) gjør rede for et alternativ hvor man utvider merverdiavgiftsgrunnlaget ved blant annet å gjøre mye av arrangementsinntekter merverdiavgiftspliktige. For likevel å skjerme mindre frivillig baserte virksomheter foreslår en tentativt å øke grensen for registreringsplikt til 300.000 kroner.

Det kan være vanskelig å vite eksakt hvordan dette ville ha slått ut, om man da ville lykkes i å skjerme mye av den lokale og småskala baserte frivillighetssektoren. For å teste det utførte vi noen enkle modellberegninger. Beregningene tok utgangspunkt i at hvis man skulle øke avgiftsgrunnlaget, måtte det skje ved at deler av de primære inntektene ble gjort avgiftspliktige. Økningen i avgiftsgrunnlaget er forutsatt sammen med virksomhetenes forretningsinntekter og støtten fra næringslivet å utgjøre den merverdiavgiftspliktige inntekten. I modellberegningene har vi benyttet prosentene 30, 50 og 70 for hvor store andeler av de primære inntektene som trekkes inn i det merverdiavgiftspliktige området. Den laveste andelen, 30 prosent, er antagelig et realistisk anslag ved en moderat justering av regelverket. Den største andelen, 70 prosent, vil si at hovedtyngden av frivillig sektors kjerneaktiviteter trekkes inn i det avgiftspliktige området¹⁷. Ser man på aggregerte tall for organisasjoner på nasjonalt/regionalt nivå, jfr. tabell 3.2, utgjør inntekter fra arrangementer, deltakeravgifter mv. en så høy prosentandel av primærinntektene for en eneste kategori, kunst og kultur. For idrett, hobby og fritid og utdanning og forskning som også har relativt mye av denne type inntekter, ligger andelene på rundt 50 prosent. I de øvrige sektorene på nasjonalt/regionalt nivå utgjør denne type inntekter relativt marginale andeler.

16 Dette behøver for så vidt ikke bety at virksomhetene som ligger over momsgrensene egentlig er merverdiavgiftspliktige. Regelverket er omfattende og detaljert. For eksempel er aktiviteten i områder som utdanning og forskning, helse- og sosialsektorene og bistand helt eller delvis er unntatt momsplikt.

17 En forutsetning om 100 prosent ville være lite meningsfylt. Da måtte også medlemskontingenter og gaver gjøres merverdiavgiftspliktige.

Tabell 3.9 – Modellberegninger, andeler av ulike størrelsesgrupperinger som kommer under grensen for avgiftsplikt ved endringer i regelverket mht. andeler av primære inntekter som gjøres avgiftspliktige (N=800)

Andel av primære inntekter som gjøres avgiftspliktige	Virksomheter med totale inntekter 300'-500' kroner	Virksomheter med totale inntekter fra 500' – 2 mill kroner	Alle virksomheter*
30 prosent	94	65	62
50 prosent	91	46	57
70 prosent	76	31	52

* For alle virksomheter er også de med inntekter under 300' kroner regnet med i prosenten, dvs. også de som naturligvis alltid går fri merverdiavgiftsplikt ved en grense på 300'.

Legger man de samme forutsetninger til grunn for beregninger for alle frivillighetssektorene, viser det seg følgende: Dersom 30 prosent av primære inntekter ble avgiftspliktige, ville de aller fleste av virksomhetene med omsetning under en halv million kroner fortsatt være avgiftsfrie. Derimot ville 1/3 av de med samlede inntekter mellom en halv million og to millioner kroner bli registreringspliktige. Om en så på driftsformen, ville de aller fleste, nær på 90 prosent, av de primært frivillig baserte virksomhetene ikke bli merverdiavgiftspliktige. Ved den radikale utvidelsen (70-prosent alternativet) der svært mye av frivillig sektor trekkes inn i den "ordinære markedsøkonomien", ville fortsatt hovedtyngden av virksomhetene med inntekter under en halv million kroner ikke være avgiftspliktig. Mange virksomheter med over en halv million kroner i omsetning, som er størrelsen på et gjennomsnittlig idrettslag, ville imidlertid da bli merverdiavgiftspliktig. Også ved denne varianten ville hovedtyngden, om lag 85 prosent av de primært frivillig baserte virksomhetene, gå klar av kravet om registreringsplikt.

I sum, vi kan konstatere at hovedtyngden av små og i hovedsak frivillig baserte lag, ikke ville bli merverdiavgiftspliktige selv om avgiftsgrunnlaget skulle utvides betydelig, dersom samtidig beløpsgrensen for momsplikt ble hevet til 300.000 kroner. Derimot ville vesentlige deler av mellomstore virksomheter med en omsetning mellom en halv million og to millioner kroner kunne bli avgiftspliktige. Når dette er sagt, må det også tilføyes at slike modellberegninger, basert på rene økonomidata, er relativt statiske. De sier lite om hvilke dynamiske tilpasninger som ville bli gjort innen frivillig baserte virksomheter dersom rammebetingelsene ble endret så vidt radikalt.

4 Utgiftsstrukturer

Hvilken avgiftsbelastning får frivillige virksomheter gjennom kjøp av avgiftspliktige varer og tjenester? Hvordan henger denne sammen med trekk ved utgiftsstrukturene? En hoveddimensjon for å besvare disse spørsmålene vedrører forholdet mellom kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester og personalkostnader.

Samlet sett når man ser på volumet av utgifter, synes forholdet mellom disse to utgiftskategoriene å være noenlunde jevnt. For summen av virksomheter som har besvart undersøkelsen, utgjør personalkostnader noe mer enn merverdiavgiftspliktige vare og tjenestekjøp. Det gjelder både på nasjonalt/regionalt og lokalt nivå.

Det er imidlertid betydelige variasjoner mellom ulike størrelseskategorier. For små og mellomstore virksomheter med omsetning under to millioner kroner, er andelen merverdiavgiftspliktige vare og tjenestekjøp i snitt klart høyere enn personalkostnadsandelene. Det motsatte er tilfelle for større virksomheter med omsetning over to millioner kroner. For dem utgjør personalkostnadene jevnt over relativt mer.

Jo mindre virksomhetene er, jo større del av midlene brukes jevnt over til kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester. For virksomhetene med inntekter under 150 tusen kroner, utgjør kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester over 40 prosent av driftskostnadene.

Det er variasjoner mellom frivillighetssektorer og virksomhetstyper med hensyn til deres utgiftsstrukturer og merverdiavgiftsbelastning. Særlig stor synes merverdiavgiftsbelastningen å være i frivillighetssektorer på lokalplanet som i stor grad er medlemsintensive og frivillighetsbaserte.

Frivillige virksomheter kan til dels få redusert sine utgifter til merverdiavgift. Det skjer dersom de er merverdiavgiftspliktige eller får momsrefusjon gjennom ordningene for tjenestemomskompensasjon eller kommunal momskompensasjon. I det alt vesentlige er det større virksomheter med omsetning over to millioner kroner som direkte nyter godt av slike koblinger til merverdiavgiftssystemet. Virksomheter som får refusjoner via disse ordningene får kompensert deler av sine momsutgifter, men som regel ikke alt. Mest synes de å få som kommer inn under ordning for kommunal momsrefusjon.

Merverdiavgiftsproblematikken i relasjon til frivillig sektor er fra sektoren selv særlig debattert i forhold til den inngående merverdiavgiften (Frivillighet Norge, 2006). Det hevdes å være urimelig at frivillige virksomheter må betale inngående merverdiavgift for kjøp av varer og tjenester som de ikke kan kreve refundert via et momsregnskap. I dette kapitlet vil vi se nærmere på utgiftsstrukturene og hvordan disse varierer mellom sektorer og virksomhetstyper. Et hovedtema vil da være hvor stor økonomisk belastning merverdiavgift er for ulike virksomhetskategorier i frivillig sektor.

4.1 Utgiftskategorier

I vår beskrivelse av utgiftsstrukturene vil vi bruke følgende inndeling:

- *Personalkostnader* omfatter alle kostnader knyttet til arbeidstakere, dvs. lønn og sosiale kostnader, styrehonorarer og lignende. Det er ikke avgiftsplikt for disse kostnadene.
- *Leie og andre avgiftsfrie driftsutgifter*: Den viktigste enkeltposten antas å være husleie og andre leieutgifter.
- *Vare- og tjenestekjøp som det betales inngående merverdiavgift av*. Dette innbefatter både a) innkjøp av varer og tjenester for videresalg og b) vare- og tjenestekjøp for øvrig. Vi har kun bedt om en spesifisering på de to typene (a og b) for organisasjoner, ikke for lag.
- *Finanskostnader* omfatter renter og gebyrer og er ikke merverdiavgiftsbelagt.
- *Overføringer* dreier seg blant annet om stiftelsers utdeling av midler og internasjonale virksomheters støtte til prosjekt i utlandet. Det kan også handle om overføringer mellom ulike nivåer, for eksempel sentralleddet og lokallag, i en organisasjon.
- *Avskrivninger* utgjør en andel av samlede investeringer som er gjort siste og tidligere år. Det er bare organisasjonene som er spurt om avskrivninger.
- *Andre kostnader inneholder øvrige kostnader* for eksempel av ekstraordinær karakter. Denne kategorien er av virksomhetene også brukt for kostnader som en ikke vet hvor skal føres hen, og inneholder slik sett antagelig en blanding av avgiftspliktige og ikke avgiftspliktige utgifter.
- *Driftskostnader* er summen av alle kostnadsartene oppgitt ovenfor.
- *Investeringsutgifter som er merverdiavgiftspliktige*. Investeringer er årlige kjøp av varer og tjenester til bygg, anlegg og utstyr som skal vare i flere år. Virksomheter som følger regnskapsloven aktiverer disse og avskriver hvert år en viss andel av kjøpesummen i driftsregnskapet. Mindre organisasjoner som ikke følger regnskapsloven vil som regel ikke føre slike kjøp som investeringer, men som en løpende driftskostnad.

Virksomhetene forutsettes å oppgi de beløp som finnes i det ordinære driftsregnskapet. Avgiftspliktige beløp forutsettes å oppgis netto, etter fradrag av merverdiavgift. Kostnader der merverdiavgiften ikke er ført til fradrag gjennom merverdiregnskap og innberettet, oppgis som bruttobeløp. Det oppgitte tallet for momspliktige investeringsutgifter er oppgitt netto, dvs. etter at merverdiavgift er trukket fra¹⁸.

18 Det kan bety at investeringsutgiftene er litt undervurdert.

Organisasjoner har blitt bedt om å oppgi en noe mer detaljert utgiftsstruktur enn lagene. Når vi har gjort sammenligninger mellom organisasjoner og lag, har vi for organisasjonenes vedkommende slått sammen utgiftsposter som følger:

- *Vare- og tjenestekjøp* som er merverdiavgiftspliktig består av vare- og tjenestekjøp med sikte på videresalg og andre vare- og tjenestekjøp.
- *Andre* er definert som summen av avskrivninger og andre kostnader.

Til analyse av utgiftsbelastning som følge av merverdiavgiften, bruker vi følgende variabel:

- *Merverdiavgiftspliktige utgifter* er summen av utgifter som potensielt er belagt med merverdiavgift, dvs. vare- og tjenestekjøp som er merverdiavgiftspliktige, samt investeringsutgifter der merverdiavgift er betalt.

4.2 Hovedtrekk

Vi starter med en generell oversikt fordelt på størrelse hvor både organisasjoner og lag er med i tallene.

I tabell 4.1 oppgis utgiftstypene i prosentandeler av samlede driftskostnader. Større virksomheter veier da relativt mest innen hver enkelt størrelseskategori. På den måten får en frem volummessige sider ved utgiftsfordelingene, dvs. hvordan pengestrømmene totalt sett er fordelt. Investeringsutgiftene (unntatt den andel som avskrives) inngår ikke i driftsregnskapet slik at utgiftsprosentene samlet, slik de er presentert i tabellen, summerer seg opp til over 100 prosent. Tabell 4.2 er basert på gjennomsnittstall for utgiftsandeler i hver kategori. I den tabellen teller alle virksomhetene likt, uavhengig av størrelse.

Tabell 4.1: Ulike utgiftstypers andel av totale utgifter i ulike størrelseskategorier, prosenter

Størrelse inntekter	Pers. kostn.	Leie-kostn.mv.	Vare- og tjenestekjøp	Finans-kostn.	Overføringer	Andre kostn.	Invest.-utgifter-mva.rel.		N
0-50'	17	7	35	1	10	31	8	108	104
50'-150'	10	13	48	4	7	18	0	100	91
150'-500'	29	9	33	4	4	20	2	102	118
500' – 2 mill	34	9	31	4	5	18	3	103	113
2 mill - 10 mill	45	9	26	2	6	12	4	104	210
Over 10 mill	38	7	20	1	30	4	5	105	145
Sum	39	7	21	1	27	5	5	105	782

Tabell 4.2 – Ulike utgiftstypers andel av samlede driftskostnader, gjennomsnitt av virksomhetene i hver størrelseskategori, prosenter

Størrelse inntekter	Pers. kostn.	Leie-kostn. mv.	Vare- og tjenestekjøp	Finans-kostn.	Overføringer	Andre kostn.	Invest.-utgifter-mva.rel.		N
0-50'	17	10	38	3	3	28	7	107	107
50'-150'	13	16	40	4	6	21	1	101	91
150-500'	24	11	34	4	4	22	3	103	118
500' – 2 mill	29	11	31	6	6	18	4	104	113
2 mill - 10 mill	45	9	26	3	5	12	4	104	210
Over 10 mill	46	8	26	1	9	9	4	104	145
Alle virksomheter	32	10	31	3	6	17	4	104	782

Særlig når det gjelder de største virksomhetene med omsetning over ti millioner kroner og for summen av alle virksomhetene, er det forskjeller på fordelingene av utgiftsandeler basert på volumstørrelser og fordelingene basert på gjennomsnitt. Dette skyldes i stor grad at store bistands- og hjelpeorganisasjoner, som har betydelige overføringer til sin virksomhet utenlands, slår ut på prosentfordelingene. Overføringer utgjør 27 prosent av alle utgiftene, men bare 6 prosent om en ser på gjennomsnittlig utgiftsandel for alle virksomhetene. Andre utgiftsposter utgjør, som følge av det, relativt mindre av totalutgiftene sammenholdt med gjennomsnittsandeler.

Det er vesentlige forskjeller mellom de ulike størrelsesgruppene:

- Personalkostnadsandelen stiger med størrelse. Virksomhetenes gjennomsnittlige personalkostnadsandeler varierer mellom 13 prosent og 46 prosent. Den høye personalkostnadsandelen for store virksomheter viser at *disse i høy grad er profesjonaliserte virksomheter*. Også små og mellomstore organisasjoner har imidlertid en del personalkostnader.
- Vare- og tjenestekjøp over driften er den kategorien hvor det meste av de merverdiavgiftsbelastede kjøpene ligger. Disse utgjør i gjennomsnitt fra rundt 40 prosent av driftskostnadene for virksomheter i de minste størrelsesgruppene til 26 prosent for organisasjoner i de største. Bildet er således om lag motsatt som for personalkostnadsandelene. *De små og mellomstore virksomhetene har relativt sett en sterkere momsbelastning enn de store.*
- Investeringsutgifter som det betales merverdiavgift av, varierer lite mellom størrelsesgrupper med unntak for gruppen av de minste virksomhetene som andelsmessig har høye utgifter.
- Merverdiavgiftspliktige utgifter er summen av kategoriene investeringer og vare og tjenestekjøp. I sum utgjør merverdiavgift mellom 30 – 45 prosent av driftsutgiftene for de ulike størrelseskategorier. Andelen avtar med størrelse.

Et hovedtrekk er således at *merverdiavgiftsbelastningen avtar med størrelse*. Virksomheter i de minste størrelseskategoriene har jevnt over en større prosentvis merverdiavgiftsbelastning enn de større virksomhetene. En hovedårsak til at det er slik er at de mindre virksomhetene jevnt over bruker mindre til personalkostnader enn de større. Forholdsvis mer av utgiftene kan derfor benyttes til driftsaktiviteter og investeringer.

4.3 Utgiftsstrukturer i ulike frivillighetskategorier

4.3.1 Nasjonalt/regionalt nivå

I dette avsnittet skal vi se nærmere på organisasjonenes utgiftsstrukturer og hvordan disse varierer mellom frivillighetskategorier. Utgiftsstrukturene er beskrevet ved omfanget av ulike utgiftstyper i prosent av samlede driftskostnader innen hver Johns Hopkins kategori. Fremstillingen er basert på tabell 4.3.

Personalkostnader er den største utgiftsposten av de ikke merverdiavgiftspliktige utgiftene. Med enkelte unntak omfatter personalkostnadsandelene mellom en tredjedel og tre fjerdedeler av driftskostnadene. I sektorer som er institusjonstunge (utdanning og forskning, kunst og kultur og sosiale tjenester) utgjør personalkostnadene over halvparten av driftskostnadene. Personalkostnadene utgjør også en høy andel i miljøvirksomhetene og arbeidslivsforeninger (omfatter både næringsorganisasjoner, arbeidstaker og yrkesorganisasjoner), mens de jevnt over er lave i sektorer med tradisjonelt mye medlemsbasert virke (hobby og fritid, politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner, religion og livssyn og idrett).

I internasjonale organisasjoner og filantropiske stiftelser på nasjonalt/regionalt nivå går hovedtyngden av utgiftene til *overføringer*; personalkostnadsandelene er tilsvarende lave. Overføringer utgjør til dels betydelige kostnader også i andre sektorer, som religion og livssyn og idrett. Overføring av penger til prosjekter i utlandet, til ulike formål i Norge eller internt til andre organisasjonsnivåer er forhold som påvirker overføringenes kostnadsandel.

Når det gjelder *leiekostnader* og andre ikke merverdiavgiftspliktige kostnader ligger disse på ca. 7 prosent av driftskostnadene. Her ligger kunst og kulturområdet høyest med en kostnadsandel på 13 prosent. For de fleste øvrige sektorer ligger disse kostnadene på 2 - 9 prosent av samlede driftskostnader.

Finanskostnader utgjør i prosent en beskjeden kostnad i de fleste sektorer.

Tabell 4.3 – Ulike utgiftstypers andel av totale driftskostnader i ulike Johns Hopkins, organisasjoner nasjonalt/regionalt, prosenter

	Driftsutg. Gj.sn	Personell- kostn.	Leie- Kostn.	Vare- og tjenestekj.	Finans- kostnader	Over- føringer	Andre kostn.	Invest.- utg. mva-rel	N
Kunst og kultur	12 000	50,8 %	13,1 %	21,8 %	0,3 %	6,3 %	7,7 %	4,4 %	54
Idrett	10 000	26,6 %	6,2 %	42,1 %	0,1 %	16,0 %	8,9 %	0,0 %	13
Hobby og fritid	11 000	44,1 %	8,0 %	10,9 %	0,9 %	2,1 %	34,0 %	3,6 %	14
Utdanning og forskning	20 000	61,0 %	6,7 %	20,2 %	0,6 %	1,4 %	10,1 %	2,4 %	42
Helse, pleie og redningsarbeid	76 000	42,5 %	7,7 %	30,3 %	0,3 %	11,9 %	7,3 %	0,7 %	12
Sosiale tjenester	25 000	74,9 %	3,6 %	17,0 %	1,0 %	0,0 %	3,5 %	16,7 %	20
Miljøvern	25 000	55,5 %	2,4 %	27,9 %	0,3 %	4,9 %	9,0 %	2,6 %	9
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	7 000	32,5 %	7,9 %	43,0 %	0,4 %	12,4 %	3,9 %	2,2 %	60
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	6 000	6,5 %	0,4 %	2,0 %	0,0 %	80,4 %	10,7 %	2,4 %	18
Internasjonal virksomhet	155 000	19,1 %	6,0 %	10,2 %	0,5 %	63,3 %	0,9 %	1,8 %	24
Religion og livssyn	27 000	37,0 %	5,6 %	22,5 %	2,8 %	27,7 %	4,3 %	1,7 %	27
Arbeidslivsforeninger	23 000	51,4 %	8,6 %	28,1 %	0,1 %	5,2 %	6,6 %	25,6 %	40
Andre	8 000	35,7 %	17,4 %	39,7 %	0,1 %	2,9 %	4,3 %	6,5 %	6
Total	27 000	36,7 %	6,8 %	19,3 %	0,6 %	31,6 %	4,9 %	5,2 %	339

Varer og tjenester som det betales merverdiavgift av, kjøpes inn over driften og i noen grad gjennom investeringer. Kjøp av momspålagte varer og tjenester over driften veier i de fleste sektorer mye mer enn investeringene. Disse kostnadene varierer fra om lag ingenting for filantropiske stiftelser og opp til over 40 prosent for politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner og idrettsorganisasjoner. Helse, pleie og redningsarbeid, arbeidslivsorganisasjoner og miljøvern har vare- og tjenestekostnadsandeler på noe under tredjeparten. De øvrige sektorene plasserer seg i intervallet 10 til vel 20 prosent. Investeringer som det betales merverdiavgift av, utgjør for de fleste kategorier fra 0 til 4 prosent av samlede driftskostnader. Unntak her er sosiale tjenester og arbeidslivsforeninger som har høyere utgiftsandeler for merverdiavgiftspliktige investeringer.

Mønsteret som her er beskrevet viser, naturlig nok, at det er variasjoner mellom ulike frivillighetssektorer. Variasjonene er imidlertid ikke større enn man kunne forvente, og viser at *det er likhetstrekk på tvers av sektorer på nasjonalt/regionalt nivå*. I de fleste sektorer er personalkostnader en vesentlig kostnad, antageligvis fordi at ledelses- og administrative funksjoner er nødvendig på alle felter. Sektorene varierer riktig nok noe med hensyn til hvor arbeidsintensiv virksomheten er. Områder med mye institusjonsdrift, som velferdstjenesteområder og kunst og kultur, har mye personalkostnader. Områder som i stor grad er medlemsbaserte, som idrett og religion og livssyn, ligger noe lavere i personalkostnadsandeler.

Når det gjelder kostnadsbildet for øvrig, er det ikke lett å finne tydelige variasjonsmønstre mellom grupper av sektorer. Variasjonene må forstås som et uttrykk for sektorenes egenart og organisering.

4.3.2 Lokalt nivå

I dette avsnittet beskrives utgiftsstrukturer for ulike frivillighetskategorier blant virksomheter på lokalnivået. Det er omfanget av pengestrømmer innen hver Johns Hopkins kategori som beskrives. Større virksomheter veier da relativt mest innen hver enkelt kategori. Fremstillingen baserer seg på tabell 4.4.

Personalkostnadsandelene er i snitt høyere blant lagene enn for organisasjonene. En hovedgrunn til at personalkostnadene utgjør mer av totalbudsjettene på lokalnivået enn på det regionale/nasjonale nivå, er at overføringer tar så mye av budsjettene på nasjonal/regionalt nivå. Personalkostnader nasjonalt/regionalt og lokalt utgjør samlet sett omtrent like andeler av samlede driftskostnader minus overføringer.

For de fleste sektorenes vedkommende utgjør personalkostnadene fra ca. en tredjedel og oppover til over 70 prosent av driftskostnadene. Særlig høye personalkostnadsandeler har velferdstjenesteområdene helse, pleie og redningsarbeid, utdanning og forskning og sosiale tjenester. Her finner man også på lokalplanet mange institusjoner.

Tabell 4.4– Ulike utgiftstypers andel av totale utgifter i ulike Johns Hopkins-kategorier, lokale lag og virksomheter, prosent

	Driftskostn. gj.snitt	Personell- kostn.	Leie- kostn.	Vare- og tjenestekj.	Finans- kostn.	Over- føringer	Andre kostnader	Investerings- utgifter mva-rel	N
Kunst og kultur	1 800	36,4 %	16,4 %	33,2 %	1,1 %	8,2 %	4,8 %	0,5 %	56
Idrett	2 800	19,0 %	14,3 %	54,1 %	3,3 %	0,5 %	8,8 %	1,3 %	54
Hobby og fritid	2 800	22,7 %	11,7 %	54,6 %	0,9 %	0,1 %	9,9 %	14,1 %	28
Utdanning og forskning	11 500	60,7 %	6,3 %	19,6 %	1,1 %	0,0 %	12,4 %	6,9 %	27
Helse, pleie og redningsarbeid	16 500	74,5 %	1,5 %	16,2 %	2,6 %	0,0 %	5,1 %	3,5 %	23
Sosiale tjenester	4 400	62,1 %	4,1 %	24,2 %	4,8 %	0,1 %	4,7 %	6,6 %	56
Miljøvern	1 200	34,1 %	4,1 %	28,9 %	0,0 %	31,9 %	1,0 %	0,0 %	4
Velforeninger og borettslag	1 400	11,7 %	1,1 %	55,1 %	18,4 %	0,7 %	13,0 %	8,2 %	65
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	400	15,6 %	10,1 %	42,9 %	0,1 %	2,1 %	29,3 %	0,0 %	36
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	100	37,1 %	11,2 %	13,9 %	15,4 %	1,3 %	21,1 %	0,0 %	29
Internasjonal virksomhet	1 900	31,2 %	8,1 %	9,2 %	1,2 %	34,3 %	16,0 %	0,0 %	8
Religion og livssyn	1 300	38,4 %	11,2 %	25,4 %	1,9 %	12,5 %	10,6 %	3,3 %	27
Arbeidslivsforeninger	1 700	45,0 %	14,9 %	28,7 %	0,5 %	1,2 %	9,7 %	0,1 %	27
Andre	3 700	71,1 %	19,6 %	9,0 %	0,0 %	0,0 %	0,3 %	1,8 %	5
Total	3 400	51,8 %	6,8 %	28,3 %	3,4 %	1,5 %	8,2 %	4,9 %	445

Forholdsvis lave personalkostnadsandeler, i intervallet 15 - 23 prosent, finner vi innen hobby og fritid, idrett og politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner. Dette er sektorer med mange små og mellomstore foreninger og lag. Velforeninger og borettslag ligger lavest. Her utgjør personalkostnader 8 prosent av samlede driftskostnader.

Omfanget av *overføringer* er klart mindre for lag og virksomheter på lokalnivået¹⁹. Viktige unntak²⁰ er internasjonale lag og kategorien filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler, samt religion og livssyn. For mange av disse er overføringer til andre formål en vesentlig del av virksomhetsgrunnlaget.

Leiekostnader og andre ikke momsbaserte driftsutgifter varierer til dels betydelig mellom sektorer på lokalplanet. Særlig innen kultur og fritidsområdene er denne kostnadsarten av vesentlig størrelse. Det samme gjelder for arbeidslivsforeninger og religion og livssyn.

Lag og virksomheter på lokalnivået har jevnt over noe høyere *finanskostnader* enn nasjonale og regionale organisasjoner. I de fleste sektorer er dette en mindre kostnad. Gjennomsnittet trekkes imidlertid opp av velforeninger og borettslag og kategorien filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler.

Vare- og tjenestekjøp over driften, som virksomhetene betaler merverdiavgift av, utgjør en vesentlig kostnad i alle frivillighetssektorene, men i varierende omfang. I særlig grad er disse kostnadene høye for mange av de medlemsintensive områdene. Klart høyest andeler har velforeninger og borettslag, hobby og fritid, samt idretten. I disse sektorene går halvparten av utgiftene med til kjøp av merverdiavgiftsbelagte varer og tjenester. Også politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner, kunst og kultur og arbeidslivsorganisasjoner bruker mye midler til kjøp av avgiftspliktige varer og tjenester.

På samme vis som for personalkostnader er andelen merverdiavgiftspliktige vare- og tjenestekjøp til driften høyere lokalt enn regionalt/nasjonalt. Det meste av denne forskjellen skyldes også her at overføringer tar en mye større del av totalbudsjettene på nasjonalt/ regionalt nivå.

For merverdiavgiftsbelagte *investeringer*, oppgir virksomhetene et gjennomsnittsbeløp tilsvarende 5 prosent av driftskostnadene. Dette er på samme nivå som for nasjonale/regionale organisasjoner.

Mønsteret som her er beskrevet, viser at bruk av lønna personell er viktig i alle frivillighetssektorer, også på det lokale nivå. *I alle frivillighetssektorer er det således en*

19 En større grad av overføringer fra organisasjonsnivået enn fra lagsnivået behøver ikke nødvendigvis tas som en indikasjon på at det går mindre av midler fra grunnplanet og oppover i organisasjoner som spenner over flere geografiske nivåer, enn det går penger motsatt vei. Her vil også regnskapstekniske forhold som hvordan medlemskontingenter betales inn og bokføres kunne ha betydning.

20 Andelen er også høy for miljøvern, men det er så få representert i denne kategorien

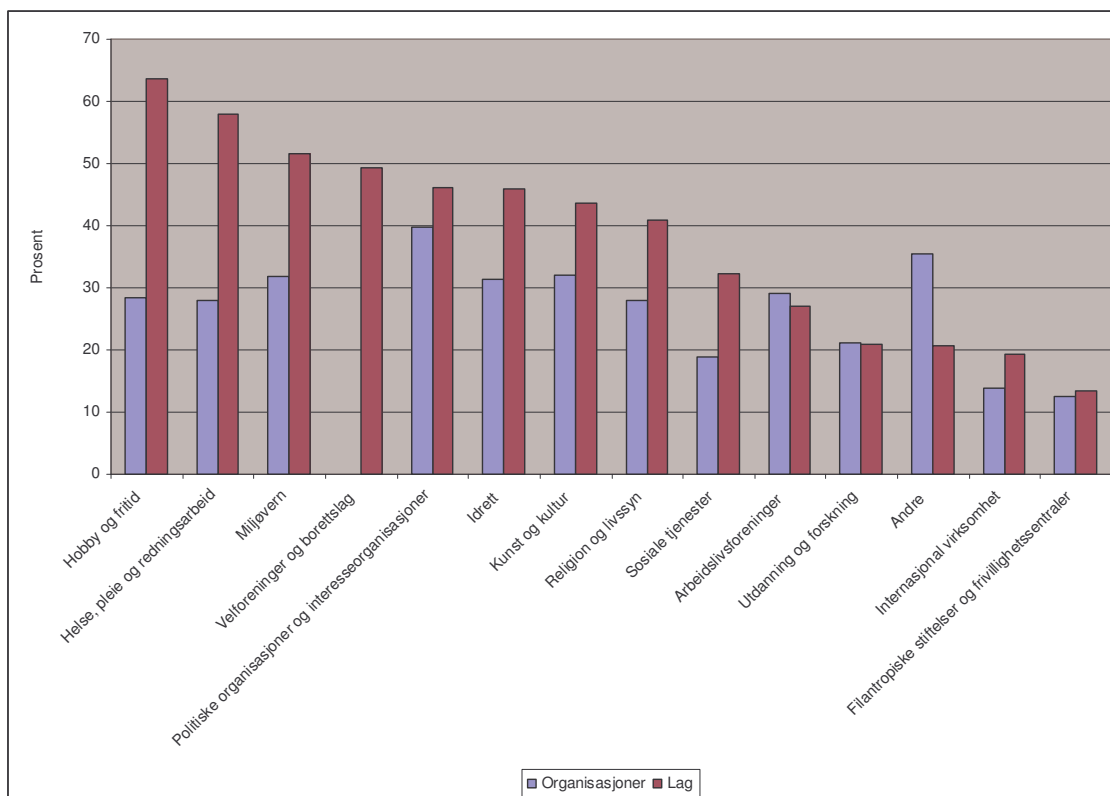
betydelig grad av profesjonalisering. Variasjoner i lønnskostnadsandeler er imidlertid mye større på lokalplanet enn på nasjonalt/regionalt nivå. Velferdstjenesteområdet er særlig personalintensivt også lokalt med større institusjoner, mens flere typisk medlemsintensive områder har moderate lønnskostnadsandeler.

Vare- og tjenestekjøp på merverdiavgiftspliktige områder viser et "motsatt" bilde ved at *medlemsintensive sektorer som blant annet idrett og hobby og fritid, har særlig høye andeler av avgiftspliktige kjøp.* Velferdstjenesteområdene har relativt mindre av denne type kjøp.

4.3.3 Sammenfatning

Figur 4.1 viser variasjoner i sektorenes merverdiavgiftsbelastning målt ved gjennomsnittlige utgiftsandeler. Hver enkelt virksomhet teller like mye, uavhengig av størrelse. Det nasjonale/regionale og det lokale nivå er vist i figuren.

Figur 4.1 Merverdiavgiftspliktige utgifter (drift og investeringer) fordelt på organisasjoner og lag i ulike sektorer, gjennomsnittsandeler i prosent av driftskostnader (N = 784)

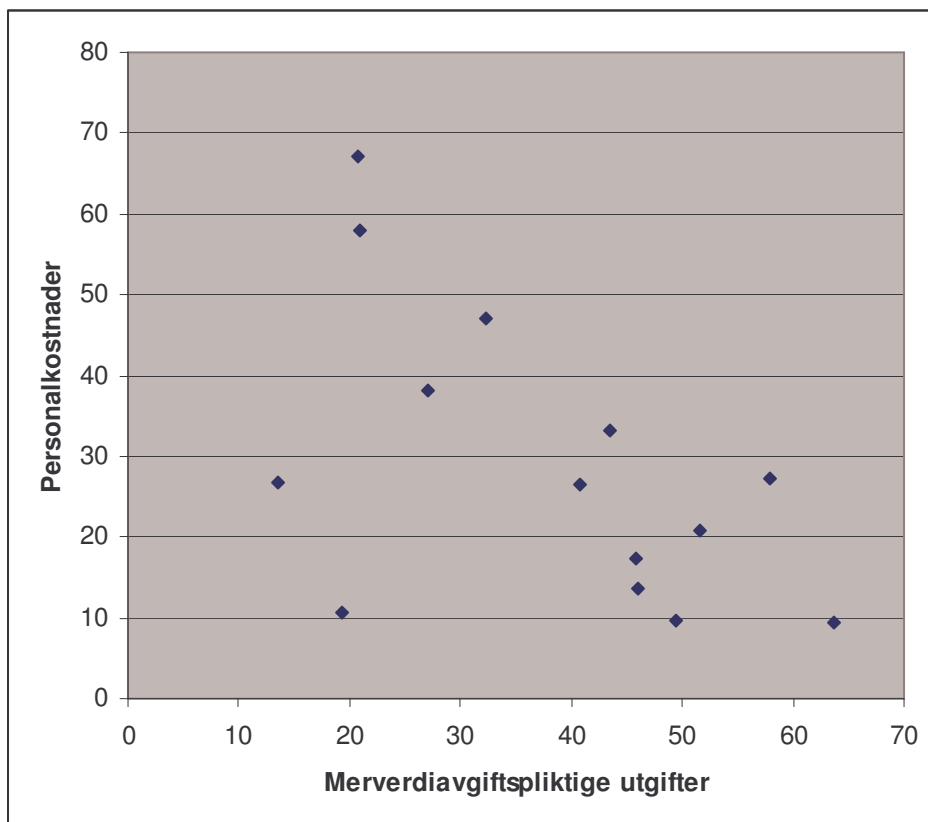

Vi konstatere at det er relativt små variasjoner mellom sektorene på nasjonalt/regionalt nivå. På de fleste områder utgjør merverdiavgiftspliktige utgiftsposter 30-40 prosent. Et forhold som antagelig delvis kan forklare mindre variasjon på det nasjonale/regionale

planet, er at større andeler av budsjettene kan antas å gå til koordinering, til administrative drifts- og kommunikasjonsutgifter, funksjoner som ikke nødvendigvis varierer så mye mellom sektorer.

Merverdiavgiftspliktig kjøp av varer og tjenester er for de fleste sektors vedkommende større på lokalplanet. Utgiftsandelene lå for et flertall av sektorene i intervallet fra over 40 til over 60 prosent. Særlig på områder hvor den lokale aktiviteten basert på medlemmer og andre deltakere antas å være spesielt høy, er de merverdiavgiftspliktige utgiftsandelene særlig høye. Det gjelder foruten velforeninger og borettslag, særlig lag og virksomheter innen kultur og fritidsområdet, idretten, kunst og kultur og hobby og fritid. Helse, pleie og redningsarbeid har også betydelige merverdiavgiftspliktige utgifter.

Figur 4.2 – Frivillighetssektorenes gjennomsnittlige utgiftsandeler til henholdsvis personalkostnader og merverdiavgiftspliktige utgifter, lokalt nivå

I figuren over vises det hvordan merverdiavgiftspliktige utgiftsandeler varierer i motsatt retning av personalkostnadsandelene. Høye merverdiavgiftspliktige utgifter forekommer i stor grad sammen med lave personalkostnader, og omvendt. I hovedsak er det de medlemsintensive sektorene som har en høy grad av avgiftspliktige utgifter og mindre personalkostnader. På nasjonalt/regionalt nivå er det ikke en tilsvarende systematisk sammenheng. *Merverdiavgiftsplikten slår således særlig sterkt ut på lokalplanet, i sektorer hvor virksomhetene jevnt over har lave til moderate personalkostnader. Fremfor alt gjelder det sektorer som er sterkt forankret i medlemmer og frivillig innsats.*

4.4 Variasjoner på tvers av frivillighetskategorier

Foran har vi vist hvordan utgiftsstrukturer varierer mellom frivillighetssektorer. Hvordan varierer utgiftene på tvers av sektorer? Tabell 4.5 inneholder partielle²¹ korrelasjoner mellom utgiftsstrukturvariable og andre trekk ved virksomheten. Bakgrunnsvariablene er kategorisert som følger: Inntektskategorien øker med størrelse. Nasjonalt/regionalt har høyere verdi enn lokalt. Verdien på driftsform avtar med grad av frivillighet.

Tabell 4.5 – Partielle korrelasjoner mellom utgiftsstrukturvariable og bakgrunnsvariable på tvers av sektorer (N= 743)

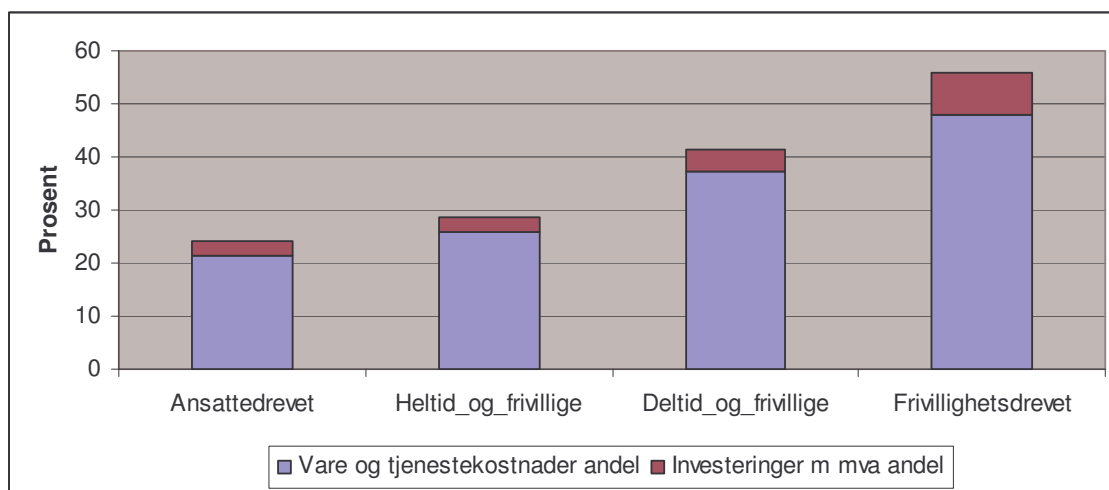
	Inntekts- kategorier	Lokalt – nasjonalt	Driftsform arbeid vs. frivillighet
Personalkostnader, andeler	0,39**	0,20*	0,62**
Leiekostnader, andeler	-0,11*	-0,06	-0,11*
Vare og tjenestekjøp, andeler	-0,19**	-0,16**	-0,32**
Finanskostnader, andeler	-0,04	-0,15**	0,06
Overføringer , andeler	0,10*	0,16**	-0,08*
Investeringsutgifter m mva, andeler	-0,02	-0,05	-0,08*
Mva.pliktige utgifter, andeler	-0,15**	-0,15**	-0,29**

*Signifikant på 0,001 nivå. Signifikant på 0,05-nivå.

Tallene indikerer hvordan trekk ved utgiftsstrukturene varierer på tvers av Johns Hopkins sektorer. *Driftsformen er den bakgrunnsvariabel som i sterkest grad synes å ha innvirkning på utgiftsstrukturene:* Jo mer ulønna innsats jevnført med den lønna, jo lavere andel utgjør personalkostnadene, og jo høyere andel utgjør merverdiavgiftspliktige vare- og tjenestekjøp. Dette skulle for så vidt ikke overraske, etter som ansatte ressurser og dermed personalkostnader er en vesentlig faktor i driftsformen. Også virksomhetsstørrelse har betydning på tvers av frivillighetskategorier. Personalkostnadsandelen øker med størrelse av virksomheten, mens andelen merverdiavgiftspliktige vare- og tjenestekjøp avtar. Til en viss grad finner en også samme type forskjeller om en sammenligner det nasjonale/regionale nivå med det lokale. Tallene viser dessuten også at andelen overføringer er større blant virksomheter på nasjonalt/regionalt nivå, mens andelen finanskostnader derimot synes å være høyest lokalt.

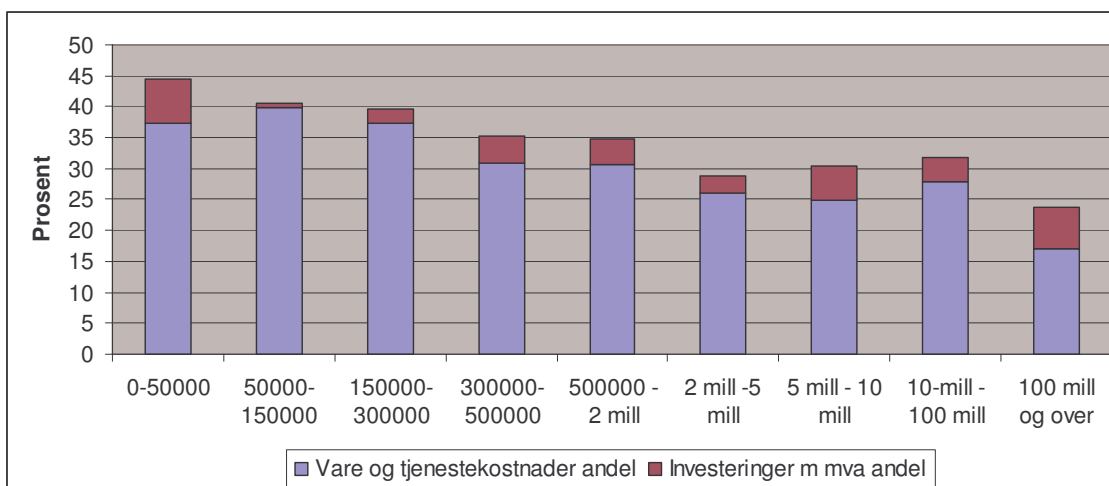
21 De partielle korrelasjonene i tabellen viser de lineære relasjonene mellom variabler, kontrollert for variabelen Johns Hopkins sektor.

Figur 4.3 – Utgiftsandeler, merverdiavgiftspliktige utgifter fordelt på driftsformer (N = 748)

Når det gjelder driftsformen, er forskjellene betydelige. De i hovedsak frivillig baserte virksomhetene har en mye sterkere merverdiavgiftsbelastning enn de mer profesjonaliserte virksomhetene. Merverdiavgiftspliktige utgifter tilsvarer mer enn halve driftsbudsjettet for de helt frivilligbaserte virksomhetene, og de utgjør mer enn 40 prosent for de som foruten frivillige har lønna deltidsengasjementer. For virksomheter basert på heltidsansatte utgjør merverdiavgiftspliktige driftsutgifter mellom 20 og 30 prosent av driftskostnadene.

Figur 4.4 – Utgiftsandeler, merverdiavgiftspliktige utgifter fordelt på størrelseskategorier (N = 784)

Virksomhetens størrelse har også innvirkning på merverdiavgiftsbelastningen, men forskjellene i avgiftsbelastning er mindre markert enn for driftsformen. Alle størrelsesgrupper med omsetning inntil to millioner kroner bruker midler tilsvarende tredjeparten eller mer av driftsbudsjettet til kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester. Virksomhetene med omsetning mellom 2 og 100 millioner kroner bruker rundt

30 prosent, mens de aller største virksomhetene bruker noe under fjerdeparten av midlene til kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester.

Ulike bakgrunnsfaktorer virker til dels selvstendig på utgiftsstrukturen. Økonomisk størrelse har betydning for drift og ressursstrukturer; først og fremst ved at større virksomheter i større grad gjør seg bruk av lønna personell. I motsatt retning trekker selvsagt betydningen av en primært frivillighetsbasert driftsform. Når man i liten grad benytter seg av lønna ressurser, går gjerne mer av midlene til utlegg for aktivitetsbasert drift. Virksomheter på lokalt nivå har gjerne et sterkere aktivitetspreg og dermed et annerledes utgiftsbehov enn nasjonale/regionale virksomheter.

Bakgrunnsvariablene er også korrelert. Det kan slik sett sies å være sammensatte årsaker til at utgiftsstrukturer varierer. Det er sammenhenger mellom en virksomhets økonomiske størrelse, om den er lokal eller nasjonal/regional, og i hvilken grad virksomheten har en frivillig basis. I stor grad er det slik at lokale virksomheter er mindre enn de nasjonale/regionale, og at de i større grad er basert på frivillighet og få ansatte.

Hovedmønsteret handler således om forskjeller mellom de profesjonaliserte og til dels storskala virksomhetene og den frivillighet som handler om frivillig innsats og småskala virksomhet. I enheter hvor man benytter seg mer av lønna arbeidskraft, som gjerne er større, og hvor mange også befinner seg på det nasjonale/regionale nivå, tenderer andelen kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester å være lavere. Virksomheter som er mindre, i stor grad frivillighetsdrevet og gjerne også ligger lokalt, bruker relativt mye av sine midler til avgiftspliktige varer og tjenester.

4.5 Tilknytning til ulike merverdiavgiftsordninger

Til nå har vi sett på regnskapstall hentet fra driftsregnskap eller tilsvarende. Disse tallene sier imidlertid ikke hele sannheten om virksomhetenes netto merverdiavgiftsbelastning. Da må vi også ta høyde for følgende tre forhold:

- En del virksomheter er merverdiavgiftspliktige. Deler av deres inngående merverdiavgift er fradragsberettiget i eget momsregnskap. Andelen merverdiavgiftspliktige utgifter som slik kompenseres må derfor trekkes fra for å gi et bilde av antatt merverdiavgiftsbelastning.
- En del virksomheter har mulighet til å få kompensert tjenestemoms. Andelen merverdiavgiftspliktige utgifter må derfor korrigeres for tjenestekjøp hvor moms kompenseres for å gi et korrekt bilde av antatt avgiftsbelastning.
- En del frivillige virksomheter som utfører lovpålagte oppgaver for kommuner og fylkeskommuner, kan få momsrefusjon. Andelen merverdiavgiftspliktige utgifter må derfor korrigeres for vare- og tjenestekjøp hvor moms kompenseres i henhold til kommunenes kompensasjonsordning for å gi et korrekt bilde av antatt avgiftsbelastning.

I teorien kan én enkelt virksomhet komme inn under alle tre ordningene. Den kan således komme i den situasjon at det mest av momsbelastningen ”skrelles” vekk. Det er

imidlertid svært få virksomheter som nyter godt av alle tre ordningene. Det er også et moderat antall blant de som har svart, som gjør seg bruk av to ordninger. Størst er sammenfallet mellom de som mottar kommunal momsrefusjon, og som for øvrig er merverdiavgiftspliktig og/eller mottar refusjon av tjenestemoms. Dette vedrører imidlertid relativt få i utvalget totalt sett. Vi vil derfor heller konsentrere oss om effekten av én og én ordning og vise hvordan denne slår ut.

I kapitlet om inntektsstrukturene viste vi at det hovedsaklig er større lag og organisasjoner som er merverdiavgiftspliktige. De har derfor fradragsrett for utgifter knyttet til den momspliktige del av virksomheten. Et lignende mønster gjør seg gjeldende for tjenestemomskompensasjon. *Det er i hovedsak større virksomheter som får refundert tjenestemoms, ikke de små og mellomstore.* Ordningen for tjenestemomskompensasjon gjelder ikke alle. Ifølge regelverket er det bare allmenn-nyttige og veldedige virksomheter som skal kunne få slik kompensasjon. Nærmere 40 prosent av virksomhetene sier at de ikke kommer inn under ordningen eller de vet ikke om de gjør det. Omlag femteparten av virksomhetene får slik kompensasjon. Det alt vesentlige av virksomheter som får tjenestemomskompensasjon er virksomheter med mer enn to millioner kroner i omsetning. Av de aller minste virksomhetene med under en halv million kroner i omsetning er det bare en liten prosentandel som får refusjon; av de noe større med inntekter mellom en halv million og to millioner kroner er prosentandelen med kompensasjon 13 prosent

Tabell 4.6 - Tjenestemoms, fordelt på størrelse, prosent

Inntektskategor	Ja, og vi har mottatt slik kompensasjon	Ja, men har ikke mottatt slik kompensasjon	Nei, dette utgjør så lite at vi ikke har vurdert det	Virksomheten kommer ikke inn under ordningen	Vet ikke	Sum	N
0-50'	2	6	32	45	15	100	123
50'-150'	3	8	34	38	17	100	92
150-500	6	9	45	20	20	100	120
500-2mill	13	15	28	23	21	100	116
2 - 10mill	33	10	10	30	17	100	216
10mill =>	40	7	5	34	14	100	146
Total	19	9	23	32	17	100	813

Andelen mindre virksomheter som indirekte får kompensert for tjenestemoms, er mest sannsynlig større enn det som kommer frem av denne undersøkelsen. Det henger sammen med at organisasjoner som også har lokale enheter, kan få beregnet tjenestemoms på vegne av hele sin virksomhet gjennom en såkalt sjablonordning. Det skal imidlertid også påpekes at nærmere 10 prosent av virksomhetene uttrykker at de har vesentlige utgifter som kvalifiserer for refusjon, men de har ikke fått eller søkt om slik kompensasjon.

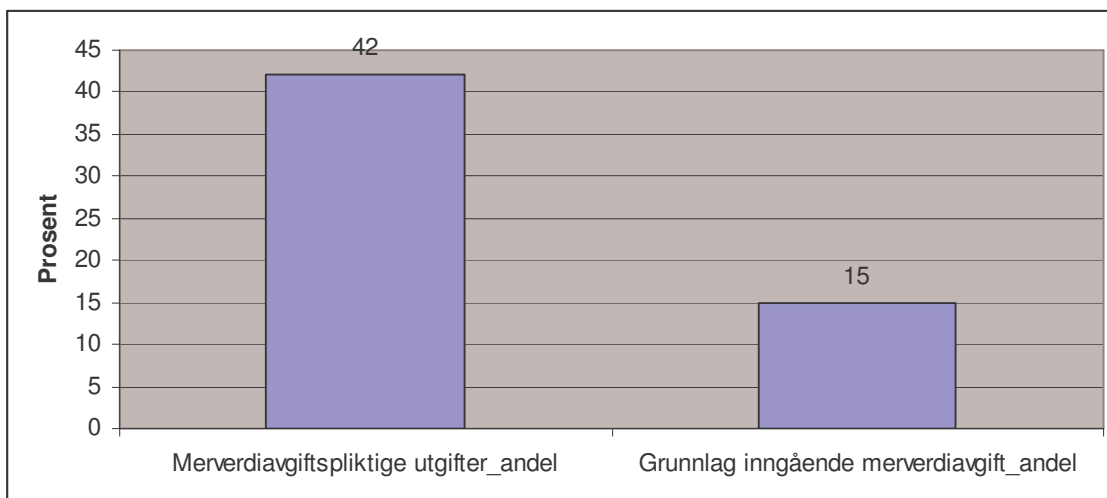
Tabell 4.7- Kommunal merverdiavgiftskompensasjon, fordelt på størrelse. N=813

	Ja, og vi har mottatt slik kompensasjon	Ja, men vi har ikke mottatt slik kompensasjon	Nei, dette utgjør så lite at vi ikke har vurdert det	Virksomheten kommer ikke inn under ordningen	Vet ikke	Sum	N
0-50'	0	5	26	16	14	100	123
50'-150'	1	0	12	61	26	100	92
150' - 500'	0	2	20	50	28	100	120
500' - 2mill	2	3	8	55	32	100	116
2 - 10mill	11	5	7	50	27	100	216
10mill=>	14	3	6	61	16	100	146
Total	6	3	11	55	25	100	813

Mønsteret for hvilke virksomheter som kommer inn under den kommunale og fylkeskommunale refusjonsordningen ved at de utfører lovpålagte tjenester, er lignende som for den generelle momsplikten og ordningen med tjenestemomskompensasjon. *Det er i hovedsak store virksomheter med omsetning over to millioner kroner som får momskompensasjon over denne ordningen.* Samlet sett er det bare 7 prosent av virksomhetene som oppgir å få slik refusjon. Den lave andelen har sammenheng med at denne refusjonsordningen er relativt smal. Den omfatter bare tjenesteyting innen utdanning, helse og sosiale tjenester.

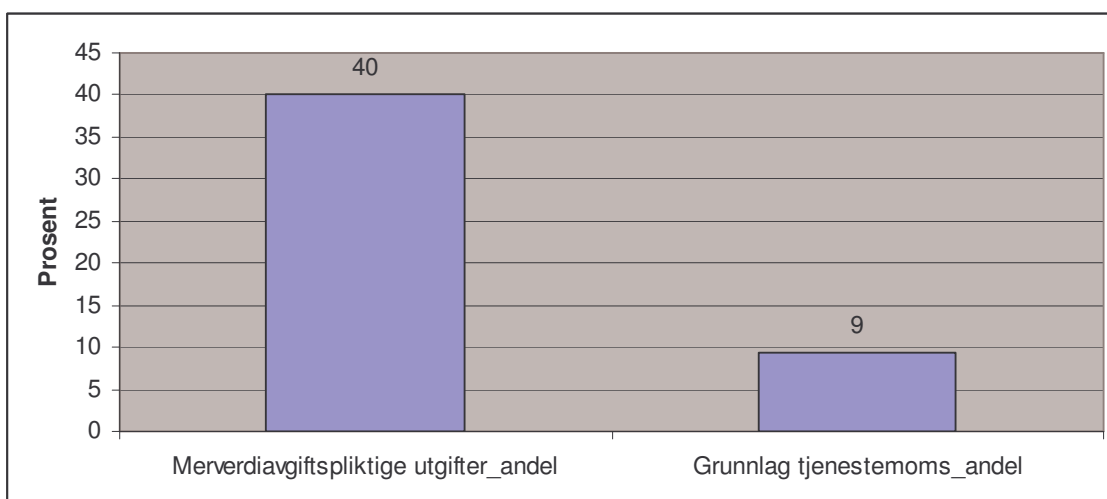
I figurene som følger skal vi se nærmere på hvor mye av den potensielle merverdiavgiftsbelastningen som tas bort av det faktum at deler av de merverdiavgiftspliktige utgiftene inngår i merverdiavgiftsregnskap hvor inngående merverdiavgift refunderes eller kompenseres gjennom refusjonsordninger. Tallene vi refererer må bare betraktes som grove anslag da det er relativt få enheter som har gitt tilfredsstillende informasjon om dette

Tabell 4.5: Merverdiavgiftspliktige utgifter som refunderes ved fradrag i merverdiavgiftsregnskap, andeler av sum driftskostnader (N=93)

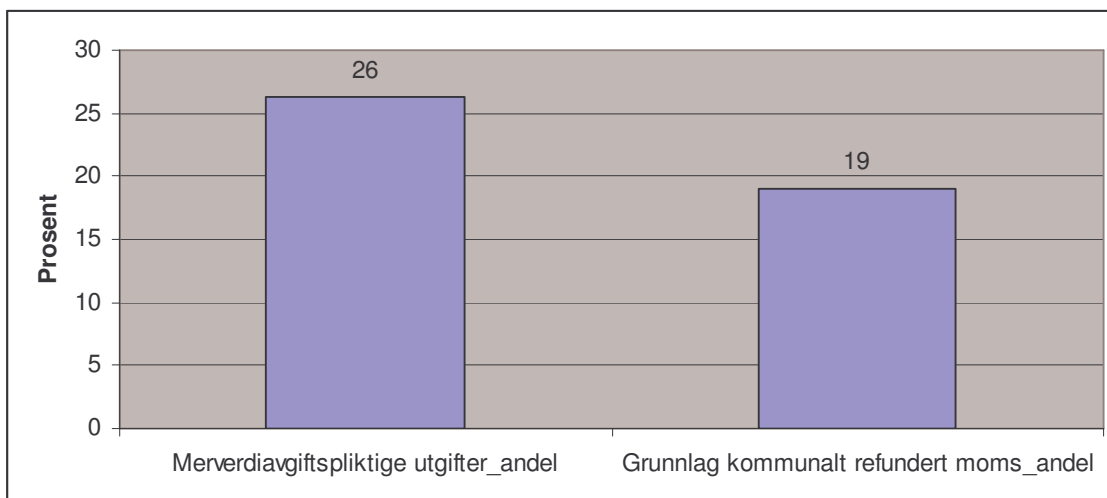
Virksomheter som innleverer ordinært merverdiavgiftsregnskap for deler av sin virksomhet, viser til at et beløp tilsvarende 15 prosent av driftsutgiftene trekkes fra. Dette tilsvarer 36 prosent (15/42) av totale merverdiavgiftspliktige utgifter.

Figur 4.6: Merverdiavgiftspliktige utgifter som refunderes ved tjenestemomskompensasjon, andeler av sum driftskostnader (N=118)

For virksomhetene som har mottatt tjenestemomskompensasjon ser vi at 22 prosent (9/40) av merverdiavgiftspliktige utgifter kompenseres av denne refusjonsordningen.

Figur4.6 : Merverdiavgiftspliktige utgifter som refunderes ved kommunal moms kompensasjon, andeler av sum driftskostnader(N=47)

Vi ser så på kommunal moms. De som er innenfor denne ordningen får mye av sine utgifter refundert. I snitt refunderes ca. 73 prosent av merverdiavgiftspliktige vare og tjenestekjøp.

I sum, de aller fleste små og mellomstore virksomheter innen frivillig sektor får ikke tilbakebetalt inngående merverdiavgift fordi de ikke er innenfor de ordninger som gjør dette mulig. For mange av de store virksomhetene er bildet annerledes. Mange virksomheter med omsetning over 2 millioner kroner omfattes av fradrags- eller refusjonsordninger for inngående merverdiavgift. De får dermed vesentlige reduksjoner i sine utbetalinger av merverdiavgift. Men det er også momsutgifter som ikke refunderes. Det er antageligvis betydelige forskjeller mellom ulike bransjer og frivillighetskategorier som på ulik måte berøres av merverdiavgiftsregelverket, men det er for lite antall relevante svar innen hver kategori til å analysere hvordan dette varierer.

5 Sammenfattende drøfting

I dette siste kapitlet drøftes tematikken merverdiavgift og frivillig sektor ved å koble sammen sider ved inntekts- og utgiftsstrukturene. Kapitlet er todelt. Første del omfatter en påpeking av hovedfunn i kartleggingen sett i relasjon til temaet merverdiavgift. I andre del drøftes mulige implikasjoner for justering av merverdiavgiftsregelverket i forhold til frivillig sektor.

Vårt hovedfunn er at det er vesentlige forskjeller, som også går på tvers av frivillighetskategorier, knyttet til virksomhetens størrelse. Små og mellomstore virksomheter med inntekter inntil 2 millioner kroner, har en annerledes inntekts- og utgiftsstruktur og tilknytning til merverdiavgiftssystemet enn de store virksomhetene med mer enn 2 millioner kroner i inntekter.

De små og mellomstore virksomhetene henter hovedtyngden, i snitt fra nærmere halvparten til over 60 prosent, av sine inntekter fra kjernevirksomheten, mens de mottar moderat med inntekter fra det offentlige. De store derimot har, med i snitt over 40 prosent av inntektene, det offentlige som sin viktigste inntektskilde, mens de primære inntektene utgjør noe mindre, omtrent tredjeparten av deres totale inntekter.

Store virksomheter er mer profesjonaliserte og har betydelig større personalkostnadsandeler enn de små og mellomstore. Omvendt, og delvis som en følge av at de bruker mindre penger på personell, bruker de små og mellomstore virksomhetene forholdsvis mer av sine driftskostnader til kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester.

Investeringer som det er moms på, inngår også i virksomhetenes momspliktige utgifter. Når disse også inkluderes, kjøper de små og mellomstore virksomhetene i snitt for beløp som utgjør omtrent 35 - 45 prosent av driftskostnadene i merverdiavgiftbelagte varer og tjenester. Merverdiavgiftskostnaden som dette medfører, er under gitte forutsetninger beregnet til anslagsvis 5,8 - 7,5 prosent av driftsbudsjettet for de små og mellomstore virksomhetene. For store virksomheter utgjør de merverdiavgiftspliktige utgiftene om lag 30 prosent av driftsbudsjettene. Et tilsvarende regnestykke for disse virksomhetene gir en merverdiavgiftskostnad på 5 prosent av driftsbudsjettet for disse virksomhetene.

Tas det hensyn til at mange av de store virksomhetene, men få av de små og mellomstore får refundert inngående moms blir de gjennomsnittlige forskjellene mellom virksomheter av ulike størrelser enda mer markert.

Inntektsforholdene forsterker ytterligere inntrykket av at merverdiavgiftsbelastningen, relativt sett, er særlig sterk for de små og mellomstore virksomhetene. Deres virksomhet, inklusive de momspliktige utgiftene, må i stor grad finansieres gjennom kjernevirksomheten.

I rapporten vurderes avslutningsvis muligheter for gjennom merverdiavgiftsregimet å bedre rammevilkårene for virksomheter i frivillig sektor. Hovedvekt er lagt på de små og mellomstore virksomhetene som har størst momsbelastning.

Hensikten med denne kartleggingen har vært å fremskaffe fakta om inntekts- og utgiftsstrukturer i frivillig sektor. Et viktig utgangspunkt var spørsmålet om hvordan merverdiavgift påvirker frivillig sektor. Vår kartlegging viser hvordan inntekts- og utgiftsstrukturene varierer med følgende forhold: (i) type frivillighet, (ii) nasjonale/regionale versus lokale virksomheter, (iii) virksomheters størrelse målt ved omsetning (inntekt), (iv) driftsform i betydning bruk av lønna versus ulønna personer i virksomheten.

Foruten en gjennomgang av de økonomiske strukturene, har vi sett spesielt på hvordan virksomhetene er relatert til merverdiavgiftssystemet. Vi har for det første beskrevet hvordan inntekts- og utgiftsstrukturer er relatert til det momspliktige området. For det andre har vi sett på hvilke virksomheter som er registrert som merverdiavgiftspliktige og hvilke som mottar merverdiavgiftsrefusjoner.

5.1 Hovedtrekk ved inntekts- og utgiftsstrukturene

Ut fra Johns Hopkins-prosjektets definisjon kan frivillig sektor defineres som de virksomheter og aktiviteter som ligger mellom markedet og det offentlige. De økonomiske strukturene som beskrives i denne undersøkelsen, bærer preg av en slik mellomstilling.

5.1.1 Hovedinntektskilder: egengenererte og offentlige midler

Virksomhetene i frivillig sektor har i all hovedsak to inntektskilder: Ikke-merverdiavgiftspliktige inntekter fra kjernevirksomheten og inntekter fra det offentlige.

Inntekter fra kjernevirksomheten, medlemskontingenter, leieinntekter, arrangementsinntekter, gaver, lotterier osv., er ikke merverdiavgiftspliktige. Disse inntektene, i rapporten kalt for primære inntekter, varierer med virksomhetens størrelse. I størrelsesgrupper med inntekter opp til to millioner kroner, utgjør de primære inntektene i snitt fra nærmere halvparten til 60 prosent av omsetningen. I størrelsesgruppene med inntekter over to millioner kroner, utgjør de primære inntektene omtrent tredjeparten av totale inntekter.

Inntekter fra offentlig sektor består av ulike typer av tilskudd samt betaling for ytelser til det offentlige. For små og mellomstore lag og virksomheter utgjør offentlige inntekter en klart mindre del enn for større organisasjoner. Andelen offentlige inntekter varierer fra gjennomsnittlig om lag 15 prosent for virksomheter med omsetning under en halv million kroner, til 25 prosent for virksomhetene med mellom en halv million og to millioner kroner i inntekter, og videre til over 40 prosent for de med mer enn to millioner kroner i omsetning.

5.1.2 Moderat omfang av markedsrettet aktivitet

Inntektsstrukturen i frivillig sektor er kjennetegnet ved at hovedinntektskildene, fra kjernevirksomheten og det offentlige, i hovedsak er merverdiavgiftsfrie inntekter.

Virksomhetene har også inntekter fra markedet gjennom annonsering, sponsorvirksomhet og annen støtte fra næringslivet, samt forretningmessige inntekter ved kjøp og salg av varer og tjenester. Disse inntektene er innen områder med merverdiavgiftsplikt/ potensiell avgiftsplikt. Omfanget av denne type inntekter er ikke uvesentlige, men likevel av moderat betydning. De utgjør til sammen om lag en tidendedel av inntektene. Frivillig sektors egenart bekreftes ved at sektoren bare i begrenset grad er en del av den kommersielle markedsøkonomien.

De små og mellomstore virksomhetene har i noe mindre grad inntekter innenfor områder med merverdiavgiftsplikt enn de større.

5.1.3 Hovedutgiftsposter: Personalkostnader og merverdiavgiftspliktige utgifter

Når det gjelder utgifter, utgjør to kostnadsarter vesentlige deler av driftskostnadene. For det første personalkostnader, og for det andre vare- og tjenestekjøp (med momspåslag) over driften. For gjennomsnittet av alle virksomhetene utgjør disse to kostnadstypene hver for seg vel 30 prosent av totale driftskostnader.

Det er store variasjoner i kostnadsstruktur mellom virksomheter i ulike størrelseskategorier. Større virksomheter har prosentvis betydelig mer personalkostnader enn mindre. Personalkostnadene varierer fra 10-15 prosent for de minste virksomhetene og opp til rundt 45 prosent av driftskostnadene for de større med omsetning fra to millioner kroner og oppover. For kjøp av varer og tjenester over driften er bildet motsatt. Virksomhetene med en omsetning under to millioner kroner benytter noe mer av sitt budsjett, i underkant av tredjeparten, til momsbelagte vare- og tjenestekjøp, mot ca. fjerdeparten av budsjettet for virksomhetene med en høyere omsetning enn to millioner kroner.

5.1.4 Sterkest eksponering mot merverdiavgiftsområdet på utgiftssiden

Som nevnt over utgjør driftsmessige vare- og tjenestekjøp vel 30 prosent av totale utgifter. For å få et bilde av total avgiftsbelastning må en imidlertid også ta med eventuelle avgiftspliktige investeringsutgifter, som i snitt utgjør ca. 4 prosent av driftsutgiftene. Summerer vi denne andelen med de merverdiavgiftspliktige driftsutgiftene, viser det seg at virksomhetene må betale merverdiavgift for et beløp som i gjennomsnitt tilsvarer omtrent 35 prosent av driftsutgiftene.

Sammenholdt med at om lag tiendeparten av inntektene er merverdiavgiftspliktige/ potensielt merverdiavgiftspliktige, kan det konstateres at eksponeringen mot merverdiavgift er mye sterkere på utgiftssiden enn på inntektssiden.

5.2 Variasjoner i inntekts- og utgiftsstruktur

Det er betydelige forskjeller mellom ulike frivillighetssektorer når det gjelder inntekts- og utgiftsstrukturer som følge av virksomhetenes egenart, størrelse, driftsform, og geografisk nivå.

5.2.1 Sektorvariasjoner vedrørende inntekter fra kjernevirksomheten versus inntekter fra det offentlige

Frivillighetssektorer som er *medlemsintensive* og har mye *lokal* aktivitet, har relativt mer inntekter generert gjennom kjernevirksomheten (primære inntekter) og relativt mindre av offentlige inntekter. Det gjelder for områder som a) hobby og fritid, b) religion og livssyn, c) politiske organisasjoner/interesseorganisasjoner, d) helse, pleie og redningsvirksomhet, e) velforeninger og borettslag, og f) arbeidslivsforeninger (inkluderer både arbeidstakerorganisasjoner, yrkesforeninger og arbeidsgiverorganisasjoner). Medlemskontingenter med videre er en inntektskilde av betydning i mange av disse sektorene. Det er særlig kultur og fritidsfeltet som har mye inntekter fra arrangementer.

Offentlig finansiering/tilskudd er viktig for nesten alle frivillighetssektorer. Særlig omfattende er den offentlige finansiering på *velferdsområdene* utdanning og forskning, sosiale tjenester og helse mv. Innen velferdstjenester finnes det mange *institusjoner* nasjonalt, regionalt og lokalt, samt noen store virksomheter for øvrig. Mange institusjoner og høye offentlige inntekter finner en også på kunst og kulturfeltet, som også har en relativt høy grad av offentlig finansiering. Store organisasjoner som får midler til hjelpe- og bistandsarbeid, er dessuten i stor grad offentlig finansiert. Offentlig støtte til nasjonale politikk- og interesseorganisasjoner er også med på å trekke opp den offentlige finansieringsandelen til frivillig sektor.

Andeler av inntekter fra forretningsvirksomhet eller støtte fra næringslivet, varierer ikke systematisk med hovedtrekk ved inntektsstrukturen for øvrig.

5.2.2 Sektorvariasjoner vedrørende personalkostnader versus merverdiavgiftspliktige utgifter

På *utgiftssiden* er det også en form for todeling. Velferdstjenester og institusjonstunge områder har høyere personalkostnadsandeler og noe lavere andeler av momspålagte kjøp enn typiske medlemsintensive frivillighetssektorer som idrett, kunst og kultur. Omvendt har medlemsintensive områder lavere personalkostnadsandeler og kjøper inn relativt mer av varer og tjenester som det er moms på, til drift og investeringer.

Forskjeller mellom sektorene er mer markert på lokalplanet enn nasjonalt/regionalt. Virksomhetene på lokalplanet er jevnt over sterkere eksponert for merverdiavgift. I gjennomsnitt utgjør merverdiavgiftspliktige vare- og tjenestekjøp 40 prosent av lokale virksomheters driftskostnader mot 28 prosent på nasjonalt/regionalt plan. Større forskjeller på lokalplanet enn nasjonalt/regionalt kan ha sammenhenger med at

virksomhetene generelt sett er mer ulike lokalt enn nasjonalt. For eksempel har en lokal friskole en helt annen og personalintensiv kostnadsstruktur enn et idrettslag. Virksomhetene på nasjonalt nivå er gjerne bemanningsintensive og har noen felles og ressurskrevende funksjoner, slik som administrasjons- og koordineringsoppgaver, på tvers av frivillighetssektorer. Lokalt finner man også virksomheter av denne type, men i større grad finner vi her den "tradisjonelle" frivilligheten - idrett, velforeninger, hobby- og fritidsklubber mv. - som foretar betydelige avgiftspliktige innkjøp til aktiviteter blant medlemmer og deltakere.

5.2.3 Variasjoner knyttet til driftsform

Driftsformen, dvs. i hvilken grad virksomhetene baserer seg på lønna eller ulønna arbeidskraft, henger i stor grad, men ikke utelukkende, sammen med størrelsen. Mindre virksomheter er jevnt over mye mer basert på frivillig innsats enn større.

Driftsformen virker inn på inntektsstrukturene. For virksomheter som helt eller primært er frivillighetsbasert, er andelen primære inntekter mye høyere og andelen offentlige inntekter lavere enn for virksomheter som i vesentlig grad er basert på ansatte.

På utgiftssiden er det også forskjeller mellom større og mindre virksomheter, og mellom hovedsaklig ansattebaserte og frivillighetsbaserte virksomheter. De mindre og i stor grad frivillig baserte virksomhetene har ikke uventet høyere andeler kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester enn de større og i stor grad ansattebaserte.

5.3 Merverdiavgiftsbelastning

Netto merverdiavgiftsbelastning i en frivillig virksomhet avhenger av tre forhold: (i) utgiftsstrukturene og hvor mye som er merverdiavgiftspliktige kjøp, (ii) om virksomheten har avgiftspliktige inntekter av et omfang som gjør den merverdiavgiftspliktig og dermed gir fradragsrett for deler av den inngående merverdiavgiften, og (iii) om den nyter godt av momsrefusjonsordninger.

5.3.1 I hovedsak større virksomheter nyter godt av momsrefusjoner

Noen frivillige virksomheter er merverdiavgiftspliktig for deler av sin aktivitet. Andelen virksomheter som er merverdiavgiftspliktig er imidlertid ikke så stor. Det handler særlig om de større organisasjonene med inntekter over to millioner kroner. Av disse organisasjonene hadde 42 prosent eget merverdiavgiftsregnskap. Videre fikk 36 prosent av de som besvarte undersøkelsen refundert tjenestemoms; dette er en ordning som gjelder for allmennyttige og veldedige virksomheter. Endelig fikk 12 prosent refundert moms via refusjonsordningen til kommuner og fylkeskommuner som også gjelder for lovpålagte velferdsoppgaver når de drives av ideelle virksomheter.

Av virksomhetene med omsetning under to millioner kroner var det bare 5 prosent som hadde eget merverdiavgiftsregnskap. Det var bare 6 prosent som melder om å ha fått

tjenestemomskompensasjon²², og det var under en prosent som fikk refusjon via den kommunalt rettede ordningen.

For virksomheter som har avgiftspliktig omsetning (opererer innenfor det ordinære momspliktige området) har vi beregnet at de gjennom den ordinære fradrag retten får trukket fra 36 prosent av betalt inngående moms. For virksomheter som mottar tjenestemomskompensasjon, er regnestykket at de får refundert 22 prosent av betalt moms. For virksomheter som får refusjoner via den kommunale ordning, har vi beregnet at 73 prosent av den inngående merverdiavgiften kompenseres. Det hefter imidlertid betydelig usikkerhet ved disse anslagene, og de kan derfor ikke tas som presise estimater. De gir likevel grunnlag for å hevde at de som kommer inn under slike ordninger, normalt kompenseres for vesentlige deler, men ikke alt, av den inngående merverdiavgiften.

5.3.2 Merverdiavgiftsbelastningen er størst for små og mellomstore virksomheter

Relativt sett, dvs. i prosent av totale utgifter, er merverdiavgiftsbelastningen størst for små og mellomstore virksomheter, det vil si virksomheter med omsetning opp til to millioner kroner. Det skyldes særlig to forhold. For det første at disse virksomhetene bruker en relativt større andel av sine budsjetter til merverdiavgiftspliktige kjøp. For det andre at disse virksomhetene i mye mindre grad enn de større er innlemmet i "merverdiavgiftssystemene", enten det gjelder vanlig momsplikt eller refusjonsordningene.

Virksomheter med inntekter inntil to millioner kroner vil i snitt kjøpe merverdiavgiftbelagte varer og tjenester for beløp som utgjør ca. 35-45 prosent av driftskostnadene. Andelen er størst for de aller minste virksomhetene. For virksomheter med omsetning over to millioner kroner utgjør de merverdiavgiftspliktige utgiftene om lag 30 prosent av driftsbudsjettene. Momsutgiftene blir følgelig høyere for små og mellomstore virksomheter enn for de større. Vi har synliggjort forskjellene i beregningene som fremgår av tabell 6.1.

Regnestykket baserer seg på at virksomhetene har gjort sine kjøp av merverdiavgiftspliktige varer og tjenester til en gjennomsnittlig avgiftssats på 20 prosent. Ved å bruke en lavere sats enn den generelle satsen på 25 prosent, tas det høyde for at noe av kjøpene dreier seg om matvarer og andre produkter med lavere avgiftssats. Virksomhetene forutsettes i utgangspunktet å ikke være avgiftspliktige, dvs. at inngående moms er inkludert i de avgiftspliktige kjøpene. Inngående moms beregnes da ved å dividere momspliktige kjøp med 1,2 (120 prosent) og multiplisere det tallet en da får med 0,2 (20 prosent).

22 Indirekte vurdert er rett nok denne andelen større for lag som har moderorganisasjoner som får tjenestemomsrefusjoner for underordnede enheter som ledd i en sjablonordning.

Tabell – 6.1 – Beregning av momsbelastning for virksomheter som i ulik grad kjøper momspliktige varer og tjenester

Sum driftskostnader (er tilnærmet lik inntektene)	50.000	200.000	1 mill.	4 mill.
Momspliktige kjøp – prosent	45 %	40 %	35 %	30 %
Momspliktige kjøp (inklusive moms)	22.500	80.000	350.000	1.200.000
Inngående moms for momspliktige kjøp ved 20 prosent momssats	3.750	13.300	58.300	200.000
Inngående merverdiavgift i prosent av driftskostnader, før refusjoner	7,5 %	6,7	5,8 %	5 %

Tabellen indikerer betydelige forskjellene mellom virksomheter av ulik størrelse og med tilhørende typiske budsjettandeler av momspliktige kjøp. De små og mellomstore virksomhetene som ifølge tabellen bruker hhv. 35, 40 og 45 prosent av sine midler til kjøp momspliktige varer og tjenester, bruker hhv. 5,8, 6,7 og 7,5 prosent av budsjettene til å betale inngående merverdiavgift. Den tilsvarende andelen moms for de større virksomhetene er på 5 prosent.

Forskjellene i avgiftsbelastning mellom de små og mellomstore virksomhetene på den ene side, og de store virksomhetene på den annen side, er i snitt enda større enn det tallene for inngående avgift viser. Det følger av at mange av de større virksomhetene får refundert deler av den inngående momsen. Det samme gjelder som nevnt foran, bare få av de små og mellomstore virksomhetene.

Inntektsforholdene forsterker inntrykket av at merverdiavgiftsbelastningen, relativt sett, er særlig sterk for det en gjerne betegner som den tradisjonelle frivillige sektor. Mange av de små og mellomstore virksomhetene er lokale, medlemsbaserte og basert på frivillig innsats. Deres klart viktigste inntektskilde er primære inntekter, mens en relativt liten andel av midlene er offentlige inntekter. Deres virksomhet - inklusive de momspliktige utgiftene, må i stor grad finansieres gjennom kjernevirksomheten.

5.4 Eventuelle justeringer av merverdiavgiftssystemet

Vil man bestrebe seg på å styrke rammebetingelsene for frivillig sektor generelt sett, stiller dette myndighetene overfor særskilte utfordringer. Et sentralt skille går mellom den nasjonale/regionale, storskala og i stor grad profesjonaliserte "frivilligheten" versus den lokale, småskala og fortsatt relativt frivillig forankra "frivilligheten".

For nasjonale/regionale organisasjoner og virksomheter finnes det i stor grad lovbaserte fradrags- eller refusjonsrettigheter for deler av deres momsutgifter. Denne type regelverk kan selvsagt videreutvikles etter behov. Det vil kunne hevdes at den profesjonaliserte og storskala frivilligheten som i stor grad har refusjonsmuligheter også i dag, og som dessuten har vesentlige deler av sine inntekter i form av tilskudd og inntekter for øvrig fra det offentlige, ikke har bruk for særskilte tiltak. Dette er etter vår vurdering et spørsmål som ikke kan besvares generelt, men som må vurderes konkret for aktuelle frivillighetsområder ut fra de rammevilkår virksomhetene her står overfor. Et eksempel på en slik spesifikk studie er Kulturmomsutvalgets utredning. Tilskudd og annen støtte fra det offentlige og de premisser dette hviler på, netto merverdiavgiftsbelastning (merverdiavgiftsbelastning minus refusjoner), og ikke minst virksomhetenes konkurransesituasjon og kostnadsnivå sett i forhold til kommersielle/private eller offentlige aktører, vil være viktige elementer i en slik vurdering. Slike mer inngående analyser av enkelte frivillighetsområder har ikke vært tema i denne studien.

Når det gjelder de små og mellomstore virksomhetene som har størst momsbelastning, er det praktisk-administrativt vanskelig å se for seg at all lokal og småskala frivillighet kan tilpasses det ordinære avgiftsregimet. Lettelser for disse virksomhetene må fortrinnsvis skje gjennom egne og forenklede ordninger. Det vil vi drøfte i det følgende.

5.4.1 Måletting av mva-ordninger - inntektssiden

Sett i forhold til regelverket finnes det en god del reguleringer av sektorrettet karakter når det gjelder inntektssiden og merverdiavgiftsplikten. Det gjelder for det første begrensninger i merverdiavgiftsplikten for velferdstjenesteområder. Det gjelder for det andre høyere beløpsgrenser for veldedig og allmennyttig virke. Det gjelder for det tredje en del unntak for momsplikt knyttet til bestemte inntektsarter, arrangementer og annen inntektsskaping, som er viktig for mye av den frivillige aktiviteten.

Gjennom tilpasninger av regelverket for merverdiavgiftsplikt er det mulig å ta særskilte hensyn til de mindre virksomhetene. Kulturmomsutvalgets (2008) forslag om å utvide avgiftsgrunnlaget til å inkludere kulturarrangementer mv., samtidig som man skjermer de mindre enhetene ved å heve grensen for avgiftspliktig omsetning til for eksempel 300.000 kroner, synes mulig å realisere gitt de mindre virksomhetenes inntektsstruktur. Et slik system ville være rimelig robust når det gjelder å skjerme de mindre virksomhetene med omsetning under en halv million kroner, og når det gjelder de primært frivillig baserte virksomhetene. Når det gjelder de mellomstore virksomhetene med omsetning mellom en halv og to millioner kroner, ville antagelig et betydelig større antall bli avgiftspliktige. De som i så fall kommer over grensen for momsplikt vil få den

fordel at de kunne få refundert deler av den inngående merverdiavgiften. Dette vil imidlertid også medføre ulemper i form av administrasjon og eventuelt høyere priser på billetter mv.

5.4.2 Målretting av kompensasjonsordninger - utgiftssiden

Hovedproblemet sett ut fra et ønske om bedre rammebetingelser for frivillig virksomhet, er å finne måter å kompensere merutgifter knyttet til moms ved innkjøp. Dersom en ønsker å kompensere ut fra belastning, slik det prinsipielt sett gjøres gjennom ordningen for tjenestemomsrefusjon, vil det ut fra et treffsikkerhetskriterium være relevant å knytte direkte an mot utgiftssiden. Det kan gjøres på tre måter: (i) momsfritak, (ii) refusjon av moms, og (iii) kompensasjon gjennom andre støtteformer.

Generelt momsfritak for frivillig virksomhet eller utvidet momsrefusjon for små og mellomstore virksomheter setter krav til administrative systemer og regelverk som går utenfor rammen av dette prosjektet å vurdere.

Dersom man ønsker å anvende andre støtteformer, ville et alternativ være å styrke andre deler av virksomhetenes økonomi. Subsidiert bruk av arbeidskraft, fritak for lønnsinnrapportering, skattlegging og arbeidsgiveravgift, synes ut fra denne studien ikke å være særlig hensiktsmessig. Ettersom personalkostnader og momspålagt vare og tjenestekjøp til dels er størrelser hvor andelene varierer i motsatt retning i små og mellomstore virksomheters utgiftsregnskaper, vil denne type tiltak være lite treffsikre.

Av større relevans enn arbeidskraft ville det være å se på tilskuddssiden. Mindre og i stor grad frivillig baserte og lokale virksomheter har forholdsvis mye vare- og tjenestekjøp og forholdsvis lite inntekter fra det offentlige. Friske penger i form av offentlige tilskudd ville slik sett korrelere positivt med den belastning som avgiftpliktige utgifter utgjør for disse virksomhetene.

5.5 Tilkobling eller frikobling fra merverdiavgiftssystemet?

Debatten om forholdet mellom frivillig sektor og merverdiavgiftssystemet har gått i to retninger. På den ene side foretar Kulturmomsutvalget (2008) vurderinger av en utvidelse av merverdiavgiftsgrunnlaget i idretts- og kultursektorene, men forslagsvis ved en skjerming av virksomheter innen frivillig sektor som er mindre, frivillig basert, osv. På den annen side argumenterer frivillighetssektoren, representert ved Frivillighet Norge (2006), for at frivillige virksomheter i større grad skal bli fritatt fra eller kompensert for momskostnaden ved kjøp av varer og tjenester. Kulturmomsutvalgets utredning handler til dels om en sterkere *kobling til* merverdiavgiftssystemet enn i dag. Frivillighet Norges innspill handler om en sterkere *frikobling fra* merverdiavgiftssystemet.

Sett på bakgrunn av funn i denne rapporten er begge argumenter interessante. Frivillig sektor er lite integrert i merverdiavgiftssystemet på inntektssiden, men i vesentlig grad på utgiftssiden. En tilkobling ville øke andelen merverdiavgiftspliktige inntekter. Frivillig sektor ville bli mer integrert i den ordinære markedsøkonomien. En frakobling ville redusere de faktiske avgiftsbelagte utgifter som frivillig sektor må betale. Frivillig sektor ville bli sterkere atskilt fra den ordinære markedsøkonomien. De dynamiske og langsiktige konsekvensene av ulike tiltak på aktivitetsnivået i frivillig sektor er imidlertid vanskeligere å vurdere.

En økt tilkobling til avgiftssystemet og markedsøkonomien ville, alt annet likt, kunne medføre negative etterspørseffekter knyttet til høyere priser (med moms) for de goder som tilbys av frivillig sektor. I positiv retning peker kostnadsbesparelser knyttet til økte fradragsmuligheter. Ikke minst vil det kunne veie tungt på investerings- og anleggssiden. Skjerming av de mindre og i hovedsak frivillig baserte enhetene, slik som Kulturmomsutvalget antyder, kan gi et konkurransefortrinn til disse enhetene ved at de profiterer på et billigere, men antagelig enklere, tilbud (uten moms) til deltakere og publikum.

En økt frikobling fra avgiftssystemet og markedsøkonomien ville, alt annet likt, gi billigere drift, økt etterspørsel og muligheter for mer aktivitet i frivillig sektors virksomheter. En slik frikobling ville måtte innebære klare lovmessige grensedragninger mellom hva som er frivillig og hva som er næringsbasert inntektsskaping. Problemet kan oppstå dersom forventninger til profesjonalisering av og vekst i virksomheten likevel skulle innebære behov for økt satsning på inntektsskaping. Slike satsninger vil kunne begrenses av en høy kostnadsbarriere ved overgang fra frivillig og momsfri aktivitet til profesjonalisert og momspliktig virksomhet.

Nesten uansett hvilke endringer som gjøres, kan det være at større endringer i avgiftsregimet vil bidra til at det blir større og mer markerte forskjeller mellom de profesjonaliserte virksomhetene på den ene side, og tradisjonelle virksomheter som baserer seg på mye frivillig innsats på den annen side. Begge typer aktører vil antagelig rendyrke sin rolle og tilpasse seg regelverket ut fra sine ambisjoner. Effekter av dette igjen, på aktivitetsnivå og virksomhetsstrukturer i frivillighetssektorene, måtte vurderes ut fra aktørenes mulige strategier i møte med en revidert merverdiavgiftslovgivning.

Litteratur

- Gjems-Omstad, O. (2006): "*Merverdiavgift – en innføring*", Gyldendal Akademisk
- Frivillighet Norge (2006): "*Forslag til en varig merverdiavgiftsordning for frivillig virksomhet*".
- Kulturomsuttvalget (2008): "*Utvidelse av merverdiavgiftsgrunnlaget på kultur- og idrettsområdet*", NOU, 2008:7
- Merverdiavgiftsloven, Lov 1969-06-19 nr. 66: "*Lov om merverdiavgift*"
- Opdal, S, Nødland, S.I. og Bjelland, A. (2006): "*Konsolidert tilskuddsordning, Oppfølgende evaluering av Kultur- og kirkedepartementets tilskuddsordning til lokale idrettslag*", rapport IRIS – 2007/081
- Rabben, J.I., Christiansen, K.E. (2006): "*Merverdiavgift i kultur og idrett*", Avgiftsserien, DNR-forlaget
- Salamon, L. M, Wojciech Sokolowski, S. and Associates (2004): "*Global Civil society. Volume Two, Dimensions of the Nonprofit Sector*", Kumarian Press
- Sivesind, K.H., H. Lorentzen, P. Selle, D. Wollebæk (2002): "*The Voluntary Sector in Norway. Composition, Changes, Causes*", ISF, rapport 2002:2.
- Sivesind, K.H. (2007): "*Frivillig sektor i Norge 1997-2004. Frivillig, arbeid, sysselsetting og økonomi*", ISF, rapport 2007:10
- Skattedirektoratet (2008): "*Merverdiavgift – for veldedige og allmennyttige organisasjoner og institusjoner*", www.skattedirektoratet.no
- St.meld. nr. 39 (2006-2007): "*Frivillighet for alle*".
- Wollebæk, D. og Selle, P. (2002): "*Det nye organisasjonssamfunnet*", Fagbokforlaget

Vedlegg 1: Frivillig sektor i Norge

Den foreløpig eneste kartleggingen av den frivillige sektoren i Norge ble gjort av Institutt for Samfunnsforskning (ISF) som en del av det internasjonale Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Det ble brukt tall materiale fra 1997 og resultatene ble publisert i Sivesind et al (2002). Kartleggingen bestod av innhenting av data fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Brønnøysundregisteret. Når det gjelder mindre virksomheter som en ikke kunne tenkes å finne registrert, benyttet man en undersøkelse for Hordaland som en "mal" for antall og fordeling av mindre virksomheter i alle landets fylker (Sivesind et al (2002). Sivesind (2007) presenterer det samme materialet med unntak av kategorien Velforeninger og borettslag hvor det er brukt 2004-tall. Virksomhetene er klassifisert i henhold til ICNPO (International Classification of NonProfit Organizations²³).

Tabell 2.1 - Antall frivillige virksomheter fordelt på ICNPO-kategorier:

ICNPO	Antall	Andel
01 Kultur og fritid	49 000	43 %
01,1 Kunst og kultur	17 000	15 %
01,2 Idrett	14 000	12 %
01,3 Hobby og fritid	18 000	16 %
02 Utdanning og forskning	44	1 %
03 Helse, pleie og redningsarbeid	2 000	2 %
04 Sosiale tjenester	4 000	3 %
05 Miljøvern	400	1 %
06 Velforeninger og borettslag	15 000	13 %
07 Politiske- og interesseorganisasjoner	8 000	7 %
08 Stiftelser og friv.sentraler	3 000	3 %
09 Internasjonale	700	1 %
10 Religion og livssyn	19 000	17 %
11 Arbeidslivsforeninger	14 000	12 %
12 Andre	400	1 %
Total	115 000	100 %

Kilde: Sivesind (2007)

Denne undersøkelsen er det nærmeste vi kan komme et anslag på den totale populasjonen av virksomheter i det frivillige Norge.

23 ICNPO blir ofte omtalt som "Johns Hopkins kategori".

Vedlegg 2: Beskrivelse av undersøkelsesmetodikken

1. Trekk av utvalg til undersøkelse

For å trekke et utvalg til vår undersøkelse, valgte vi å benytte oss av én hovedkilde som har blitt supplert og korrigert med opplysninger fra to andre mindre kilder:

1. Brønnøysundregistrene: Via søkemotoren Ravninfo.no foretok vi 05.06.2008 et uttrekk av alle virksomheter registrert i **Brønnøysundregistrene** med følgende selskapsformer (antall treff i parentes): A) Stiftelse (8 631); B) Forening/lag/innretning (36 713); C) Borettslag (8 158) og D) Boligbyggelag (109). Totalt: 53 610 virksomheter

Da både stiftelser, borettslag og boligbyggelag har regnskapsplikt, vil antall treff i Brønnøysundregistrene være identisk med faktisk univers av de tre kategoriene. For borettslag og boligbyggelag vil alle være å betrakte som "frivillige" virksomheter da borettslag og boligbyggelag er definert som i ICNPO-kategoriene (Johns Hopkins kategoriene). Når det gjelder stiftelser, skiller Stiftelsesloven mellom allmenne- og næringsstiftelser. En næringsstiftelse driver eller har som formål å drive næringsvirksomhet eller har bestemmende innflytelse over næringsvirksomhet (Stiftelsesloven § 4)²⁴. En allmenn stiftelse kan imidlertid ha som formål å tilgodese en svært snever krets av personer, for eksempel direkte etterkommere av stifter. Lotteri- og stiftelsestilsynet bruker derfor undergruppen *allmennyttige stiftelser* definert som allmenne stiftelser hvor målgruppen ikke er "for snever"²⁵. Kategoriseringen i Brønnøysundregistrene tillater dessverre ikke å skille ut allmennyttige stiftelser så her vil antall treff være større enn den totale populasjonen av allmennyttige stiftelser. Forening/lag/innretning er en selskapsform som i all hovedsak brukes av "typiske" lag og foreninger. Kategorien brukes imidlertid også av mer typiske "næringsinteresser", blant annet er flere bedrifters pensjonskasser registrert slik. Vi kan altså ikke anta at alle treffene representerer "frivillige" virksomheter. For denne kategorien er det kun regnskapsplikt dersom salgssinntekt, eiendeler og antall årsverk er over en viss størrelse (jf. Regnskapsloven §1-2.) Dette innebærer at det kun vil være obligatorisk registrering i Brønnøysund for de aller største. Det har imidlertid de siste årene skjedd en innstramming i bankvesenet mot at det kreves registrering i Brønnøysund for å få opprette bankkonto for foreninger og lag. Dette oppgis som en vanlig årsak til en vekst i registrering av mindre lag. Av 36.713 foreninger/lag/innretninger er det kun 864 som har registrert regnskap.

2. Lotteri- og stiftelsestilsynet. Fra **Lotteri- og stiftelsestilsynet** fikk vi oversikt over alle virksomheter som har fått kompensert tjenestemoms. Av totalt 448 virksomheter

24 En stiftelse som ikke er næringsstiftelse er per definisjon en allmenn stiftelse.

25 Retningslinjer for kompensasjon for merutgifter som følge av merverdiavgiftsreformen: <http://www.lottstift.no/dav/d21fc0e0ee.pdf>. (per 30.09.08). Den nærmere begrunnelsen om hva som ligger i allmennyttig fikk vi oppgitt muntlig av Lotteri- og stiftelsestilsynet.

som i 2006 fikk kompensert tjenestemoms, var det 24 som ikke var med i vårt uttrekk fra Brønnøysundregistrene. Med ett unntak var dette virksomheter som hadde annen selskapsform enn de fire vi hadde søkt på i Brønnøysund: 12 selskap med begrenset ansvar (BA), 8 hadde ikke oppgitt selskapsform, 2 aksjeselskap (AS) og 1 norsk avdeling av utenlandsk foretak (NUF). Alle 24 ble lagt til vår liste av virksomheter.

For alle 448 virksomhetene hadde vi komplette opplysninger om e-mail adresse og regnskapstall. Vi valgte å betrakte Lotteri- og Stiftelsestilsynets e-mail adresser som mer oppdaterte enn opplysningene i Brønnøysund og gjennomførte endringer for i alt 368 virksomheter. I noen tilfeller dreide dette seg om virksomheter hvor vi ikke allerede hadde registrert e-mail adresse, mens det i andre tilfeller dreide seg om utbytting av adresser. For regnskapstall var det totalt 259 virksomheter som var registrert med regnskapstall hos Lotteri- og Stiftelsestilsynet, men ikke i Brønnøysund. Vi la da disse tallene inn i vår hovedoversikt.

3. IRIS undersøkelse av landsomfattende organisasjoner fra 2005. Vår tredje kilde var en undersøkelse IRIS gjorde i 2005 av landsomfattende organisasjoner. Av 458 organisasjoner som IRIS fikk svar fra i denne undersøkelsen, var 163 av dem unike. I tillegg registrerte vi 169 organisasjoner som hadde ulik e-mail adresse fra den de var registrert med i Brønnøysund. Da dette er en eldre undersøkelse, foretok vi ikke en utskifting, men registrerte disse adressene som alternativ adresse.

Den totale liste av virksomheter var på 53.797 enheter. Som redegjort for over er det grunn til å tro at vi har med et betydelig antall stiftelser som ikke er allmenntilgjengelige og derfor ikke hører i "frivillig" sektor. Dersom vi tar denne overrepresentasjonen i betraktning og sammenligner med ISFs anslag på 115.000 virksomheter totalt sett, kan vi si at vår liste representerer under halvparten av det totale universet. Det er grunn til å tro at dette skyldes manglende innrapportering av mindre lag og foreninger i Brønnøysund-registrene. Av de 53.797 virksomhetene er det imidlertid kun noe over 20.000 som har e-mail adresse og som således utgjør vår universliste.

2. Fordeling av utvalg på ICNPO-kategorier ("Johns Hopkins kategorier")

I Norge klassifiseres næringer iht. såkalt NACE-klassifisering i henhold til virksomhetenes hovedformål. Selv om denne registreringen primært er rettet inn mot næringslivets behov, så sier klassifiseringene også mye om hva virksomhetene driver med. Vi har for eksempel 5.796 virksomheter som er klassifisert med næringskoder som tyder på at de driver med idrett (92610 Drift av idrettsanlegg, 92621 Idrettslag og – klubber, 92629 Sport og idrett ellers). Innen 91310 Religiøse organisasjoner finner vi 3.645 virksomheter. Merk imidlertid at registreringen gjøres av virksomhetene selv og at feil derfor kan forekomme. Av de 53.610 virksomhetene vi fant i Brønnøysundregistrene, er det oppgitt næringskode for nesten alle (det er kun 212 som mangler slik kode). For de 24 unike fra Lotteri- og Stiftelsestilsynet mangler vi næringskode på 10 mens vi mangler næringskode på alle 163 unike fra IRIS' undersøkelse fra 2005.

For å fordele vårt utvalg iht. ICNPO (Johns Hopkins kategoriene), gikk vi fram med tre steg. Vi startet med å lage en generell nøkkel som fordelte alle næringskodene på én gitt ICNPO kategori. For å ta høyde for feilregistreringer, lagde vi en "makro" som omfordelte iht. virksomhetens navn. Til slutt foretok vi en del manuelle justeringer der vi oppdaget åpenbare feil.

I NOU 2006: 15 finnes det en detaljert kategoriseringsmal for de ulike ICNPO kategoriene samt mal for "konvertering" fra næringskoder til ICNPO-kategorier²⁶. Malen er basert på ISIC-klassifisering som avviker noe fra norsk NACE-klassifisering, men avvikene mellom de to klassifiseringssystemene er så små at de ikke utgjør noen problemer i praksis. Vi har her prøvd å fange opp eksplisitt virksomheter som vi mener ikke hører hjemme i "frivillig" sektor som pensjonskasser/fond, kreditorforeninger og lignende. Merk for øvrig at kategorien "Andre" brukes både om virksomheter som tildels driver med næringsvirksomhet samt virksomheter som vi ikke klarer å klassifisere.

Etter automatisk fordeling iht. næringskode, fikk vi laget en "makro" som omfordeler virksomheter fra én ICNPO kategori til en annen dersom den finner gitte søkeord. Dersom for eksempel "Fredrikstad frikirke" opprinnelig var klassifisert som "91330 Interesseorganisasjoner" ville den blitt plassert under ICNPO 7 Politiske- og interesseorganisasjoner. Makroen vil imidlertid "reagere" på ordet "kirke" og vil automatisk omfordele virksomheten til 91310 Religiøse organisasjoner og således ICNPO 10 Religion og livssyn.

Bruk av makro har klare svakheter. For det første kan ikke makroen ta stilling til fordeling dersom den skulle finne to eller flere søkeord i samme virksomhetsnavn. For Kirkens Nødhjelp vil "kirke" antyde plassering under 10 Religion og livssyn mens "nødhjelp" antyder plassering under 9 Internasjonale. Hvor en virksomhet endelig plasseres, avhenger av hvilket søkeord som kommer først i makrolisten. For det andre kan det oppstå logiske brister. Dersom søkeordet "miljø" fører til plassering under 5 Miljøvern, så vil ev. virksomheter som jobber med "arbeidsmiljø" bli feilplassert. Delvis for å rette opp slike feil, har vi også foretatt manuelle justeringer.

3. Klassifisering av vårt utvalg med og uten e-mail adresser

Vi kan nå fordele vår liste av virksomheter på ICNPO kategorier. Vi gjør dette både for totalen og for virksomhetene som har registrert e-mail adresse. I tabellen bruker vi kategorien "Ikke relevante" for virksomheter som åpenbart ikke hører hjemme i frivillig sektor. Dette er i all hovedsak pensjonskasser/fond og kreditorforeninger.

26 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/NOUer/2006/NOU-2006-15/9.html?id=392138>

Tabell 1: Virksomheter i utvalget fordelt på ICNPO kategori, hele utvalget og virksomheter med e-mail adresse

ICNPO J Hopkins	Hele utvalget		Med epost	
	Antall	Andel	Antall	Andel
01,1 Kunst og kultur	6 303	12 %	2 126	10 %
01,2 Idrett	5 843	11 %	2 469	12 %
01,3 Hobby og fritid	12 938	24 %	5 681	28 %
02 Utdanning og forskning	980	2 %	548	3 %
03 Helse, pleie og redningsarbeid	355	1 %	133	1 %
04 Sosiale tjenester	3 183	6 %	1 066	5 %
05 Miljøvern	167	0 %	97	0 %
06 Velforeninger og borettslag	10 638	20 %	3 595	18 %
07 Politiske- og interesseorganisasjoner	731	1 %	420	2 %
08 Stiftelser og friv.sentraler	4 662	9 %	1 182	6 %
09 Internasjonale	374	1 %	219	1 %
10 Religion og livssyn	2 384	4 %	911	4 %
11 Arbeidslivsforeninger	3 827	7 %	1 553	8 %
12 Andre	954	2 %	286	1 %
Total	53 339	100 %	20 286	100 %
Ikke relevante	458		107	

Det er vel verdt å merke seg at virksomhetene med e-mail adresser ser ut til å fordele seg likt som for utvalget totalt sett.

Vi skal så sammenligne vårt utvalg av virksomheter med e-mail med den prosentvise fordelingen per ICNPO til ISF fra 1997/2004. Kolonnen til høyre viser prosentpoeng differanser.

Tabell 2: Prosentvis fordeling per ICNPO kategori ISF 1997 og vårt utvalg

J Hopkins	Antall IRIS 2008 totalt	Antall ISF 1997	Utvalg IRIS 2008 med epost	ISFs anslag 1997	Differanse prosentpoeng
01,1 Kunst og kultur	6 303	17 000	10 %	15 %	-5
01,2 Idrett	5 843	14 000	12 %	12 %	0
01,3 Hobby og fritid	12 938	18 000	28 %	16 %	+12
02 Utdanning og forskning	980	400	3 %	1 %	+2
03 Helse, pleie og redningsarbeid	355	2 000	1 %	2 %	-1
04 Sosiale tjenester	3 183	4 000	5 %	3 %	+2
05 Miljøvern	167	400	0 %	1 %	-1
06 Velforeninger og borettslag	10 638	15 000	18 %	13 %	+5
07 Politiske- og interesseorganisasjoner	731	8 000	2 %	7 %	-5
08 Stiftelser og friv.sentraler	4 662	3 000	6 %	3 %	+3
09 Internasjonale	374	700	1 %	1 %	0
10 Religion og livssyn	2 384	19 000	4 %	17 %	-13
11 Arbeidslivsforeninger	3 827	14 000	8 %	12 %	-4
12 Andre	954	400	1 %	1 %	0
Totalt	115 000	53 339			

Vår liste av virksomheter utgjør totalt sett snaut halvparten av ISFs antall i det beregnede totalunivers. Med unntak av 8 Stiftelser og frivillighetssentraler er virksomhetene på IRIS' liste lavere enn ISFs anslag. Dette innebærer, som tidligere diskutert, at vi i vår liste tar med et betydelig antall stiftelser som ikke er allmenntilgjengelige.

Når det gjelder prosentvis fordeling er det til dels betydelige variasjoner for en del av kategoriene. Den største differansen finner vi 10 Religion og livssyn som i følge ISF er 4 ganger så stor som det vårt utvalg antyder. Innen 7 Politiske- og interesseorganisasjoner opererer ISF med en kategori som er 3,5 gang så stor som det vi finner. Det er også et betydelig avvik innen 1.3 Hobby og fritid hvor vi finner at kategorien er nesten dobbelt så stor som det ISF finner. For andre kategorier er det ingen eller helt ubetydelige avvik. Dette gjelder 1.2 Idrett (0 avvik), 9 Internasjonale (0 avvik) og 3 Helse, pleie og redningsarbeid (avvik på 1).

Da IRIS og ISF begge har brukt Brønnøysundregistrene sine utvalg, er det sannsynlig å tro at en betydelig del av variasjonen skyldes kategorier der ISF har foretatt antagelser om antall mindre ikke-registrerte lag og foreninger.

Dette trenger imidlertid ikke bety at det er våre tall som er feil. ISFs anslag er i hovedsak basert på 1997-tall. Noen av de forskjeller vi kan registrere er i tråd med hovedtrekk i analyser av endringer i organisasjonssamfunnet ved at de såkalte serviceorganisasjonene (de medlemsrettede og konsensusorienterte) vokser, mens de samfunnsorienterte til dels er i tilbakegang (Wollebæk og Selle, 2002.). I tabellen indikert ved at hobby og fritid øker i størrelse, mens religion og livssyn og interesseorganisasjoner er i tilbakegang. På den annen side har ISFs analyser benyttet survey-data fra Hordaland/Bergen som representativ enhet for lokale foreninger på landsbasis, noe som på sin side også kan ha bidratt til skjevheter (Sivesind m.fl. , 2002).

4. Trekking av utvalg

For vår undersøkelse ønsket vi å gjennomføre et skille mellom større landsdekkende virksomheter og virksomheter med et lokalt virkeområde. Den første gruppen kalte vi "Organisasjoner" og den andre "Lag". Organisasjonskartleggingen omhandlet litt mer detaljerte spørsmål om økonomi enn lagskartleggingen.

Til Organisasjonskartleggingen ble kravet om å være landsdekkende oppfylt ved at vi ikke tok med virksomheter klassifisert som 6 Velforeninger og borettslag, barnehage eller filantropisk stiftelse. Kravet om størrelse ble oppfylt ved å kun ta med virksomheter med driftskostnader på over 2 mill. Vi fikk da et utvalg på 1 009.

Alle virksomheter som ikke ble klassifisert som organisasjon ble så klassifisert som lag uansett størrelse på driftskostnader. En viktig forutsetning i undersøkelsen var at man helst burde få mange nok svar fra hver kategori slik at man kan si noe meningsfylt om dem enkeltvis. For å sikre oss det går vi inn for å trekke stratifiserte utvalg, dvs. et definert antall enheter fra hver Johns Hopkins kategori. Vi beregnet videre en nøkkel for hver kategoris ideelle størrelse baseres på en andel mellom vårt og ISFs anslag.

Ideelt sett skulle det være slik at antallet var proporsjonalt med kategoriens andel av totalen. Ettersom det i noen kategorier som blant annet miljøorganisasjoner er relativt få, vil vi heller ta relativt flere av disse og heller noen færre fra de andre kategoriene. For kategorier som består av svært ulike typer virksomheter, for eksempel 6 Velforeninger og borettslag og 3 Sosiale tjenester, har vi foretatt særskilte trekk for å sikre oss at hele spekteret er med i utvalget. For kategori 6 har vi derfor beregnet antall for borettslag/boligbyggelag separat og velforeninger separat. For kategori 3 har vi sørget for at det både er med barnehager og annet.

I utgangspunktet var det meningen å ha et utvalg på 2.100 til Lagskartleggingen, men etter utvalget var trukket ble det gjort noen mindre korreksjoner slik at vi endte opp på 2.056. Et stykke ut i undersøkelsen ble det klart at innkomne svar ble litt færre en forventet. For å øke antallet svar foretok vi en ekstra utsendelsesrunde bestående av et utvalg på 1 000 til.

Tabell 3: Beregning av utvalg til lagsundersøkelse

	Ford. utvalg IRIS 2008	Ford. ISF 1997	Snitt	Repr. utv.	Juster	Endelig utvalg runde 1	Endelig utvalg runde 2	Totalt utvalg
01,1 Kunst og kultur	10 %	15 %	13 %	265	-68	197	103	300
01,2 Idrett	12 %	12 %	11 %	230	-59	172	90	262
01,3 Hobby og fritid	28 %	16 %	20 %	398	-101	296	155	451
02 Utdanning og forskning	3 %	0 %	1 %	22	78	100	52	152
03 Helse, pleie og redningsarbeid	1 %	2 %	1 %	24	54	78		78
04 Sosiale tjenester	5 %	3 %	5 %	94	6	100	52	152
hvorav Barnehager					100	100	52	152
05 Miljøvern	0 %	0 %	0 %	7	61	68		68
06 Velforeninger og borettslag	18 %	13 %	16 %	329	-184	145	64	209
hvorav velforeninger					100	100	64	164
07 Politiske- og interesseorganisasjoner	2 %	7 %	4 %	83	17	100	100	200
08 Stiftelser og friv.sentraler	6 %	3 %	6 %	113	-11	102	53	155
09 Internasjonale	1 %	1 %	1 %	13	87	100	52	152
10 Religion og livssyn	4 %	16 %	12 %	209	-53	155	81	236
11 Arbeidslivsforeninger	8 %	12 %	10 %	193	-49	143	75	218
12 Andre	1 %	0 %	1 %	21	79	100	52	152
	100 %	100 %	100 %	2 000	100	2 056	1000	3 104

Innenfor hver underkategori ble hver virksomhet tildelt et tilfeldig nummer. Virksomhetene ble så sortert iht. tilfeldig nummer og vi ”trakk” så for hver kategori et utvalg iht. antallet i tabellen over. Da alle virksomhetene er sortert etter nummer, ville vi ved en ev. neste runde starte med neste virksomhet. Merk imidlertid at virksomhetene innen 7 Politiske- og interesseorganisasjoner ved en feil ble sortert alfabetisk og ikke tilfeldig slik at vi fikk en overrepresentasjon av lokallag til Fremskrittspartiet og relativt færre lokallag til Venstre. Dette ble delvis rettet opp ved at vi ved andre runde trakk et relativt større utvalg her.

Gitt at det likevel skulle komme med noen organisasjoner blant de som er trukket inn som lokallag vil vi kunne lede disse over i organisasjonsundersøkelsen ved et innledende spørsmål om hvorvidt de selv definerer seg som organisasjon eller lag.

4. Svarfordelinger og svarprosent

Totalt ble spørreundersøkelsen (MVA-undersøkelsen) sendt ut til 4109 e-postadresser. I første utsendelse sendte vi ut til 3061 e-postadresser. Av disse har vi fått rundt 435 (ca 14 prosent) i retur fordi e-postadressen ikke lenger er i bruk. I andre utsendelse sendte vi ut til 1048 nye e-postadresser. 218 e-poster (21 prosent) kom i retur med beskjed om at adressen ikke lenger eksisterte.

Tabell 4 – Utsendte e-poster og antall i retur

	Antall utsendte e-post	Antall e-post i retur	Andel som ikke mottok undersøkelsen
1. utsendelse	3061	435	14,2 %
2. utsendelse	1048	218	20,8 %
Totalt	4109	653	15,9 %

Grunnen til at vi fikk flere e-poster i retur ved andre utsendelse er mest sannsynlig at vi her utelukkende benyttet oss av e-postadresser fra Brønnøysundregisteret. I første utsendelse inkluderte vi også e-postadresser som er samlet inn ved en tidligere anledning. Denne listen inneholder færre ugyldige e-postadresser enn listen fra Brønnøysundregisteret. Et problem som har oppstått er at vi ikke vet hvem som ikke har besvart fordi e-postadressen var ugyldig, og hvem som har mottatt undersøkelsen, men ikke ønsket å delta. I frafallsanalysen vil vi undersøke om det er noen kategorier som er underrepresentert på grunn av relativt høy andel inaktive e-postadresser. I tabellen under er denne fordelingen vist.

Tabell 5 – Utsendte e-poster fordelt på forhåndskategorisering og andel svar

Kategori	Ikke besvart			Besvart			Total	
	N	Column N %	Row N %	N	Column N %	Row N %	N	Column N %
Store organisasjoner	738	22,4%	73,1%	271	33,3%	26,9%	1009	24,6%
Kunst og kultur	249	7,6%	81,1%	58	7,1%	18,9%	307	7,5%
Idrett	215	6,5%	80,5%	52	6,4%	19,5%	267	6,5%
Hobby og fritid	391	11,9%	92,9%	30	3,7%	7,1%	421	10,2%
Utdanning og forskning	127	3,9%	83,0%	26	3,2%	17,0%	153	3,7%
Helse, pleie og redningsarbeid	62	1,9%	77,5%	18	2,2%	22,5%	80	1,9%
Sosiale tjenester	251	7,6%	82,8%	52	6,4%	17,2%	303	7,4%
Miljøvern	49	1,5%	89,1%	6	,7%	10,9%	55	1,3%
Velforeninger og borettslag	318	9,6%	83,2%	64	7,9%	16,8%	382	9,3%
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	155	4,7%	69,2%	69	8,5%	30,8%	224	5,5%
Filantropiske stiftelser og frivillighetsentraler	103	3,1%	64,8%	56	6,9%	35,2%	159	3,9%
Internasjonal virksomhet	129	3,9%	89,0%	16	2,0%	11,0%	145	3,5%
Religion og livssyn	195	5,9%	84,4%	36	4,4%	15,6%	231	5,6%
Arbeidslivsforeninger	179	5,4%	77,5%	52	6,4%	22,5%	231	5,6%
Andre	135	4,1%	95,1%	7	,9%	4,9%	142	3,5%
Total	3296	100,0%	80,2%	813	100,0%	19,8%	4109	100,0%

Tabell 5 viser to forhold. Kolonneprosentandelen viser hvordan de ulike virksomhetene fordeler seg på de ulike kategoriene, for ikke besvart, besvart og totalt. Av disse tallene går det fram at de store organisasjonene er overrepresentert i undersøkelsen. Totalt skulle rundt 25 prosent av utvalget bestått av store organisasjoner, mens i MVA-undersøkelsen består hele 33 prosent av utvalget av store organisasjoner. Kategorien Hobby/fritid ser ut til å være kraftig underrepresentert i undersøkelsen. Rundt 10 prosent av utvalget undersøkelsen ble sendt ut til var virksomheter innenfor denne kategorien, mens den utgjør kun 3,7 prosent av de som har besvart. Ellers ser utvalget noenlunde representativt ut, bortsett fra at Politiske/interesseorganisasjoner er litt overrepresentert.

Radprosentandelen viser forholdet mellom besvart og ikke besvart innenfor hver Johns Hopkins-kategori. I alt har vi fått svar fra rundt 20 prosent av de undersøkelsen ble sendt ut til. Svarprosenten er med noen unntak noenlunde jevnt fordelt over de ulike kategoriene, og ligger pluss/minus 5 prosent fra gjennomsnittet. Kategoriene Hobby/fritid, Miljøvern, Internasjonal virksomhet og Andre har alle en svarprosent på under 11 prosent. En mulig årsak til at svarprosenten er lav, særlig i kategorien Miljøvern, var at syntaksen plasserte virksomheter i denne kategorien, som ikke hørte hjemme der.

Trekker vi fra de som aldri mottok undersøkelsen på grunn av feil e-postadresse, stiger svarprosenten til 24 prosent. Med tanke på at deltakerne ikke ble kontaktet på forhånd, er ikke dette overraskende, men ideelt sett burde vi hatt en høyere svarprosent. Ved lav svarprosent kan en risikere at gruppen som ikke har besvart er signifikant forskjellig fra gruppen som har besvart. For å undersøke om det er slike forskjeller, ble det gjennomført en frafallsundersøkelse, som vil bli presentert seinere i dette kapittelet.

5. Treffsikkerhet forhåndskategorisering

For å få et representativt antall besvarelser i hver Johns Hopkins-kategori, det vil si at andelen frivillig og ikke fortjenestebaserte virksomheter i hver sektor gjenspeiler virkeligheten, forsøkte vi å forfordele utvalget på de ulike kategoriene ved hjelp av en syntaks i Excel. På den måten sikret vi at virksomheter innenfor alle Johns Hopkins-kategoriene ble representert i utvalget med lik andel som i virkeligheten.

Siden respondentene selv fikk mulighet til å plassere seg i korrekt kategori, kan det nå være interessant å undersøke hvor godt vi klarte å forfordele virksomhetene. Listen med de største organisasjonene ble ikke kategorisert i forkant, og er derfor utelatt fra denne sammenligningen. Merk at i noen tilfeller har respondenten plassert seg i en annen kategori enn hva vi mente var naturlig for virksomheten. Disse har i ettertid blitt plassert i en mer dekkende kategori.

Tabell 6 – Endelig kategorisering jevnført med forhåndskategorisering

	Sammenligning				
	Feil plassert		Riktig plassert		Total
	Count	Row N %	Count	Row N %	Count
Ikke besvart	2558	100,0%	0	,0%	2558
Besvart	187	34,5%	355	65,5%	542
Total	2745	88,5%	355	11,5%	3100

Rundt 66 prosent av respondentene plasserte seg selv i samme kategori som de var plassert i på forhånd. Tabellen under viser i hvilke kategorier vi traff best.

Tabell 7 - Tabell 6 – Endelig kategorisering jevnført med forhåndskategorisering, fordelt på ICNPO-kategorier

Kategori	Sammenligning				
	Feil plassert		Riktig plassert		Total
	Count	Row N %	Count	Row N %	Count
Kunst og kultur	18	31,0%	40	69,0%	58
Idrett	11	21,2%	41	78,8%	52
Hobby og fritid	18	60,0%	12	40,0%	30
Utdanning og forskning	6	23,1%	20	76,9%	26
Helse, pleie og redningsarbeid	11	61,1%	7	38,9%	18
Sosiale tjenester	20	38,5%	32	61,5%	52
Miljøvern	3	50,0%	3	50,0%	6
Velforeninger og borettslag	16	25,0%	48	75,0%	64
Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner	36	52,2%	33	47,8%	69
Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler	10	17,9%	46	82,1%	56
Internasjonal virksomhet	5	31,3%	11	68,8%	16
Religion og livssyn	6	16,7%	30	83,3%	36
Arbeidslivsforeninger	21	40,4%	31	59,6%	52
Andre	6	85,7%	1	14,3%	7
Total	187	34,5%	355	65,5%	542

Idrett, Velforeninger og borettslag, Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler og Religion og livssyn er kategoriene det var enklest å forfordele virksomhetene på rett kategori. Her var treffprosenten rundt 80 prosent. Størst var feilplasseringen innen kategorien Helse, pleie og omsorg og Hobby og fritid, med en treffprosent på rundt 40 prosent.

7. Frafallsundersøkelse

For å få et bilde av virksomhetene som av ulike grunner ikke deltok i undersøkelsen, sendte vi ut en e-post til et tilfeldig utvalg av disse, med tre enkle spørsmål:

1. Driver virksomheten fortsatt aktivitet?
2. Hvordan vil dere kategorisere virksomheten?
3. Anslå ca. hvor store inntekter dere hadde i fjor

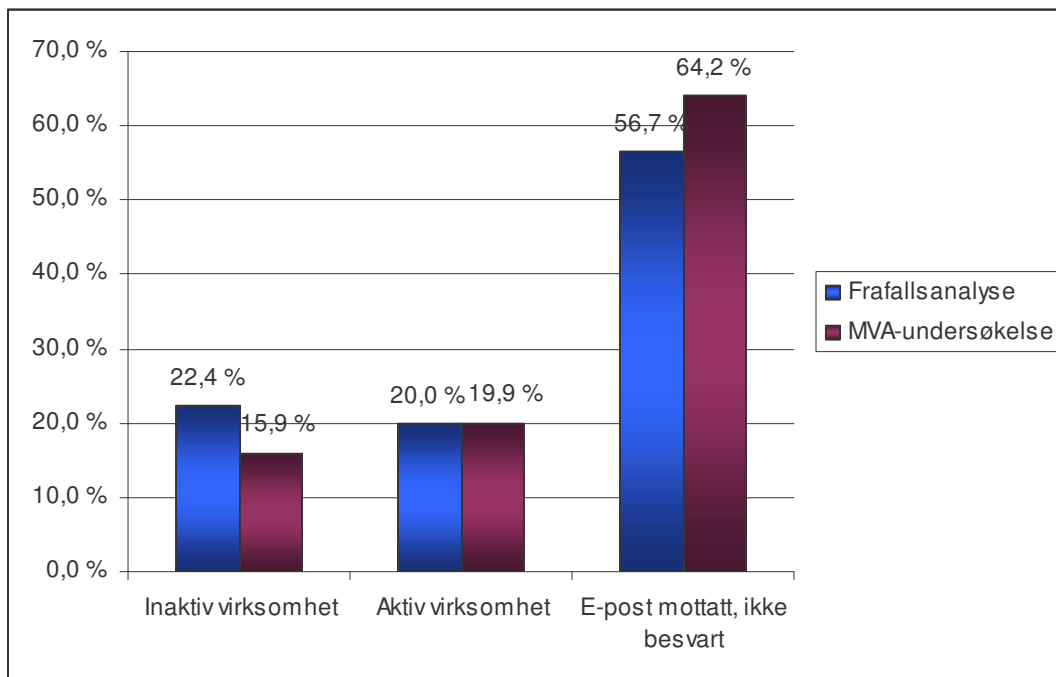
Utvalget vi sendte denne e-posten til ble trukket på følgende måte:

- Først trakk vi ved hjelp av dataprogrammet SPSS, tilfeldig ut 10 prosent av hele utvalget (alle vi har sendt ut e-post til). Dette utgjør en delutvalg på 411 virksomheter (N=411).
- Av disse hadde 20 prosent allerede besvart vår undersøkelse (MVA-undersøkelsen) (81). Dette er en indikasjon på at utvalget som er trekt ut gjenspeiler hele utvalget i undersøkelsen. I tråd med statistisk teori er andelen som har besvart undersøkelsen lik svarprosenten til hele utvalget. Det forventede utvalget som er trekt ut til frafallsanalysen vil da bestå av 16 prosent med inaktive e-postadresser, 20 prosent som har besvart og 64 prosent som ikke har besvart.
- Gruppen som allerede hadde besvart skal ikke inngå i frafallsundersøkelsen og ble fjernet fra utsendelseslisten i frafallsanalysen, som dermed består av 330 virksomheter. Forventet utvalg vil da bestå av rundt 20 prosent inaktive e-postadresser og 80 prosent aktive e-postadresser, dvs. de som mottok, men ikke besvarte undersøkelsen.

Svarene vi mottok ble behandlet på følgende måte:

- Det ble opprettet en SPSS-fil med oversikt over alle virksomhetene frafallsanalysen ble sendt ut til. Opprinnelig inneholdt denne filen informasjon om ID-nummer, Johns Hopkinskategorien de på forhånd var blitt plassert i, navn på virksomheten med tilhørende e-postadresse.
- Etter utsendelsen fikk vi 71 e-poster i retur, med beskjed at adressen var ukjent. Det ble opprettet en ny variabel, Aktiv, med 3 verdier. E-poster i retur fikk verdien: "Inaktiv virksomhet".
- Totalt 66 organisasjoner besvarte e-posten, og bekreftet at de fortsatt var aktive. Disse fikk verdien "Aktiv virksomhet".
- De resterende, virksomheter som har mottatt e-posten, men ikke besvart, har denne verdien i Aktiv-variabelen.
- 58 virksomheter oppgav fjorårets inntekter. Svarene ble lagt til SPSS-filen i en ny variabel: "inntekt".

Figur 1 – Oversikt over fordelinger av virksomheter i undersøkelse og frafallsanalyse på inaktiv (e-post ikke mottatt), aktiv (besvart) og ikke besvart

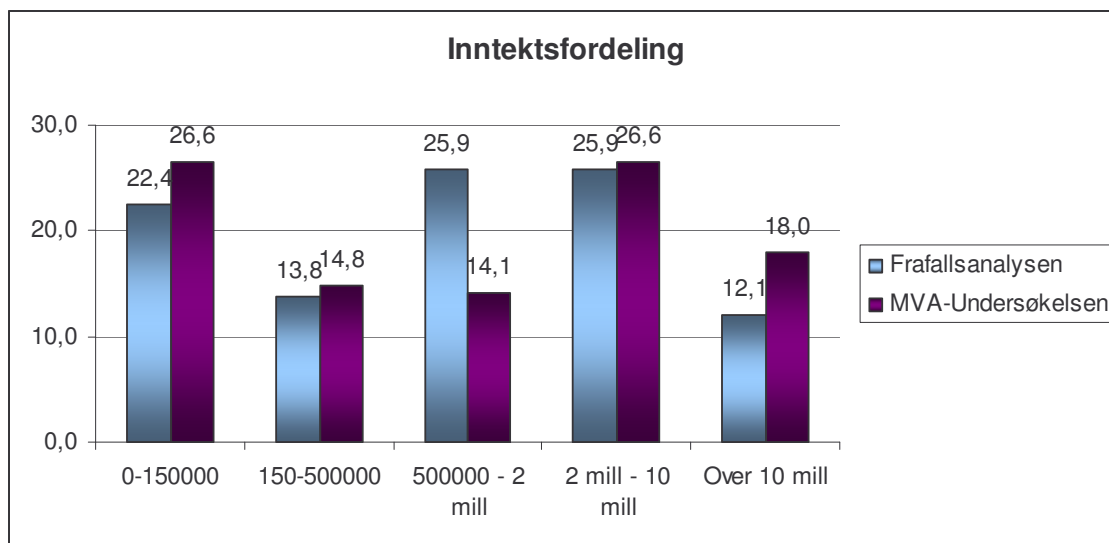
Frafallsanalysen viser at rundt 22 prosent aldri mottok spørsmålene, svarandelen ligger på rundt 20 prosent, og rundt 57 prosent mottok undersøkelsen, men har ikke besvart den. Tilsvarende tall for MVA-undersøkelsen er henholdsvis 16, 20 og 64 prosent. Andelen inaktive e-postadresser har som forventet økt til forventet verdi, rundt 22 prosent. Svarandelen ligger som i MVA-undersøkelsen på rundt 20 prosent, mens kategorien ikke besvart utgjør resten.

Dersom inntekten til respondentene i frafallsanalysen kategoriseres og sammenlignes med tilsvarende kategori for respondentene i MVA-undersøkelsen, ser vi at fordelingen er mer eller mindre lik for de ulike inntektskategoriene.

Tabell 8 – Størrelsesfordelinger – frafallsundersøkelse jevnført med undersøkelsen

Inntektskategori	Frafallsanalysen		MVA-undersøkelsen	
	N	Prosentandel	N	Prosentandel
1 - 150 000 Kr	13	22,4	216	26,6
150 000 – 500 000 Kr	8	13,8	120	14,8
500 000 – 2 000 000 Kr	15	25,9	115	14,1
2 000 000 - 10 000 000 Kr	15	25,9	216	26,6
Over 10 000 000 Kr	7	12,1	146	18,0
Totalt	58	100	813	100

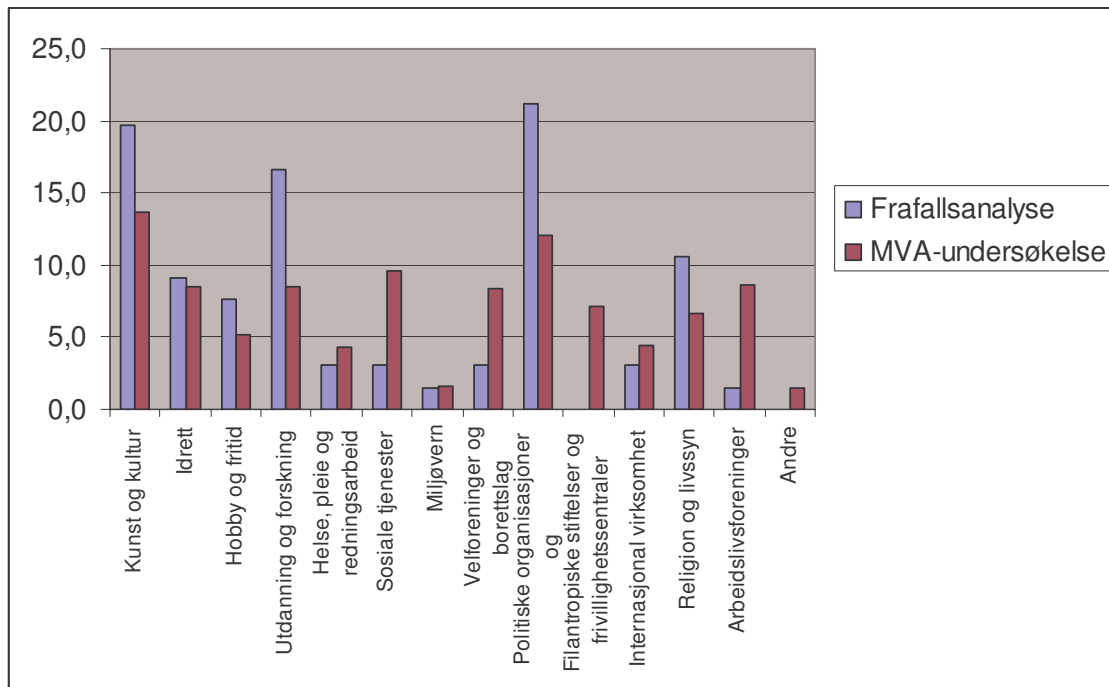
Figur 2 - Størrelsesfordelinger – frafallsundersøkelse jevnført med undersøkelsen

Unntaket er virksomheter med inntekt mellom fem hundretusen og to millioner, som er overrepresentert i frafallsanalysen, i forhold til MVA-undersøkelsen, og at større virksomheter med inntekt over ti millioner er underrepresentert i frafallsanalysen. Dette er i samsvar med hva vi tidligere har påpekt, større organisasjoner er overrepresentert i undersøkelsen. Bortsett fra dette, er det ingen vesentlige forskjeller i inntektsfordelingen til virksomheter som valgte og ikke valgte å delta i undersøkelsen. Inntektsfordelingen til virksomhetene i MVA-undersøkelsen virker å være representativ, det vil si at virksomheter som valgte å delta i MVA-undersøkelsen ikke har et systematisk forskjellig inntektsnivå sammenlignet med virksomhetene som valgte å ikke delta.

Figuren under viser hvordan svarfordelingen var i frafallsanalysen sammenlignet med MVA-undersøkelsen fordelt på Johns Hopkins kategorier.

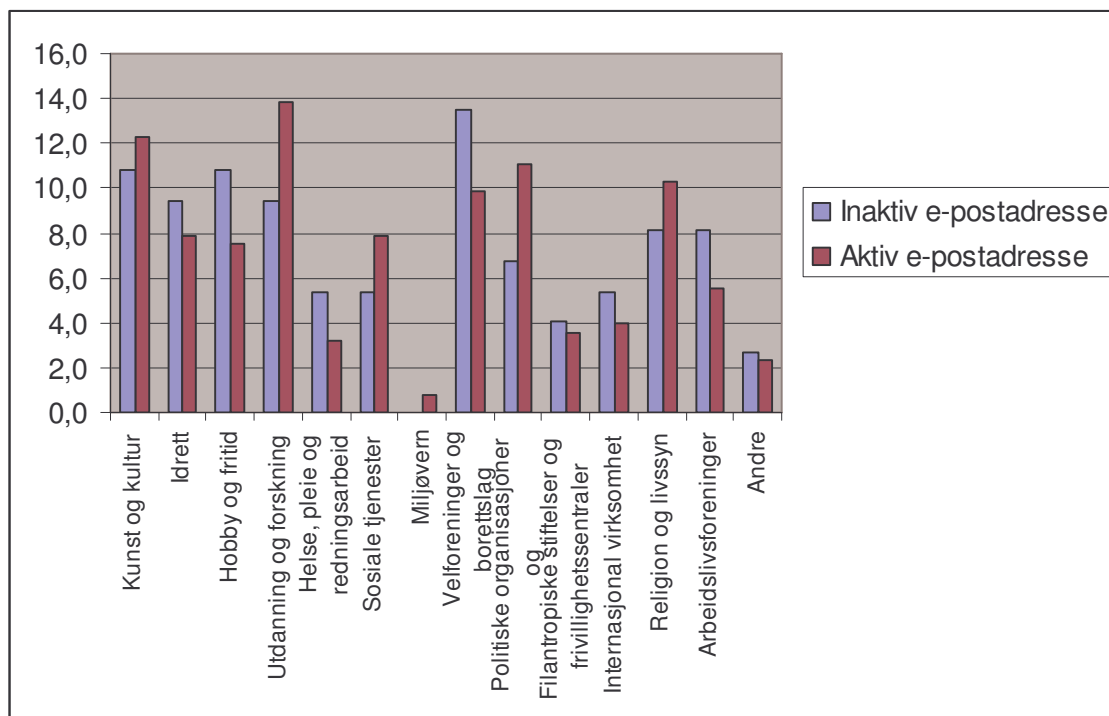
Figur 3 – Svarfordeling, frivillighetskategori, frafallsundersøkelse jevnført med undersøkelsen

I forhold til de som deltok i MVA-undersøkelsen, er det særlig tre typer virksomheter som er forholdsvis sterkere representert i frafallsanalysen, kategoriene Kunst og kultur, Utdanning og forskning og Politiske/interesseorganisasjoner.

Figuren under viser hvordan aktive og inaktive e-postadresser fordeler seg på Johns Hopkins kategorien i frafallsanalysen.

Figur 4 – Svarfordeling, frivillighetskategorier i, frafallsundersøkelsen, aktive inaktive e-postadresser jevnført med undersøkelsen

Kategorier hvor andelen inaktive e-postadresser er høyere enn aktive er: Idrett, Hobby/fritid, Helse/pleie/redningsarbeid, Velforeninger/borettslag, Internasjonal virksomhet og Arbeidslivsforeninger. Dersom differansen i andelen inaktive og aktive e-postadresser er stor, vil dette være problematisk siden utvalget i disse kategoriene enten vil være under eller overrepresentert i undersøkelsen. Det ser imidlertid ikke ut som at dette er et vesentlig problem i undersøkelsen.

Frafallsundersøkelsen antyder at det ikke er markante forskjeller i inntektsstrukturen til de som deltok i MVA-undersøkelsen, og de som ikke deltok. Fordelingen av virksomheter i frafallsundersøkelsen fordelt på Johns Hopkins kategorien ser, med tre unntak, også ut til å gjenspeile tilsvarende fordeling i MVA-undersøkelsen. Frafallsanalysen gir oss ikke grunnlag til å konkludere med at utvalget i MVA-undersøkelsen ikke er representativt for frivillige og ikke fortjenestbaserte virksomheter i Norge.

Det ser ikke ut til at problemet med inaktive e-postadresser har ført til en vesentlig under eller overrepresentasjon av spesifikke sektorer i Johns Hopkins-kategorien. Hobby/fritid og Velforeninger/borettslag er de to kategoriene hvor problemet med inaktive e-postadresser er størst. Den relativt høye andelen inaktive e-postadresser kan være en forklaring på hvorfor virksomheter tilhørende disse to kategoriene har lavere svarprosent (henholdsvis 14 og 15 prosent) enn gjennomsnittlig svarprosent i utvalget.

Spørreskjema

Sp4org Inntektene fordeler seg på kategorier som følger (Inntekter som også innrapporteres i eget merverdiavgiftsregnskap oppgis netto, dvs. etter at merverdiavgiften er trukket fra):
0 - 999999999

Inntekt

Medlemskontingenter og andre medlemsinntekter	<input type="text"/>
Inntekter fra arrangementer, øvelser/trening mv.: billetter, deltakeravgifter, startavgift, avgiftsfritt kiosksalg mv.	<input type="text"/>
Utleie av lokaler, bane, anlegg	<input type="text"/>
Lotterier, bingo, gaver og annen støtte fra privatpersoner	<input type="text"/>
Støtte fra næringslivet	<input type="text"/>
Forretningsmessig salg av varer og tjenester for øvrig	<input type="text"/>
Offentlige tilskudd og offentlig betaling for aktiviteter/tjenester	<input type="text"/>
Renteinntekter/finansinntekter	<input type="text"/>
Eventuelle andre inntekter	<input type="text"/>

Sp5org Hvis andre inntekter, beskriv hva dette er

Sp6org Oppgi virksomhetens samlede kostnader siste regnskapsår
0 - 2000000000

Dette settet med spørsmål er beregnet for organisasjoner og lag på lokalt nivå

Sp1lag Nedenfor finner du en beskrivelse av frivillig sektor/ikke fortjenestebasert sektor/ikke myndighetsbaserte organisasjoner i kategorier. Kryss av for den kategori som er best dekkende for virksomhetens aktiviteter

- Kunst og kultur
- Idrett
- Hobby og fritid
- Utdanning og forskning
- Helse, pleie og redningsarbeid
- Sosiale tjenester
- Miljøvern
- Velforeninger og borettslag
- Politiske organisasjoner og interesseorganisasjoner
- Filantropiske stiftelser og frivillighetssentraler
- Internasjonal virksomhet
- Religion og livssyn
- Arbeidslivsforeninger
- Andre

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Sp2lag Beskriv kort hovedaktivitetene til virksomheten

Sp3lag Oppgi virksomhetens samlede inntekter siste regnskapsår.
0 - 999999999

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Sp4lag Inntektene fordeler seg på kategorier som følger (Inntekter som også innrapporteres i eget merverdiavgiftsregnskap oppgis netto, dvs. etter at merverdiavgiften er trukket fra):
0 - 99999999

	Inntekter																				
Inntekter fra virksomhetens ordinære virksomhet: Medlemskontingenter, andre medlemsinntekter, fra arrangementer, øvelser/trening mv., billetter, deltakeravgifter, startavgift, avgiftsfritt kiosksalg mv., utleie av lokaler, bane, anlegg, lotterier, bingo, gaver og annen merverdiavgiftsfri støtte fra private.	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				
Forretningsmessig salg av varer og tjenester for øvrig	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				
Støtte fra næringslivet	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				
Offentlige tilskudd og offentlig betaling for aktiviteter/tjenester	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				
Renteinntekter/finansinntekter	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				
Eventuelle andre inntekter	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																				

Sp5lag Beskriv hva du eventuelt oppga under andre inntekter
